

66476

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İSTANBUL KONUT MİMARİ KİMLİĞİNİN, KONUT
ÖRÜNTÜLERİNE BAĞLI DEĞİŞİMİ VE KENT KİMLİĞİ İLE
ETKİLEŞİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Candan ILGIN

66476

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 20 Ocak 1997

Tezin Savunulduğu Tarih : 4 Şubat 1997

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Orhan Hacıhasanoğlu

Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Nur Akın

Prof. Dr. Ahsen Özsoy

ŞUBAT 1997

ÖNSÖZ

İnsanlar, yerleşik düzenine geçtiklerinden beri kentler oluşmuştur, bu kentler zaman içinde değişmektedir ve farklılaşmaktadır. Farklı yönetimlerin farklı kent oluşturma teorileri vardır. İstanbul 6 yüzyıldır Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altındaydı, 20.yy'da ise batılılaşmanın etkisiyle kent farklılık göstermeye başlamıştır.

Bu çalışmada İstanbul'un zamanla geçirdiği konut değişimini ve kente etkisi üstünde durulmaktadır. Değişim olmadan ilerleme kaydetmek çok zor olmaktadır, ancak tarihi değerlerimize de önem vermemiz gerekmektedir.

Bu çalışmamda bana yol gösteren, yardımını esirgemeyen ve sabrından dolayı sayın hocam Doç. Dr. Orhan Hacıhasanoğlu'na, yardımlarından dolayı Eda Velibaşoğlu'na, tüm arkadaşlarıma, aileme ve eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Ocak 1997

Mimar Candan ILGIN

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	ii
ŞEKİL LİSTESİ.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	ix
SUMMARY.....	x
BÖLÜM 1 GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 2 KENT.....	3
2.1 Kentin tanımlanması.....	3
2.1.1 Kent kavramı.....	4
2.1.2 Kentleşme süreci ve Tanımı.....	5
2.2 Kentsel Kimlik.....	7
2.2.1. Kentsel Kimlik Kavramı.....	7
2.2.2. Kentsel Kimliği Oluşturan Bileşenler.....	8
2.2.2.1. Çevresel Kimlik.....	8
2.2.2.2. Toplumsal Kimlik.....	9
2.3 Kentsel Kimlik Değişimi.....	10
2.3.1. Fiziksel Değişim	11
2.3.2. Nüfus Değişimi.....	11
2.3.2.1. Yerleşim Ölçeğinde.....	12
2.3.2.2. Sosyal Ölçekte.....	12
2.3.2.3. İstihdam Ölçeğinde.....	13
2.3.3. Teknolojik Gelişim.....	13
2.3.4. İdari Yapıtlımlar.....	13
2.4 Bölümün Sonuçları.....	14
BÖLÜM 3 19.YÜZYIL BATILILAŞMA VE İSTANBUL KENTSEL KİMLİĞİ	15
3.1. Dünya Tarihine Genel Bakış [Kentsel Evrim].....	15
3.1.1. Sanayii.....	16
3.1.2. Göç.....	18
3.1.3. 19.yy'da Kentleşme.....	19
3.2. Türkiye'deki Kentsel Kimlik Değişimi.....	20
3.3. İstanbul'un Kentsel Kimlik Değişimi.....	24

3.3.1. İstanbul Kent Yapısının Değişimi.....	24
3.3.2.İstanbul'un Kentsel Kimlik Değişiminin Elemanları	25
3.3.3. Sosyo-Kültürel Kimlik Değişimi.....	30
3.3.3.1. Tarihsel Özellikler.....	30
3.3.3.2. Nüfus Özellikleri.....	32
3.3.3.3. Kültürel Özellikleri.....	32
3.3.3.4. Sosyal Değişim Özellikleri.....	33
3.3.4. Fiziksel Değişim.....	33
3.3.4.1. İmar Planları.....	34
3.3.4.2. Yangınlar.....	35
3.3.5. Mimari Değişim.....	36
3.4. Konut Mimarlığındaki Değişim ve Kentsel Kimlik.....	39
3.4.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kentsel Değişim.....	39
3.4.2. Kat Yüksekliklerin Değişimi [İmar Planları].....	41
3.4.3. Plan Şemalarının Değişimi.....	42
3.4.4. Yerleşme Düzeninin Değişimi.....	43
3.4.5. Cephe Düzeninin Değişimi.....	44
3.4.6. Yapı Malzemesinin Değişimi.....	44
3.5. Bölümün Sonuçları.....	45
BÖLÜM 4 İSTANBUL KONUT ÖRÜNTÜLERİNİN DEĞİŞİMİ	47
4.1. İstanbul Konut Örüntüleri.....	47
4.2. Örüntülerin Yapım Organizasyonu	47
4.2.1. Geleneksel Ev.....	48
4.2.1.1. Geleneksel Evin Tarihsel Gelişimi.....	49
4.2.1.2. Geleneksel Evin Kent Kimliğine Etkisi..	55
4.2.2. Sıraevler.....	58
4.2.2.1. Sıraevlerin Tarihsel Gelişimi.....	60
4.2.2.2. Sıraevlerin Kent Kimliğine Etkisi.....	63
4.2.3 Tek Konut.....	65
4.2.3.1. Tek Konutların Tarihsel Gelişimi.....	65
4.2.3.2. Tek Konutların Kent Kimliğine Etkisi..	71
4.2.4. Apartmanlar [Ayrık Apartmanlar].....	71
4.2.4.1. Apartmanların Tarihsel Gelişimi.....	72
4.2.4.2. Apartmanların Kent Kimliğine Etkisi....	73
4.2.5. Toplu Konutlar [Az katlı-Çok Katlı].....	78
4.2.5.1. Toplu Konutların Tarihsel Gelişimi.....	78
4.2.5.2. Toplu Konutların Kent Kimliğine Etkisi	82
4.2.6. Gecekondu [Katlı Gecekondu].....	84
4.2.6.1. Gecekonduların Tarihsel Gelişimi.....	85
4.2.6.2. Gecekonduların Kent Kimliğine Etkisi..	91
4.2.7. Banliyöler.....	96
4.2.7.1. Banliyölerin Tarihsel Gelişimi.....	97
4.2.7.2. Banliyölerin Kent Kimliğine Etkisi.....	98
4.3. Bölümün Sonuçları.....	98

BÖLÜM 5 KONUT MİMARİ DEĞİŞİMİ / KENTSEL KİMLİK DEĞİŞİMİ ETKİLEŞİM MODELİ	102
5.1. Değişim Sürecinin İncelenme Yöntemi.....	102
5.2. Örneklerin Açıklanması.....	107
5.3. Bölümün Sonuçları.....	114
BÖLÜM 6 SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER.....	117
KAYNAKLAR.....	120
EKLER.....	125
ÖZGEÇMİŞ.....	128

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 2.1. Kentsel Kimlik	9
Şekil 3.1. Antik Kent	30
Şekil 3.2. Bizans Kentinin 14 bölgesi	30
Şekil 3.3. Fatih tarafından oluşturulan İstanbul Nahiyeleri	31
Şekil 3.4. Vedat Tek Evi	38
Şekil 3.5. Kentsel Değişimin Etkileşimi	46
Şekil 3.6. Problem Belirlemedeki Sınırlamalar	46
Şekil 4.1. Osmanlı evinin hayat etrafında gelişmesi fikri	48
Şekil 4.2. Odanın Sınıflanması	53
Şekil 4.3. Çıkımların Biçimlenmesi	55
Şekil 4.4. Akaretler Sıraevler Vaziyet Planı	62
Şekil 4.5. İstanbul'da 19.yy Sıraevlerinin Bölgesel Dağılımı	64
Şekil 4.6. Fener Külhani sok. No : 7-9-11, No : 6-8-10-12'deki Sıraevler.	65
Şekil 4.7. Bekir Bey Evi	66
Şekil 4.8. Ağaoğlu Evi	68
Şekil 4.9. Tahsin Günel Yahısı	70
Şekil 4.10. Harikzedegan Kat Evleri	77
Şekil 4.11. 4. Levent Toplu Konutları	81
Şekil 4.12. Ataköy Toplu Konut Yerleşme Planı	83
Şekil 4.13. Gecekonduunun gelişiminde 'oda'yı temel bölüm olarak ele alınması	88

Şekil 4.14. Konutun Bütününi Temel Alan Gelişim	89
Şekil 4.15. Gecekondu gelişiminde ‘bahçe’ ve ‘oda’nın temel bölüm olarak ele alınması	89
Şekil 4.16. Fiziksel değişimi inceleyen, bir kavramsal analiz çalışması	90
Şekil 4.17. Kentin Halkalar Halinde Büyümesi	91
Şekil 4.18. Yatay Büyüme Gösteren Örnekler	93
Şekil 4.19. Değişim Noktası (Morfolojisi)	93
Şekil 4.20. Pınar mah. Gelişimi 1970’ten 1980’e kadar ki Değişim	96
Şekil 5.1. Konut örüntülerinin değişim özellikleri	105
Şekil 5.2 Konutun Zaman İçindeki Değişimi.	106
Şekil 5.3.Zeyrek’teki Pantokrator kilise-cami ile aynı arsadaki geleneksel konut	107
Şekil 5.4. Akaretler A Tipinin Cephesi	108
Şekil 5.5. Dr. Sani Yaver Villası	110
Şekil 5.6. Ayazpaşa’daki Kira Evi	111
Şekil 5.7. Bahçeşehir Banliyosunun görünüşü	113

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 2.1. Yıllara göre İstanbul nüfusu

12

ÖZET

İstanbul konut mimari kimliğinin, konut örüntülerine bağlı değişimi ve kent kimliği ile etkileşimi isimli tezin amacı, İstanbul'daki konut mimari kimliğini ortaya çıkarmak ve konut örüntülerine zamana bağlı olarak değişimi incelemek ve İstanbul kent kimliğine nasıl etkilediğini ortaya çıkartmaktır.

Tez altı bölümden oluşmaktadır ve her bölüm de kendi içinde alt başlıklara ayrılmıştır.

Birinci bölümde tezin genel içeriği anlatılmıştır ve ele alınan konular üstünde durulmuştur.

İkinci bölümde, kent kavramı üstünde durulmuştur ve kentsel kimlik kavramları ve değişimi oluşturan bileşenlerin açıklaması verilmiştir.

Üçüncü bölümde, 19.yy batılılaşma ve İstanbul'un kentsel kimliği ele alınmıştır. Kısaca dünya tarihine baktıktan sonra Türkiye'deki ve özellikle İstanbul'un kentsel kimlik değişimi incelenmiştir. İkinci adım olarak da konut mimarlığındaki değişim ve kentsel kimlik kavramları açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde İstanbul konut örüntülerinin değişimi, tek tek konut örüntüleri incelenmiştir. Konut örüntülerinin tarihsel gelişimleri ve kent kimliğine etkileri açıklanmıştır.

Beşinci bölümde, konut mimari değişimi / kentsel kimlik değişimi etkileşim modeli kurulmuştur. Plan, cephe ve kente etkisi açısından konut değişimleri inceleyen bir çalışma yapılmıştır. Geleneksel ev → Sıraev → Tek konut → Apartman → Toplu konut → Gecekondu → Banliyöler ayrı ayrı incelenmiştir.

Altıncı bölümde, yapılan incelemenin sonucunda ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi yapılmıştır.

THE ARCHITECTURAL IDENTITY OF THE DWELLINGS IN ISTANBUL, RELEATED WITH THE METAMORPHOSIS OF THE DWELLING TYPES AND THE INTERACTION WITH THE IDENTITY OF THE CITY

SUMMARY

“The different forms taken by dwellings are a complex phenomenon for which no single explanation will suffice. All possible explanations, however, are variations on a single theme : people with different attitudes and ideals respond to varied physical environments. These responses vary from place to place because of changes and differences in the interplay of social, cultural, ritual, economic, and physical factors. These factors and responses may also change gradually in the same place with the passage of time; however, lack of rapid change and persistence of form are characteristic of primitive and vernacular dwellings.

The house is an institution, not just a structure, created for a complex set of purposes. Because building a house is a cultural phenomenon, its form and organization are greatly influenced by the cultural milieu to which it belongs”(Rapoport, 1969, s. 46).

The subject of the thesis is the architectural identity of the dwelling in Istanbul, the change of the dwelling types, during the time and the effects to the identity of the city. Thesis consists of six parts :

In the first part the aim of the thesis has been explained.

The city concept and the concept of the identity of the city has been explained in the second part. The components which form the change of the city have been explained.

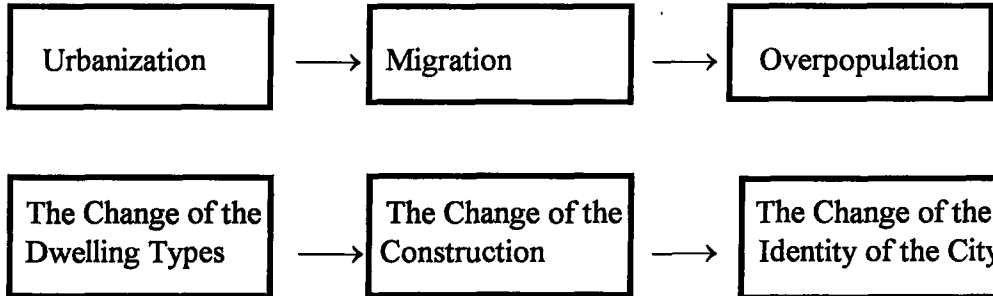
These components are :

- The Physical Change
- Population Change
  - Settlement Scale
  - Social Scale
  - Employment Scale
- Technological Development
- Administrative Sanction

In the third part, the identity of Istanbul has been researched, beginning from the 19th century westernization on. First a general look to the world history has been made.

- Industry
- Migration
- 19th century Urbanization,

are the topics which show the change at the 19th century period. The change of the urban identity in Turkey and its effects on the identity of Istanbul has been explained.

The components of the change of the urban identity in Istanbul can be explained as follow :

- Socio - Cultural Identity Change
  - Historical Characteristics
  - Population Characteristics
  - Cultural Characteristics
  - Social Change Characteristics
- Physical Change
  - Municipal Plan
  - Fire
- Architectural Change

The change of the architectural identity of dwellings and the urban identity has been examined in this context. First the urban change of the Ottoman Empire has been examined.

- The change of the height of the buildings
- The change of the plan schemes
- The change of the settlements order
- The change of the façades (front) order
- The change of the construction materials

were examined in this part.

In the fourth part, the change of the dwelling patterns from Istanbul have been explained. The dwelling patterns were organized in seven different ways :

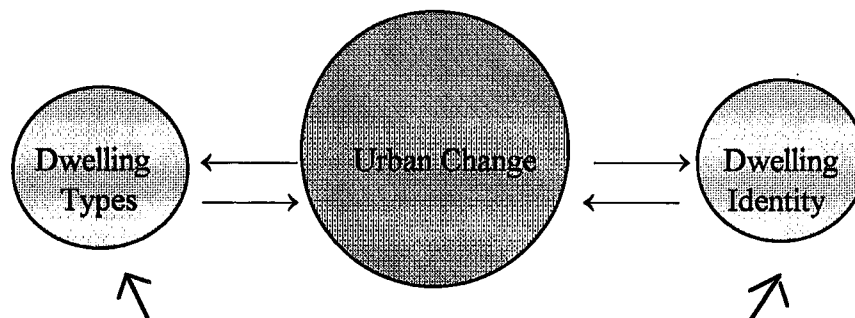
1. Traditional Houses
2. Row Houses
3. Single Houses
4. Apartment Houses
5. Collective Housing Settlements
6. Squatter Settlements
7. Suburbs

Every dwelling pattern was analysed by its historical development and the effects to the urban identity. The plan organization, the form organization and the space organization have been analysed consequently. We can arrange the results of this analysis as follow :

Socio-cultural, economic and physical factors change the architectural identity of the dwellings interaction with the urban identity. This interaction has been seen first on the existing traditional houses, the traditional houses have been changed with time. With westernization the row houses constituted and the life-style of the people has been changed. Afterwards, single houses are the changed form of the traditional houses. The form of the single houses changes according to the architectural styles. Apartment houses have been built more after the condominium law (ownership of one unit within a multi-unit building). In the first 20th century only one person could own a parcel, after this law, more than one person could own an apartment. With the overpopulation housing need has been increased and in the urban there haven't been enough plots, so collective housing settlements have been built out of the urban. While the apartments in the collective housing settlements hasn't been economic and with migration squatter settlements have been constituted. The municipality tries to stop the squatter settlements with new suburbs.

This different dwelling types effect the urban identity. In the early 20th century Istanbul has been widely, later Istanbul has got density and the boundary has broaden.

In the fifth part , an interaction model according to the change of the architectural identity of the dwellings / change of the urban identity, has been created. The method of the examination change process has been explained. The plans, the façades and the situation in the city has been examined. The results of this analyses are shown in Figure 1. Every example has been explained in this part.

Housing Patterns	Plan Organization	Facade Organization	Effects to the City
TRADITIONAL HOUSES	<ul style="list-style-type: none"> . Central or inner sofa (hall) . The characteristics of the rooms is that of a unit serving specific purposes, the upper floor is the living part. . The ground floor is a secondary serving and a store area. . Separation of women + men 	<ul style="list-style-type: none"> . While the ground floor has blind walls to the outside, the upper floor is open. . Wide eaves . Vertical window proportion. . In the upper floor the rooms protruding onto the facade. 	<ul style="list-style-type: none"> . There is a development which adapted the topography of the urban. . Constitution of a quarter . Appearance of rural urban.
ROW-HOUSES	<ul style="list-style-type: none"> . Sofa has been transformed to a hall. . The rooms are not specified. . There is a relation between front and back, ground and upper. . The plan type is a west origin plan type. 	<ul style="list-style-type: none"> . The ground floor is open to outside. . There has been formation of characteristic Istanbul row-houses, which has protrude and a balcony on the protrude. 	<ul style="list-style-type: none"> . New characteristics have been seen in the urban by row-entire and differentiation of street pattern. . The scale of the urban has grown.
SINGLE HOUSES	<ul style="list-style-type: none"> . Previously, there has been sofas which analogous to halls, later corridors have developed. . Spaces were specified. 	<ul style="list-style-type: none"> . Previously quotation from religion architecture (, dome, stone covered). . Later modern architecture has been applied. . Influence of civilian architecture. 	<ul style="list-style-type: none"> . Density has been reduced. . Green areas have been protected.
APARTMENT HOUSES	<ul style="list-style-type: none"> . Corridors were exactly constituted and two and more corridors were used. . Spaces were definitely specified. 	<ul style="list-style-type: none"> . Floors have increased. . Using of the same window models has caused monotony. . Monotony has been softened by plastic effects. 	<ul style="list-style-type: none"> . Density of the urban has increased. . The silhouette of the urban has risen. . A different type of building has been seen in the urban.
COLLECTIVE HOUSING SETTLEMENTS	<ul style="list-style-type: none"> . There hasn't been any differentiation from apartments. . In every floor, symmetrical plan types which have three or four flats have been applied. 	<ul style="list-style-type: none"> . The apartments in the collective housing settlements have not differentiation from the apartments. . Because of they have so many blocks which analogous to each other, they have different effects. 	<ul style="list-style-type: none"> . The urban is extending further on the boundary. . There has a bigger scale developed. . Joining the settlements with the urban becomes more easier.
SQUATTER	<ul style="list-style-type: none"> . Previously plan types constituted from a single room, afterwards apartment squatters were formed. . The entrance which is also a room, is directly related with the outside. 	<ul style="list-style-type: none"> . The facades are formed randomly. . Generally there is a window in the middle of the space. . The construction of the building is going on. 	<ul style="list-style-type: none"> . The urban is growing irregularly. . Buildings with bad conditions were constituted. . Appearance of rural urban. . Squatters can't join the city.
SUBURBS	<ul style="list-style-type: none"> . There were also single houses and apartment blocks built. . There isn't any plan type differentiations from apartments. 	<ul style="list-style-type: none"> . They have been used window models which analogous to apartments. . The facade influences change between single houses and apartments. 	<ul style="list-style-type: none"> . The density of the urban center is reduced. . There have been many centers formed in the urban. . Regular and more greenery settlements have been developed.

Figure 1. The change characteristics of the house pattern.

In the sixth part, the results of the thesis have been explained. We can arrange the results of the thesis as following :

- The plans in traditional houses had a sofa, later in row-houses and apartments the sofa has changed to an entrance hall than to a corridor.
- The rooms, in the traditional houses are not specialized, but when we come to the apartments the rooms are specialized.
- The façades, in traditional houses, the ground floor is closed to the outside, there aren't any windows in the ground floor, but with westernization we have seen in row-houses windows in the ground floor.
- With the development of the apartments, we see changes in the silhouette of Istanbul. The height of the city has increased.
- Istanbul had a village view with much green area in traditional settlements, but with the increase in the population cause apartment type of dwelling. Therefore the city lost his green pattern.
- Istanbul hasn't anymore free building sites in the city center, so new suburbs developed around the city. New suburbs were healthier and better organized than the old settlements.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Değişen kent hayatında, kentin kimliği farklılaşmaktadır. Kent farklı yönetimler altında farklı görünümlere girmektedir. İnsanların yaşam şartları da farklılaşmaktadır, bu da en başta insanların yaşadığı konutları ve çevrelerini etkilemektedir.

İstanbul, yüzyıllar boyu farklı İmparatorluklara başkentlik yapmıştır, dolayısıyla tarihi ve doğal özellikleri ile kendine has bir kimlik oluşturmaktadır. Bu kimliğini koruyabilmesi önemli sorunlardan bir tanesidir, batılılaşma hareketi ile konut alanında önemli değişimler olmuştur, geleneksel konut yavaş yavaş terk edilmeye başlanmış ve apartmanlara geçilmiştir.

Konut örüntülerin değişmesi, kentin kimliğinin değişmesine neden olmuştur. Daha sık ve çok yapılar, kentin yoğunluğunun artmasına neden olmuştur. sosyo-kültürel değişim, fiziksel değişimler ve mimari değişimler kent kimliğinin değişmesine neden olmuştur. Konut örüntülerinin değişimi veya oluşumunda bu etkenler önem kazanmıştır :

- Sosyo-Kültürel kimlik değişimi

Tarihsel Özellikler

Nüfus Özellikler

Sosyal Özellikler

- Fiziksel Değişim

- Mimari Değişim

Konut örüntülerin değişimi, önce yangınların etkisi ile doku değişmiştir, sokaklar gridal sisteme dönüştürülmüştür değişim daha sonra batılılaşma ile devam etmiştir sonraki dönemlerde nüfus artışı etkili olmuştur.

İstanbul'daki konut örüntüleri zaman içinde farklılaşma göstermiştir, bunu analiz ederken, plan kurgusu, cephe düzeni ve kent içindeki konumu üstünde çalışılmıştır. Geleneksel konut'tan bugünkü toplu konutlara ve banliyölere kadar ki değişim incelenmiştir.

Konut örüntülerinin değişimi kent kimliğini etkilemiştir. Kentin dokusu bu değişimden etkilenerek farklılaşmıştır, İstanbul kenti zamanla çok yoğunlaşmıştır. Kent sınırlarını genişleterek büyümektedir hatta artık sınırını belirlemek mümkün olmamaktadır.

Tezdeki amaç İstanbul'daki konut örüntülerinin değişimini ve kentle etkileşimini araştırmaktır. Diğer bir amaç ise, planlardaki dağılma mekanının değişimini ve cephedeki değişimi, kentte farklı konut örüntülerinin oluşturduğu farklı yerleşme planlarını incelemektir.

Öncelikle, konut mimari kimliğinin değişimi, konut örüntülerinin değişimi ve kent ile etkileşimi irdelenmektedir. Konut mimari kimliğinin, konut örüntülerine bağlı olarak değişimi ve kent kimliği ile etkileşimi araştırılmıştır.

BÖLÜM 2

KENT

2.1. Kentin Tanımlanması

Kent, insanların yoğunlaştığı ve sanayinin bulunduğu bir çevre olarak tanımlanabilir. Nüfusun, diğer bölgelere göre daha yoğun olduğu bölgelerdir. Kentler nüfus yoğunluğunun yanında uzmanlaşmanın da arttığı yerlerdir.

Kent dört farklı şekilde tanımlanabilir :

- 1.) Belli bir yönetsel örgüt biriminin sınırları içinde kalan yerlere kent, bu sınırların dışındaki alanlara köy denilmesini gerektiren tanımlar, yönetsel sınır ölçütünü kullanan tanımlardır. Genellikle, belediye sınırları içindeki nüfus, 'kentli nüfus' olarak adlandırılır.
- 2.) Bir diğer tanım şeklide nüfus ölçütüne dayanılmakta, belli bir nüfus düzeyini aşmış olan, yerleşmelere kent, diğerlerine köy adı verilmektedir.

D.İ.E. kenti şu şekilde tanımlamaktadır : "Nüfusu 2.000'den aşağı yurlara köy, nüfusu 2.000 ile 20.000 arasında olanlara kasaba ve 20.000'den çok nüfuslu olanlara da şehir denir" (Keleş,R., 1996, s. 74-75).
- 3.) Üçüncü tanım ise ekonomik ölçütlere dayanır. Bir ekonomiste göre, kent 'mal ve hizmetlerin, üretim, dağıtım ve tüketimi sürecinde toplumun sürekli olarak değişen gereksinmelerini karşılamak için ortaya çıkan bir ekonomik mekanizmadır'.
- 4.) Son tanım şeklinde ise, toplum bilimsel ölçütler kullanılmaktadır. Amerikan toplum bilimcilerinden Queen ve Carpenter, kenti 'yerine ve zamanına göre geniş sayılacak biçimde bir araya gelmiş ve birtakım ayırdedici özellikleri bulunan insanlar ve yapılar topluluğu olarak' tanımlamaktadırlar. Toplum-bilimcilerce

yapılan kent tanımlarının ortak özellikleri, belli bir nüfus çokluğu, yoğunluk, iş bölümü, uzmanlaşma ve türdeş olmama gibi özelliklerdir.

2.1.1. Kent Kavramı

Kent deyince, yoğun bir yapılaşma ve ticaretin yoğunlaştığı bir bölge aklımıza gelir. İlk kentler insanların tarımla uğraşmaları ile ortaya çıkmıştır. Tarımdan elde edilen karın toplandığı yerler şeklinde tanımlanabilir. Ticaretin bir bölgede artması ve insan gücünün bu bölgeye çekilmesiyle kentler oluşmuştur.

“Kent, tarımdışı işlerle uğraşan insanların toplanmasıyla meydana gelen iktisadi, demografik ve sosyolojik bir karmaşadır. Kent, tecrit edilmiş bir organizma değildir. Çevresiyle sürekli ilişki içinde bulunan canlı bir yapıdır” (Meydan Larousse, 1971, s. 742).

Büyük kentlerde genelde tarım ile uğraşamıyor. Çünkü tarımla uğraşılacak büyüklükte alanlar kentte bulunmamaktadır. Arsa değerlerinin çok yüksek olması dolayısıyla daha büyük kar getirecek ticaret alanları kentlerde yer almaktadır. Ancak kentin en dış çevresinde köy alanlarında kentin dış sınırı değişiyor ve kentle yine de bir bütünlük kuruyor, yani kentten kopuk olmuyor.

“Bir yerleşme birimine kent denilebilmesi, o birimde tarımdışı üretimin ağırlık kazanmasına, üretim araçlarının ve dolayısıyla nüfusun orada yoğunlaşmasına, bir örnek olmama ve bütünleşme derecelerinin yükselmiş bulunmasına bağlıdır” (Hasol, 1975, s. 288).

Kentlerin bazılarında yine de çok az miktarda tarımla uğraşılıyor, ancak genelde bir üretim merkezi haline geliyor. Özellikle nüfus bu bölgelerde yoğunlaşıyor. İş olanakların yükselmesi kentin çekiciliğini artırıyor.

“Kent, ‘gelişimi sırasında insana bir kimlik duygusu veren objeleri ve insanın diğer insanlarla paylaştığı yapılaşmış bir bütünü’ içermektedir” (Aktaş, 1981, s. 55).

Kentlerde, insanlar kimlik kazanır. Gerçekten her şehirdeki insan ilişkileri farklıdır ve insanların kimlikleri farklılaşır. Bütün insanlar o kentteki yapısal çevreyi kullanarak insan ilişkilerini sürdürürler.

“Kentler, değişik insan gruplarının bulunduğu ve bunların dengeli bir birlik ve sistemli bir bütünlük içinde yaşadıkları yerleşme alanlarıdır” (Kılınçaslan, 1981, s. 2).

İstanbul’u örnek verirsek, farklı milletlerin, farklı dini inançlara sahip olan insan grupları hep birlikte olmalarına karşın yine de uyumlu bir biçimde yaşayabiliyorlar.

2.1.2. Kentleşme Süreci Ve Tanımı

“ Kentleşme, dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını anlatır.” (Keleş, 1990, s.5). Ancak kentleşmeyi sadece kent nüfusunun artışı ile ele alırsak çok kısıtlı kalır. Göç’ü de unutmamak gerekir. Gelişmekte olan ülkelerde doğum oranları azaldığı için kent nüfusunun artması köylerden göç ile oluyor.

Kentleşmeyi sadece kentlerdeki nüfus artışı olarak görmemek gerekiyor. Kentler aynı zamanda sanayileşmenin ve toplum yapısındaki değişimlerden de etkilenecek merkezi olmaktadır.

Kentleşmenin Tanımı

“Chicago Okulu’nun kentleşme ile ilgili iki tanım vermekte:

1.) Kentleşme, nüfusun belli yoğunluğun ve belli büyüklüğün üstündeki yerleşmelerde toplanması olarak ele alınmakta ve nüfus tarım dışı faaliyetle uğraşmakta.

2.) ‘Kent Kültürü’, davranışlar ve tutumların benimsenmesi kentleşme olarak görülmektedir.

Uzmanlaşmanın geliştiği bu heterojen nüfus ‘kişisel olmayan’ ilişkiler içindedir” (Tekeli, 1985, s. 1224).

Kentin doğuş nedenleri arasında sanayinin dışında bir de politik faktör vardır. İnsanlar artık Feodal sistemden kopup kendi kendini yönetmek istemişlerdir. “Kentleşme ve Kentlileşme Türkiye’de eşzamanlı olmamıştır” (Tekeli, 1985, s.1224).

Kentleşme, bir ülkede veya bir bölgede kent olarak tanımlanan yerlerde, nüfus toplanması süreci olarak tanımlanmıştır. Kentleşme, ise fiziksel çevre ve yaşam koşullarında bir değişim, sosyal değişim ve yeni bir biçimlenme süreci (Irmak 1979), insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir birikim süreci ve kırdan kente göç sonucu, bireyin kente özgü işlerde çalışması, kente özgü davranış kalıplarını benimsemesi ve kentin sunduğu tüm olanak ve fırsatlardan yararlanması yönünde ortaya çıkan bir değişim süreci olarak tanımlanmaktadır (Suher, 1995, s. 59-60).

Kentleşme, fiziksel anlamda yapıların artması ve çevrenin kentleşmesi, kentleşme ise bireyin veya toplumun kentleşmeye sosyal açıdan uyum sağlaması şeklinde açıklanabilir.

İlhan Tekeli, Kentleşmeyi tanımlamak bakımından toplumsal kuruluşlardaki dört önemli dönüm noktası üzerinde durmaktadır :

1. İnsanların mekanda bir noktaya yerleşmeleri,
2. Kentin doğuşu, sanayi öncesi kentin ortaya çıkması,
3. Sanayi kentinin oluşumu,
4. Sanayii kentinin aşılarak metropolitenleşmenin gerçekleşmesidir.

“1. İnsanların Mekanda bir noktaya yerleşmeleri: İnsanlar İ.Ö. 8000 yıllarında toprağa yerleşmişlerdir. Bir toplumsal kuruluşun yerleşme özellikleri sistemde birbirinden farklılaşmamıştır ve yerleşmeler arası ilişkiler gelişmemiştir, birbirine benzer tarımsal üretim yapan yerleşmelerden oluşmuştur. Böyle olunca bir köy-kent karşıtlığı da yoktur.

2. Kentin Doğuşu: Kentin doğuşu bakımından hem tarımsal üretim teknolojisinde, hem de tarım dışı üretim teknolojisinde belli bir düzeye gelmek gerekiyor. Gelişmiş bir güç yapısının ve sosyal örgütlenmenin bulunması gerekiyor” (Tekeli, 1985, s. 1225)

3. Sanayi kentinin oluşumu: 19.yy. sanayi devrimiyle birlikte belli noktalara fabrikalar kuruldu. Bu fabrikaların kurulmasıyla işçilerin konut taleplerini karşılamak için büyük çapta konutlar yapılmıştır ve sanayi kentleri oluşmuştur.

4. Sanayi Kentinin aşılarak metropolitenleşmenin gerçekleşmesi: Sanayi devriminin ikinci evresinde, elektrik enerjisinin kullanımı, tramvayın gelişimi, motorlu araçların ortaya çıkışı ile uzak mesafelere erişmek kolaylaşmıştır. Böylece

100 - 150 km uzak yerlere uydu kent - yeni kent, alt kentler, ana kentin çevresinde ortaya çıkmaktadır.

2.2. Kentsel Kimlik

Kent kimliği, bireyin veya varlığın ayırt edilebilen karakteri veya durumu olarak tanımlanmaktadır (Webster Ninth New Collegiate Dictionary, 1983).

Kimlik, bireysellik ve tek olma kavramlarıyla bağdaştırılabilir (Lynch, 1960, s. 8).

2.2.1. Kentsel Kimlik Kavramı

Kentin Kimliği, doğal ve yapay çevresi ile oluşur. Aynı zamanda insan faktörü de doğal olarak etkilidir. Doğal ve Yapay çevrenin etkileşimi ile kentsel kimlik oluşur.

“Kenti yalnızca en, boy, yükseklik ve zamandan oluşan dört boyutlu bir şemayla tanımlamak yetersizdir. Kentte, insanın algı - sezgi almaçları ile kavradığı, bilgi birikimi, deneyimi, kültürü ile değerlendirdiği daha birçok öğeden oluşan gizli-açık mesajlar vardır ve toplum kökenli bu “mesaj”lar kent kimliğinin oluşmasında söz sahibi ana unsurlardır” (Örer, 1993, s. 34).

Kent imgesi Lynch’in kavramsal tanımlaması içinde, yapılaşmış mekânın öğeleri 'Kent Referans Noktaları (Landmarks), Sınır Elemanları, Bölgeler, Bağlantılar ve Düğüm Noktaları' olarak kabul edildiğinde de (Lynch, 1960, s. 49-78) bu kez, kentin doğal ve yapılaşmış çevre öğelerine yönelik bir değerlendirme, ancak sosyo - ekonomik çevre öğelerinin değerlendirilmesinde de eksiklik görülmektedir (Suher, Ocağcı, 1996, s. 59-60).

Kimlik varlığın kendisini tanımlaması, imge bu varlığın dışardan algılanmasıdır. Kişilik, imge ve kimlik birbirlerinden bağımsız olarak değişebilir (Güvenç, 1994).

“Kentlerin mimari ve kentsel açıdan yeni yapılanma özellikleri ile kentsel ve mimari ölçekte koruma özellikleri kentsel kimliğin oluşumunda çok etkilidir.

Kentsel kimlik, kentlerin belirgin, öne çıkan özellikleri bu kentlerin kentsel kimlikleri için belirleyici oluyor.

İstanbul - Boğaz ile kimlik kazanır

Londra - Sisi ile

İstanbul - Camiler Kent silüetinde belirleyici

Paris - Eifel Kulesi” (Hacıhasanoğlu, Hacıhasanoğlu, 1995a, s. 46-50.)

2.2.2. Kentsel Kimliği Oluşturan Bileşenler

Kentsel kimliğin bileşenleri, - Çevresel Kimlik, - Toplumsal Kimlik ve - Sosyo-Ekonomik ve Davranışsal kimlikten oluşmaktadır. Bu bileşenlerin alt açımları mevcuttur ve birbirleri ile etkileşim içindedirler.

Bir kentin kimliği, karakteri doğal, sosyo-ekonomik ve yapılaşmış çevresinin mekansal öğeleri ile bir bütün olarak değerlendirmek gerekir (Suher, Ocakçı, 1996, s. 59-60).

Kentin Coğrafi içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri, yaşam biçimi, niteliklerinin karışımı kentin kimliğini tanımlar (Suher, Ocakçı, 1996, s. 59-60). ‘Kent kimliği’, oluşturan öğeler doğal, sosyo-ekonomik, yapılaşmış çevre, öğelerin etkisi ve karşılıklı etkileşim ile oluşmaktadır.

Çevresel kimlik, yapay çevre ve doğal çevre özelliklerinden oluşmaktadır. Yapay ve doğal çevrenin değişimi konut örüntülerinin değişimine neden olmaktadır. Konut örüntülerinin değişimi kentle karşılıklı etkileşim içindedir (Şekil 2.1.).

2.2.2.1. Çevresel Kimlik

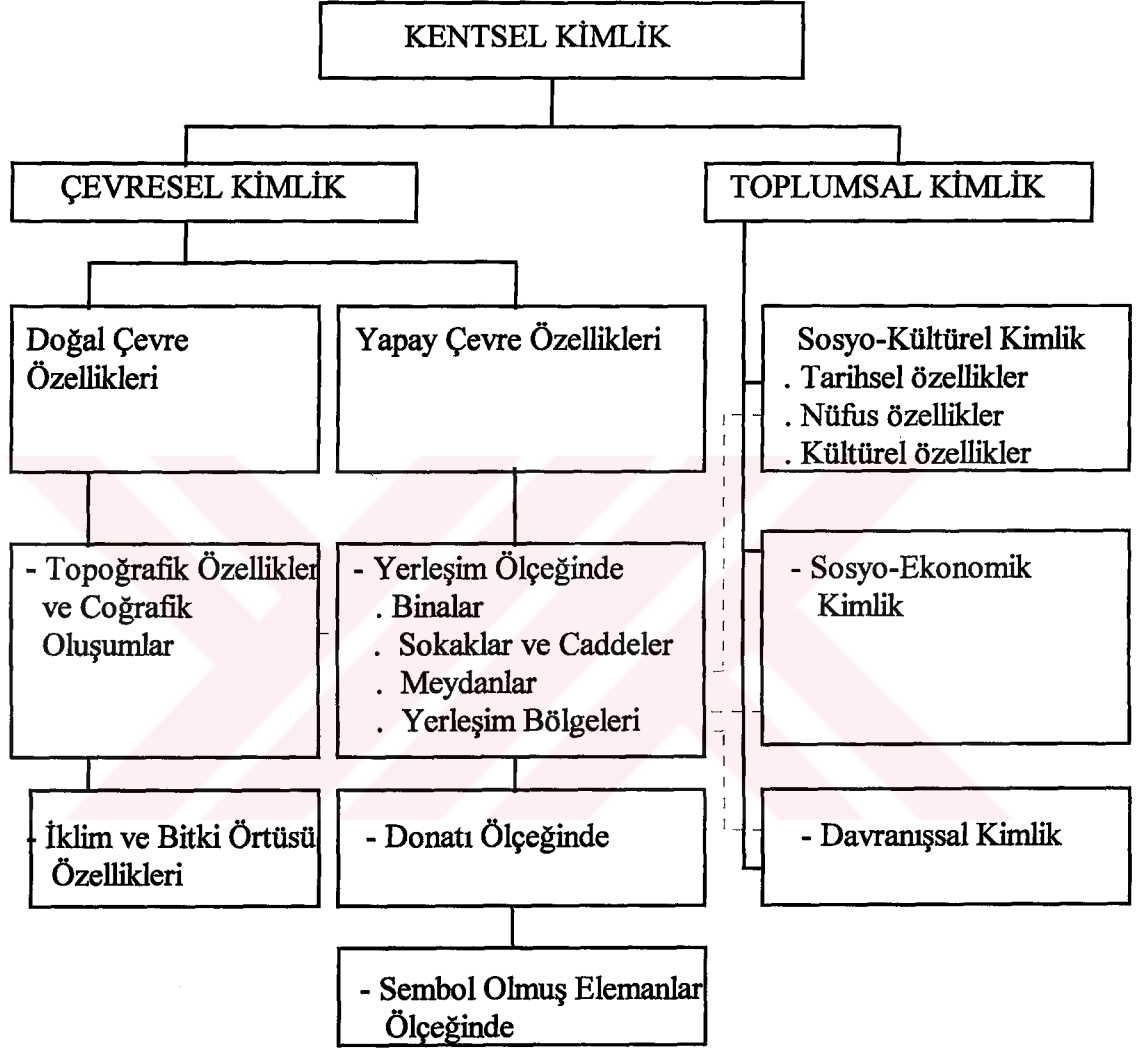
Çevre, doğal ve yapma çevreden oluşmaktadır. Webster Sözlüğü’nde çevre, “Organizmanın yaşamasını ve gelişmesini etkileyen dış koşul ve etkenler toplamıdır” şeklinde tanımlanmaktadır.

“Kentsel Kimlik bir kentin, çevrenin doğal ve yapay elemanları ve sosyo-kültürel özellikleriyle tanımlanır.

Doğal Çevre : Kapsamı içinde coğrafi özellikler.

Yapay Çevre : Binalar, Kent bölgeleri, yollar v.s.

Mimari kimlik kent planlaması kararları, imar ve koruma planları ve uygulamaları ile mimari üsluplar, geçerli mimari dil, malzeme ve yapı teknolojisi kullanımı ile belirlenir” (Hacıhasanoğlu, Hacıhasanoğlu, 1995a, s. 46-50).

Şekil 2.1. Kentsel Kimlik (Örer, 1993, s. 46)

2.2.2.2. Toplumsal Kimlik

Toplumsal kimlik üç alt bölüme ayrılır:

1) Sosyo- Kültürel Kimlik

- Tarihsel Özellikler
- Nüfus Özellikler
- Kültürel Özellikler

Toplumların, tarihsel özelliğini gösteren, tarih boyunca oluşturdukları kentleşme sürecidir (Örer, 1993, s. 57).

Hiçbir kent, tarihinden ayrı olarak değerlendirilemez. İstanbul'un en önemli özelliği tarihi yapısıdır. Kentlerimizi daha iyi tanımak için ve ileriye dönük başarılı planlar geliştirmemiz için kentin tarihi gelişimini bilmemiz gerekir.

Tarihi yarımada ile Galata bölgesindeki farklılığı anlamamız için İstanbul'un tarihi yapısını bilmemiz gerekiyor. İstanbul'daki konutların farklılaşmasını da anlamak için tarihsel özellikler önem kazanıyor.

Bir kentteki insan sayısı ve farklılığı o kentin kimliğini etkileyen ana unsurlardan bir tanesidir. Bir kentte çok insan yaşaması veya az insan olması, o kentin yoğunluğunu belirler. Nüfusun ekonomik ve kültürel özellikleri kentin kimliğinde de önemli bir faktör. Göçle gelen insanların ekonomik güçleri zayıf olduğundan gecekondu yapıları nedeniyle kentin kimliğini olumsuz yönde etkilemektedirler. Yaşantı şekilleri ile de toplum kimliğini etkilemektedirler.

Kültür, bir topluluğun gelenek, yaşayış, düşünce ve sanat varlıklarının tümüdür. Toplumlar arasında varolan kültürel farklılıklar kent mekanlarına da yansımaktadır.

“Bazı kentlerde ise kentsel kimliğin oluşumunda folklorik ve sosyo - kültürel özellikler öne çıkmaktadır. (Viyana-Valsleri, Rio- Karnevali)” (Hacıhasanoğlu, Hacıhasanoğlu, 1995a, s. 46-50). Madrid, boğa güreşleri ile kimlik kazanır.

2) Sosyo- Ekonomik Kimlik

3) Davranışsal Kimlik

“ Korunan ve korunması yanısıra canlı tutulan mimari ve kentsel kimlik toplumların, ülkelerin kültürel göstergesidir. Çünkü çevresel kimlik belirtileri ile kültürel değerler arasında çok önemli benzerlikler vardır” (Lim, 1984).

2.3. Kentsel Kimlik Değişimi

Kent, sürekli değişim yaşayan organik bir yapıdadır. Bu değişimi kontrol edebilmek çok önemlidir. Değişim uzun vadede olması ve kontrol edilebilir olması tercih edilir. Tarihi doku mümkün olduğu kadar iyi korunmaya çalışılmalı ve

onun çevresinde oluşan yeni doku tarihi dokuya uyum içinde gelişmeli ki kent kimliğini kaybetmesin.

Kimliğin değişmesine neden olan dört tane etken vardır :

- Fiziksel Değişim
- Nüfus Değişimi
- Teknolojik Gelişim
- İdari Yaptırımlar

2.3.1. Fiziksel Değişim

Kentin fiziksel yapısındaki değişim kenti etkilemektedir, bunlar doğal afetler, yangınlar, deprem, kasırga ve salgın hastalıklar olarak sayılabilir.

Bu tür felaketler bir kentin kimliğinde önemli rol oynayabilir.

Kültürel etkileşim de fiziksel değişime neden olmuştur. Türkiye'deki batılılaşmanın etkisiyle dışa açılımın oluşması, kent kimliğini çok etkilemiştir. Kültür değişmesi de fiziksel değişime neden olmaktadır. Batılılaşma hareketleri ve toplumsal yapıda değişmeler, İstanbul'daki konut tiplerini değiştirmiştir (Ünal, 1979, s. 71-87).

2.3.2. Nüfus Değişimi

Nüfus değişiminin en önemli gelişimi göçlerdir. Büyük şehirlere oluşan göçlerden dolayı büyük bir nüfus değişimi yaşanmaktadır, bu da kent kimliğinin değişiminde önemli bir rol oynamaktadır.

Köylerde oluşan makinalaşma ile işsizlerin sayısının artması ve toprağın azalması nedeni ile büyük şehirlere göç oluşmaktadır.

17.yy'da, nüfus 600-750 bin kadar olmuştur (Dener, 1994, s. 51).

"Nüfus, 19.yy'da hızlı artmış; kent nüfusu, 1856'da 430.000, 1878'de 547.000, 1886'da 851.521 olmuştur. 1885 sayımına göre, müslümanların toplam nüfus içindeki oranı %44.06 idi" (Dener, 1994, s. 53). 19.yy'ın ikinci yarısı ile 20.yy'ın ilk on yılında, İstanbul önemli ölçüde genişledi. Kentin büyümesi, kuzey,

kuzey-batı yönlerinde gerçekleşmişti. 20.yy'ın başlarında kentte, 1 milyondan fazla kişi yaşamaktaydı.

Tablo 2.1 Yıllara göre İstanbul nüfusu (Dener, 1994, s.55)

1927	1940	1950	1960	1970	1985	1990
794.444	991.237	1.166.477	1.882.092	3.019.032	5.842.985	7.309.190

2.3.2.1. Yerleşim Ölçeğinde

Nüfusun artması yoğunluğu beraberinde getirdiği için kentsel kimlik değişimine neden oluyor.

“ Dünya nüfusu 1800’de 990 milyon iken, 1900’de 1 milyara, 1960’da 3.3 milyara yükselmiştir. İçinde bulunduğumuz yüzyılın sonunda da 7 milyarı bulacağı tahmin ediliyor. 1800 yılında 15 milyon olan kentli nüfus, bugün 800 milyona yükselmiş bulunmaktadır. 2000 yılına doğru, yeryüzünde 3.2 milyar kişinin kentlerde yaşayacağı hesaplanmaktadır” (Keleş, 1990; s. 6-7).

Göç beraberinde konut ihtiyacını gündeme getiriyor. Artan konut ihtiyacı yasal olmayan yollarla konut elde edilmesine neden oluyor. Slumlaşma meydana geliyor ve gecekondular yapıyor. Kentlerin merkezi iş alanlarına yakın çevrelerdeki eski ahşap konaklar oda oda kiraya veriliyor ve bu çevrelerde slumlaşma meydana geliyor. İstanbul’da Süleymaniye Bölgesinde bu tip yerleşmeler görülmektedir.

2.3.2.2. Sosyal Ölçekte

Göç eden insanların sosyal yapısı ile kentli olanlar arasında büyük farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklardan dolayı iki grup arasında önce iletişim kopukluğu oluşmaktadır ancak zamanla bu durum düzelmekte veya iletişim kopukluğu daha da artmaktadır.

Ailenin küçülmesi, zamanla nüfusun değişmesine neden olmuştur. Önce büyük bir aile yapısından oluşan toplum zamanla çekirdek aile yapısına dönüşmüştür bu da konut değişiminde etkili olmuştur. Ailenin küçülmesi ihtiyaç duyulan konutun sayısını arttırırken, alanını küçültmüştür.

Artan konut sayısı yoğunluk artışını gündeme getirmiştir, yoğunluk artışı sosyal değişimlere neden olmuştur.

2.3.2.3. İsdihdam Ölçeğinde

İsportacılık geliştii. Marjinal sektörün gelişimi farklı bir ticaret oluşturdu, bununla birlikte az gelirlili olan kesim gecekondu mahallelerinin oluşumuna neden olmuştur. Gecekondu mahalleleri, hazine arazisi üzerinde kaçak olarak inşaa ediliyor, bu da kente düzensiz bir doku getirdi. Düzensiz, plansız ve sihihi olmayan, kentin düzenine aykırı yerleşmeler oluşturuluyor.

2.3.3. Teknolojik Gelişim

Teknolojik gelişime paralel olarak konut'taki yapım teknolojisinin gelişimi ile farklı yerleşim bölgeleri oluşmaktadır. Gelişmiş yapım teknolojisi ile yüksek katlı toplu konutlar üretilebilmiştir.

Motorlu araçların gelişimi kentlerin büyümesine neden olmuştur, insanlar artık kent dışında daha sağlıklı bir yaşam seçmektedirler. Kentin yakın çevresinde banliyöler oluşmaktadır.

2.3.4. İdari Yaptırımlar

İmar planları kentin ileriye dönük planlanmasında en önemli planlardır, bu planlar kent kimliğini olumlu veya olumsuz etkilemektedir.

19.yy'da Galata'da '6. Daire'nin kurulmasıyla ilk belediye hizmete girmiştir. Bu belediyenin kurulmasıyla bu bölgedeki kent bir Avrupa kentine benzemeye başlamıştır.

Belediyelerin verdiği karar doğrultusunda, kent kimliği etkilenmektedir. Gecekondulara çıkartılan afflar nedeniyle, kent kimliği olumsuz yönde etkilenmektedir.

Cumhuriyet döneminden bu döneme kadar yabancı şehirciler tarafından farklı imar planları yapılmıştır. Bazıları İstanbul'un güzelliğini en uzun geleceğe kadar

koruyabilmek için, eski kültürü, yeni ihtiyaçları ve medeniyet koşullarıyla uyumlu olarak birleştirmişlerdir (Duranay ve diğ., 1972, s. 72-73).

2.4. Bölümün Sonuçları (Kent Kimlik - Konut Kimlik Etkileşimi)

Bu bölümde kent kavramı üstünde durulmuştur, ve kent kimlik kavramı ve bileşenleri. Kentsel kimliği oluşturan bileşenler çevresel ve toplumsal kimlik kavramlarıdır. Çevresel kimlik, yapay ve doğal çevre özelliklerinden oluşmaktadır, bu çevre özelliklerinin değişimi konut kimliğini farklı yönlerden etkilemektedir. Farklı yörelerdeki konut tipleri birbirinden farklılaşmaktadır. Toplumsal kimlik, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve davranışsal kimlikten oluşmaktadır. Farklı kültürlerin farklı yaşam biçimleri vardır bu da kent mekanına yansımaktadır ve konut türlerinin farklılaşmasına neden olmaktadır.

Kentsel kimlik değişiminde etkili olan faktörler ele alınmıştır. Bunlar fiziksel değişim, nüfus değişimi ve sosyo-kültürel kimlik özellikleri ve sosyo-ekonomik kimlik faktörleridir.

Fiziksel değişim, Osmanlı İmparatorluğunda batılılaşma hareketleri ve toplumsal yapıdaki değişmelerin sonucunda, İstanbul'daki konut kimliğini etkilemiştir.

Nüfus değişiminde kentsel kimlik değişimi üzerinde önemli etkileri olmaktadır. Nüfus değişimi üç ölçekte ele alınmıştır, bunlar yerleşim-, sosyal ve istihdam ölçeğinde incelenmiştir. Bu üç ölçek birlikte kent kimliğini etkilemektedir ve konut kimliğini farklılaştırmaktadır.

Teknolojik gelişimlere paralel olarak konut'taki yapı sistemleri gelişmektedir ve farklı konut örüntüleri oluşmaktadır.

İdari yaptırımlar kentin gelişiminde etkili olmaktadır, imar planları kentin kimliğini değiştirebilmektedir, bu da aynı zamanda konut kimliğine yansımaktadır. Farklı bölgelerin kat yükseklikleri değişmektedir, iş alanları belli bölgelerde yoğunlaşmaktadır ve konut bölgeleri kent dışına kaymaktadır.

BÖLÜM 3

19.YÜZYIL BATILILAŞMA VE İSTANBUL KENTSEL KİMLİĞİ

Bu bölümde, Dünya tarihinden kısaca söz edilecek, sanayii, göç, 19.yy'da kentleşme aşamaları, Türkiye'deki kentsel kimlik değişimi, İstanbul'un kentsel kimlik değişimi, konut mimarlığındaki değişimi ve kent kimliğine yansımaları konuları ele alınacaktır. 19.yy'da batılılaşma hareketleri ile başlayan konut değişimi ve İstanbul kentsel kimliğine yansımaları ele alınacaktır.

3.1. Dünya Tarihine Genel Bakış (Kentsel Evrim)

Tüm dünyadaki sosyal değişimi gözönüne getirirsek 18.y.y'da Fransız Devrimiyle başlayan bir değişim söz konusu idi. Sanayii'nin geliştiği yerlere göçler başlamıştır. Göçlerle belli yoğunlukların bir yerde toplanmasının sonucu kentler oluşmuştur.

“ Batının bugünkü büyük kentlerine biçimini veren olgu, 19.y.y başından bu yana geçirdikleri kapitalist aşama ve endüstri devrimidir” (Gülersoy, 1985, s.910). Çelik Gülersoy'un da üstünde durduğu konu sanayileşmenin sonucu kentlerin oluşumudur.

“Dünyanın her tarafında ve tarihin uzun bir devresinde şehirler parçası oldukları feodal topluma has karakteristikler taşımışlardır. Modern şehirlerse gene modern toplumların bir parçası olarak kendilerine has özellikler göstermektedirler” (Kıray,1982, s. 265).

“Feodal toplumlarda şehirler pazar ve mübadele merkezleridir. Ekonomik hayat bakımından çok az bölünme ve ihtisaslaşma vardır. Feodal şehirlerin mekanda aldığı şekilde toplumun sosyal düzenine uygundur. Sokaklar yalnız insanların ve

hayvanların geçmesine izin verecek şekilde dar ve kıvrıntılıdır. Sert bir sosyal ayırım vardır.

Bu hal birbirinden ayrı etnik grup mahalleleri ya da çeşitli zanaatkarların - bakırcılar, demirciler, yemenciler gibi -, ayrı kısımlarda yerleşmesi şeklinde kendisini gösterir. Konutlar aynı zamanda iş yeri, dinsel binalar, eğitim hatta alışveriş merkezi fonksiyonunu görür. Ayrıca iş mntıkları konut mntıklarından ayrılmamış, konut mntıkları da feodal toplumun sınırlı sosyal tabakalaşmasına uyarak kendi içinde farklılaşmamıştır” (Kıray, 1982, s.266).

3.1.1.Sanayii

“Sanayi devriminin başlangıcında, kentlerin ekonomik yapısında başlıca rol oynayan ögeler, kentsoylular (burjuvalar) tüccar ve bankacılarıdır. Sanayi devrimi sonrasında, kentleşme sanayileşmenin bir yan ürünü olarak görünür. Bu özel koşullarda, sanayileşme ve kentleşme ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlı olaylardır” (Keleş, 1990, s. 6.).

Sanayileşmeyle, 19.yy’da daha çok iş gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu iş gücü barınma sorunları ile karşı karşıya kalmıştır ve doğal olarak kentler oluşmuştur.

“ Bugünkü modern sınaî şehirlerin ortasında merkezi iş mntıkası terimi ile anılan ve şehre asıl rengini veren kısım mevcuttur. Bu kısmın etrafında iş yerleri ile konutların karışık halde bulunduğu bir geçiş mntıkası, onu takiben ucuz konut mntıkları, sonra orta sınıf konut mntıkları, en dışarda da ağır sanayi mntıkları ile zengin konut mntıkları şehri sarar” (Kıray, 1982, s. 267.).

Toplum bilimcilerin kent kuramları;

A.- Karl Marx (1818-1883) :

“Bir ülkede, iş bölümünün, sanayi ve ticareti tarımdan ayırdığını ve bunun sonucunda da, kırsal alanlarla kentlerin, herbirinin çıkarları arasında bir zıtlık başgösterdiğini öne sürerler.” Marx ve Engels’e göre zenginliğin kaynağı ‘toprak’ değil, ‘emek’tir.

“ Marx’cı yaklaşım, kentte görünen şeyin, kentin kendisi değil, fakat kapitalist üretim süreçleri ve ilişkileri olduğunu belirtir. Gerçekten, bu görüşe göre kentteki hastalıklar, özünde, kapitalizmin hastalıklarıdır. Kent emekçilerinin

yoksulluğunun sömürülmesinin sorumlusu da, bu bağlamda, kent değil kapitalist üretim biçimidir” (Keleş, 1990, s. 73-74).

B.- Emile Durkheim (1858-1917) :

“Durkheim kenti ‘işbölümü’ ve ‘dayanışma’ kavramlarıyla ilişkili olarak ele alır. 1. ‘Özdeksel yoğunluk’ (material density) tur ki, bununla belli bir yerdeki nüfus yoğunluğunu anlatır. 2. ise, bir toplumun üyeleri arasındaki etkileşimi ve toplumsal ilişkileri anlatan ‘tinsel yoğunluk’ (moral density) kavramıdır. Durkheim, bir toplumda kentleşmeyi tinsel yoğunluğun belirlediğini öne sürer” (Keleş, 1990, s.74).

C.- Max Weber (1864-1920) :

“Max Weber’e göre, nüfus, bir kent kavramlaştırmasında yeterli bir ölçü olamaz. Önemli olan, kentin ekonomik ve siyasal örgütlenme biçimidir” (Keleş, 1990, s. 74). Weber, ‘tüketim kenti’ ile ‘üretim kenti’ni birbirinden ayırt eder.

D.- Louis Wirth :

Louis Wirth, kentliliğin (urbanism), çevrebilimsel (ekolojik), örgütsel ve sosyo-psikolojik özelliklerini kapsayan bir kent kuramı geliştirmeye çalışmıştır.

E.- Ortadoğu ve İslam kültürünün etkisindeki kent :

“Bu görüşe göre, bir islam kenti üç temel öge üzerine oturur. Bu ögeler, camii, pazaryeri ve hamamdır. İslam kentinde, Batı’nın jimnazyum ve tiyatrolarına rastlanmaz. Bunların yerini tutan camiler ve medreselerdir. Cami, islam kentlerinde, yerleşme biriminin siyasal, dinsel ve entellektüel yaşantısının özeği durumundadır” (Keleş, 1990, s. 75).

“ Kent düzeyinden, yapılar düzeyine inildiğinde, evlerle ilgili önemli özellikler göze çarpar. Müslüman evleri, sokağa sırt çevirmiş, iç avlusuna dönük, ışığını avlusundan alan yapılardır” (Keleş, 1990, s. 75).

F.- Feodal Kent - Sanayi Kenti Ayırımı :

1. Sanayi Öncesi (Pre-Industrial) Kent
2. Sanayileşmekte olan (Industrializing) Kent.
3. Sanayi (Industrial) Kent

Sanayi kentleri, bir yönetimsel ve dinsel özeğin değil, fakat daha çok bir ticaret ve sanayi özeğinin çevresinde gelişir.

1. Sanayi Öncesi kentlerden pek azının nüfusu 10.000'i aşmıştır. Bu kentler, hep dinsel ve yönetsel kentler olmuş, ekonomik işlevleri ikinci planda kalmıştır”.

İkinci Dünya Savaşından sonra sanayileşmemiş toplumların tarıma dayanan feodal toplum yapısından çıkma çabalarında şehirleşme ve şehirde yerleşme oluşumları yeni özellikler göstermeye başlamıştır (Kıray, 1982, s. 276.).

3.1.2. Göç

Sanayi öncesi de göçler olmuştur, ancak bunlar sanayi devriminden sonra olduğu kadar yoğun olmamıştır.

“ Çağdaş endüstriyel kentlerde ise, göçenlerin önce geçiş alanlarına yerleştikleri ve sonradan kentsel sisteme özümlendikleri (assimilated) bilinmektedir. Sanayi öncesi ve sanayileşmiş toplumlarda ; yani dengeli toplumlarda kırdan göçenlerin, kentte açıkca farklı yerleşme biçimi oluşturdukları pek görülmez. Oysa bugün, sanayileşmekte olan toplumlarda, kente göçen nüfus mekanı, göçtükleri kent ile hiçbir ilişkileri yokmuş gibi yerleşmektedir. Göçenlerin bu görünüşünün, temel sosyal yapının tarım kesiminin tarımsal olmayan üretimden ve buna paralel olarak pazar yarışmasına ilişkin örgütsel yönlerden çok daha hızlı gelişmesinin, yani, şehir yapısının çok daha yavaş değişme süreci içinde bulunmasının, mekansal biçimlenmesini temsil ettiğini kabul etmek gerekir” (Kıray, 1982, s. 339).

“Göç nedeni olarak %52 toprak yitirimi ve %22 işsizlik gösterilmektedir”(Kıray, 1982, s. 343). Toprağı az olan köylü modern teknolojiye uyum sağlayamamaktadır. 250 dönümden az toprağı olan köylüler, genellikle büyük borçlar altına girmişlerdir ve bunun sonucunda %20-%25'i 20 yıl içinde topraklarını yitirmişlerdir, ya tarımda ücretli işçi olmuşlar, yada kentlere göç etmişlerdir. Pazara dönük üretime yönelen alanlarda ise ulaşım ve pazarlama borçları birikmiştir. Bu alanlardaki köylüler toprakların çoğunu yitirmişlerdir.

3.1.3. 19.yy'da Kentleşme

Bu bölümde kentleşme nedenleri ele alınacaktır, bunlar 1. Ekonomik 2. Teknolojik, 3. Siyasal ve 4. Psiko-Sosyolojik nedenlerdir.

İkinci bölümde incelenen kentleşme daha genel anlamda ele alınmıştır ve tüm dünya'daki kentleşme hareketi incelenmiştir, burada ise 19.yy'daki değişime değinilecektir ve daha ayrıntılı incelenecektir.

“Batı toplumları, kültür çizgilerinde bir değişiklik geçirmediğinden ve Grek-Romen-Hıristiyan-Rönesans doğrultusundan ayrılmayarak özlərini sürdürdüklerinden, kapitalizm öncelerini yansıtan kentleri de yaşatabildiler. Kültür, (spekülasyon gibi) azgın bir çıkar akımını bile frenliyebiliyor” (Gülersoy,1985, s. 910).

Batı kendi özünden ayrılmamıştır, kültürlerine önem veren toplumlar eski kentlerini yaşatabildiler.

“Bugünün az gelişmiş ülkelerinde hemen hemen hepsinde gözlemlenen kentleşme biçimi, Avrupa ve Kuzey Amerika kentlerinin sanayi'ye dayalı kentleşmesinden çok sömürgecilik çağının kentleşme biçimini andırır. 1860-1890 yılları arasında faal nüfusun %22 ile %45'i imalat sanayiinde çalışırken, aşağı yukarı 100 yıl sonra (1951-1961), Cezayir, Fas, Tunus, Panama ve Pakistan gibi ülkelerde, imalat sanayiinde çalışan faal nüfus oranı ancak %5,6 ile %6,9 arasında değişmekte idi” (Keleş, 1990; s. 7).

20. yüzyılın kent oluşumu özelliği çok farklılaşmaktadır. 20.yy nüfus patlamasının yoğun olarak yaşandığı bir ortam olmasıyla farklılaşmaktadır.

Kentleşme Nedenleri :

Kentleşme hareketleri :

1. Ekonomik nedenler,
2. Teknolojik nedenler,
3. Siyasal nedenler,
4. Psiko-Sosyolojik nedenler, başlıkları altında oluşur (Keleş, 1990; s. 8).

1. Ekonomik nedenler: “ Köylü nüfusu köyünden iten, tarım kesiminin içinde bulunduğu koşullardan kaynak alan nedenlerdir. Bunlara itici etmenler (push), yada olumsuz göç nedenleri adı da verilebilir” (Keleş, 1990, s. 8).

2. Teknolojik nedenler: “Sanayi devrimiyle birlikte, Tarım’da da iş makinaların çoğalması, hızlı kentleşmeye yol açmıştır. Tarım’da artan teknoloji sayesinde daha az insan gücüne ihtiyaç duyulmuştur.

3. Siyasal nedenler: Çeşitli düzeylerde verilen siyasal kararlar, yönetim yapısının özellikleri, hukuk kurumlarından bazıları ve uluslararası ilişkiler de kentleşmeyi özendirici nitelik taşıyabilir.

4. Psiko - Sosyolojik nedenler: Köy ve kent yaşam biçimleri, ölçümleri arasındaki ayırimlardan kaynak alır. Kentlerin sahip bulunduğu birçok toplumsal ve kültürel olanaklar ve hizmetler çok çekicidir” (Keleş, 1990, s.10-12).

3.2. Türkiye’deki Kentsel Kimlik Değişimi

“ 19.yy. başından 2. Dünya Savaşı sonuna kadar devam eden kentleşme süreci çok yavaştır. Savaş sonrasında kentleşme ve onun paralelinde konut sorunu tam bir bunalım halinde ortaya çıktı” (Tekeli, Gülöksüz, 1985, s.1234). İlhan Tekeli, bu olguların hangi aşamalardan geçtiğini şöyle özetlemektedir :

- 1.-) Tepkisel Kavrayış
- 2.-) Köy mü itiyor; kent mi çekiyor ?
- 3.-) Kültürel Sorun
- 4.-) Yapısal Sorun
- 5.-) Azgelişmiş Kapitalizmin kenti

1.-) Tepkisel Kavrayış :

“Türkiye’de kentleşme olgusunun toplumsal sonuçlarıyla karşılaşp bu sorunlara çözüm aranmaya başlandığı ilk yıllarda, kentleşmeye engellenebilir bir yer değiştirme olarak bakma eğilimi yaygındır” (Tekeli, Gülöksüz, 1985, s. 1234). Köyden gelenlerin yaptığı gecekondulara göz yumuluyordu. Her seferinde yıkılan gecekondunun yerine yine gecekondular yapıyordu.

2.-) Köy mü itiyor; kent mi çekiyor ?

Kentleşme olgusunu artık denetim altına almaları gerekiyordu. “Toplumun kentleşme olgusunu kavrayışında ikinci aşamaya geçiliyordu. Kentleşmeye ilişkin açıklamalar getirilmeliydi. Kırsal ittiğini söyleyenler, kırdaki üretim

düzeninde alınacak önlemlerle kırsal itimini azaltarak kente göçü yavaşlatmak istiyorlardı. Kentin çekiminin önemine inananlar ise kırsal yörelerde sosyal servislerin arttırılmasını öneriyorlardı” (Tekeli, Gülöksüz, 1985, s. 1234).

“ Büyük kentlerin yarısını gecekondu mahalleleri oluşturuyordu. Kuram, bu toplumsal gelişmenin ardından gelerek bu olguyu kabul etti. ‘Gelsinler mi , gelmesinler mi ?’ tartışmasını bırakarak ‘bu gelenler ne olacak?’ sorununa eğildi.

3.-) Kültürel Sorun :

“ Kuram, soruna kente gelenlerin kültürel dönüşümü açısından bakıyordu. Kuramcılar yada eski kentliler, yeni gelenlere ‘kentteki köylüler’ diyorlardı” (Tekeli, Gülöksüz, 1985, s. 1235).

“ Kentte görülen ikili kültürel yapı varlığını koruyordu; ortadan kalkmıyordu. Böylece bu ikili yapının kültürel bir sorun değil, yapısal bir sorun olduğu kavranmaya başlandı.

4.-) Yapısal Sorun :

“ Böyle bir gelişme ile kentleşme olgusunun kavranmasında yeni bir aşamaya ulaşıyordu. Türkiye’de kentlerde görülen ikili yapı, bir ‘çevre ülkesi’ olarak yaşanan kalkınma sürecinin ortaya çıkardığı bir sonuç olarak algılanmaya başlandı” (Tekeli, Gülöksüz, 1985, s. 1236).

5.-) Azgelişmiş Kapitalizmin Kenti :

“ Bu görüşler kenti ve kentleşmeyi azgelişmiş kapitalizmin temel süreçleri içine oturtmaya çalışmaktadırlar. 1. Kapital oluşumunda ya da kapitalin yeniden üretilmesinde, 2. Emegın yeniden üretilmesinde, kentin işlevini kavramaya çalışmak şeklinde ortaya çıkmaktadır” (Tekeli, Gülöksüz, 1985, s. 1237).

(Kentsel Yapıdaki Dönüşüm) “16. yy’da Osmanlı kenti bir dönüşüm geçirmiştir. 19.yy’da da yeni bir dönüşüm yaşayacaktır” (Tekeli, 1985, s. 881).

Buradan kentsel yapıdaki dönüşümün ne kadar erken yaşandığı belirginlik kazanıyor ancak bu dönüşüm hep endüstri devrimi geçirenlerin arkasında olmuştur.

“16.yy. bir yandan Osmanlı kentlerindeki nüfus artışı, öte yandan dünya ticaretinde “gezgin tüccar”ın önemini kaybedip “yerleşik tüccar”ın ortaya çıkışı, kentin yapısında bir dönüşüm meydana getirdi” (Tekeli, 1985, s. 881).

Ancak Sevgi Aktüre’ye göre yalnızca 19.yy’da değişim yaşanmıştır. “Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşunun tamamlandığı ve en parlak dönemini

yaşadığı 15.yy'da - 19.yy. ortalarına kadar çok uzun bir dönem, Osmanlı toplumunun oldukça farklılaşan yapısına karşın kentlerin mekansal yapısı durağan niteliğini korumuş, ancak 19.yy sonlarında mekansal yapı değişim sürecine girmiştir” (Aktüre, 1985, s. 891).

Mekansal yapı değişimi özellikle kentsel mekanda değişim şeklinde ortaya çıkmıştır. “Batı’ya açılma Osmanlı kentlerinin sosyo-ekonomik yapısının ve doğrudan mimarlığa dokunan yapıyla- kentsel morfolojiyi ve kentsel mekan normlarını değişimine zorlamıştır” (Batur, 1985; s. 1038.).

“ Erken 18.yy. Mimarlığı araştırmacılar : Osmanlı mimarlığının Batı’ya açılmasının Lale Devri’yle başladığı düşüncesinden genel olarak birleşmektedirler” (Batur, 1985; s.1039).

“ Osmanlı Devleti’nin siyasal egemenliğinin ve kuvvetinin 18.yy başlarında azalmasıyla başlamış, batıdaki endüstri devrimine katılmayan Osmanlı teknolojisi ve ekonomisinin gelişme zorluklarına ek olarak, batı ile zorunlu bir karşıtlaşma içinde karşılıklı savaş, ticaret ve kültür ilişkilerinin zorlamasıyla sürmüştür. Tanzimat dönemi ile 20.yy başlarında I. Dünya Savaşı arasında ortaya çıkan yapı üslubunda ve kent mekanlarındaki ‘batıya doğru’ değişimin ilk görüntülerini 18.yy. başlarında aramak gerekir” (Derim, 1982; s. 5.).

“18.yy’da başlayan ve 19.yy boyunca süregelen dışa açılma ve batılılaşma çabaları aynı zamanda Osmanlı Devletinin gerileme ve çöküntü dönemidir” (Derim, 1982; s.1).

Bu dönemde Osmanlı siyasal olaylarla çalkalanıyor, toplumsal değişimler meydana geliyordu, ve ekonomik kriz yaşıyordu.

“Batılılaşmayı yönlendirmiş olan etmenler,

1. Karşılıklı Elçiler,
2. Ticari ilişkilerin kuvvetlendirilmesi ve Batının Ekonomik baskı kurma çalışmaları,
3. Avrupa’ya yolculuk yapanların gördükleri çevrelerden etkilenecek bunu İstanbul’a aktarmaları - Sefaretnameler,
4. Yabancı Uzmanların çağırılması, kültürel ve teknik etkinlikleri,
5. Gezginlerin Osmanlı topraklarına yaptıkları yolculuklar” (Derim, 1982;

s. 6).

Tabii ki bu etmenler Osmanlı İmparatorluğun batılılaşmasını hızlandırmıştır. Öncelikle batılılaşma saray çevresinde yaşandı, halka inmedi. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğun batılılaşması sırf dışarının etkisiyle olmamış aynı zamanda yönetim katından da desteklenmiştir.

Ayda Arel ise, 18.yy'daki değişimlere yön veren kültürel dinamiklerin olduğunu yazmıştır.

“ Kültürel devrimler, biçim/içerik arasındaki zorlanışların arttığı anlardır. Sosyal yapıyla karşılıklı etkileşen kültür sistemindeki değişim, geniş anlamdaki sosyal sistemin değişmelerini yansıtır” (Arel, 1975; s. 7).

18.yy mimarisi nitelik değişmelerine uğramıştır. Bu y.y.'daki değişmeler sırf bezemede kalmıştır, plan kurgusunu etkilememiştir.

“ Batılılaşmanın en önemli ögesi, kuşkusuz, imparatorluğun en önemli gördüğü eksikliği askeri alanda idi. Bunu müzik, resim ve mimarlık gibi sanat alanlarıyla yaşamın tüm kesimlerinin izlemesi doğaldı” (Yavuz, Özkan; 1985, s.1078).

19. y.y.'ın son yıllarında ise batılılaşma tabii ki tüm kentlere ve halka kadar inmiştir.

“14.yy'ın ilk yarısında oluşmaya başlayıp, devletin geçirdiği evreleri izleyerek gelişen Osmanlı mimarlığı 16.yy'da, ülkenin politik, askeri, ekonomik ve sosyal kurumlarda vardığı en üstün düzeyle birlikte klasik değerlere ulaşmıştır. Batı ile ilişkiler sonucu, o yıllar için geçerli devşirme birçok yapı ögesi 18.yy'ın ortalarında klasik Osmanlı mimarlığının yapısını oldukça köklü bir biçimde değiştirmiştir. Mimarlıkta batıya bağımlılık, Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik durumun bir uzantısıdır. 19.yy'da İmparatorluğu kurtarma amacıyla sürdürülen batılılaşma çabaları ordu, eğitim ve yasal alanda olduğu gibi, mimarlığı da batılı yöntem ve biçimlerle etkilemiştir” (Aslanoğlu, 1979; s.1).

İnci Aslanoğlu'na göre Osmanlı Devleti'nde batılılaşma ağır ve köksüz bir süreçtir. Batılılaşma çok uzun bir süreçte gerçekleşmiştir ve temeli sağlam oluşturulmamıştır. Ziya Gökalp'e göre Avrupa'dan kültür değil uygarlık alınmalıydı. Avrupa'dan aldığımız kültürden dolayı kendi kültürümüzü unuttuk ve taklitçilikten öteye gidemedik.

3.3. İstanbul'un Kentsel Kimlik Değişimi

“Türkiye’de geçen yüzyılda başlayan ve oldukça yavaş seyreden sosyo-ekonomik yapıdaki değişimin ivmesi özellikle 1950’lere doğru giderek artmıştır. Yirmi yıl içinde kentsel nüfus artışı 8 milyonu geçmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi kentlerin metropoliten alanlara dönüşmesine neden olmuştur. Kentleşme ve büyüme, İstanbul için denetlenmesi zor ve sorunlu boyutlara ulaşmıştır” (Batur, Yücel, Fersan; 1979, s.186).

İstanbul’un en önemli kentsel kimlik değişimi, Nüfus artışı ile oluşmuştur. Nüfus artışı konut ihtiyacını arttırmıştır. Bu arz-talep dengesizliği tarihi-çevreyi de yok etmiştir. Kent içindeki arsa kıtlığı insanlara tarihi binaları yok ettirmeye kadar götürmüştür.

“Ortaya çıkan görüntü Sanayileşmekte olan ülkeler için örneksel bir belirtidir : Büyük gecekondu alanları, bozulmuş doğal çevre ve ortadan kalkan kentsel mimari miras. Mimari mirasın en ölçsüz biçimde yıkılıp atılması kentsel dokuyu, kentsel yapıyı ve görüntüyü meydana getiren kesimlerde, özellikle konut alanlarında, kurumsal olmayan yapılar ve çevrelerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yıkımın doğrudan konut stokunu tüketen ve altyapıyı yetersizleştiren etkisi, kültürel yitime eklenmektedir” (Batur, Yücel, Fersan; 1979, s.186).

Yıkılan tarihi konutlarımız, geçmişimizi unutmamıza neden olabilmektedir ve insanların kültürel yitime götürebilmektedir. Öncelikle konut ihtiyacını karşılayarak bu yıkımı durdurmak mümkün olabilir. Restorasyonu mümkün olan eski konutlar restore edilip konut arzına sunulabilir.

3.3.1. İstanbul Kent Yapısının Değişimi

İstanbul kenti, Osmanlının ilk yüzyıllarından beri bir dünya kenti niteliğini koruyan bir kentti. Ancak Osmanlının gerilemesi ile birlikte İstanbul’da önemini yitirmeye başlamıştır.

Dışa bağımlı olan bir şehir haline gelen İstanbul göç istilasına uğradığı için hızlı bir kimlik değişimine uğramaktadır.

“İstanbul’un geleneksel kent özellikleri 18.yy’a kadar temelde değişmemiştir”.

“Fetih’ten sonra: A.) Yönetim bizans modeli üzerine, en önemli dinsel yapı olan Ayasofya Atmeydanı olarak benzer bir işlevi sürdüren, Hipodrom ve Eski Saraydan sonra yapılmış olan Topkapı Saray dolaylarında; B.) Ticaret binaları ve çarşıların ise Bizans döneminden kalan yerlerde, Galata ve bugünün Sirkeci’sinden, Haliç içlerine kadar uzandığı bilinmektedir” (Denel ,1982, s. 45)

“19yy.’da Osmanlı kentleri yeni bir dönüşüm yaşıyordu. 19.yy. içine girilen yeni kapitalist iş ilişkileri çevresinde, 16.yy oluştuğunu gördüğümüz bedesten etrafındaki merkez yetersiz kalıyor, bu merkezin yanında yeni iş ilişkilerinin gerektirdiği yeni bir merkezi iş alanı oluşuyordu” (Tekeli, 1985, s. 881).

İlhan Tekeli’ye göre, yeni bir merkezi iş alanı oluşmasında dört neden var:

1.) Kentin çevresi ile olan ilişki biçiminde ve haberleşme kanallarındaki değişme kendini gösteriyor.

2.) İmparatorluğun dış ticaret ve yabancı sermaye’ye açılışı, yabancı sermayenin finansman kurumlarını gerektirmesi ile ortaya çıkmaktadır (Bankalar, kentin belirli yerinde toplanıyor.).

3.) Tanzimat’ın getirdiği yeni bürokrasi doğuyor. Kent merkezinde devlet daireleri oluşuyor.

4.) Kent merkezinde batı kültürüne yönelmenin getirdiği tüketim kalıplarının ve yaşam biçiminin ortaya çıkardığı kuruluşlar: Lüks tüketim dükkanları, tiyatrolar, eğlence yerleri, cafeler v.b.” (Tekeli, 1985, s. 881). İstanbul kenti böylece yavaş yavaş yeni kurumları merkeze sokmakta idi.

3.3.2. İstanbul’un Kentsel Kimlik Değişiminin Elemanları

İstanbul’un kentsel kimliği aşağıdaki genel kimlik elemanları çerçevesinde incelenmektedir :

- Doğal Çevre Elemanları

- . Topoğrafik Özellikler
- . Coğrafi Oluşumlar
- . İklim ve Bitki Örtüsü

. Topoğrafik Özellikler : İstanbul yedi tepe üzerine kurulmuştur, bu yedi tepe tarihi yarımada'da yer almaktadır:

1. Topkapı Sarayı, Hipodrom
2. Çemberlitaş
3. İstanbul Üniversitesi, Süleymaniye Camisi
4. Fatih Camisi
5. Sultan Selim Camisi
6. Tekfur Sarayı
7. Aksaray'dan surlara doğru uzanan tepe (K m rciyan, 1988).

İstanbul'da bu sınırlamalar artık geçerliliğini yitirdi ve surların dışına taŐtı, 16.yy'da başlayan bu değişim bugün Avrupa yakasında Büyükçekmece ve Bahçeşehir ile genişlemiştir, Anadolu yakasında Pendik ve Gebze'ye kadar kent halen büyümektedir. Artık bu büyümeyi durdurmak mümkün değil.

Bitki örtüsünün yoğunluğundaki azalma ve buna karşılık yapılardaki yoĐunlaŐma ve  evre kirliliği doğal çevreye ilişkin en önemli sorunlardır.

. Coğrafi Oluşumlar : İstanbul'da boğaz en önemli coğrafi oluŐumlardan birisidir. Bugün çok önemli bir geçit bölgesi görevi gören İstanbul boğazının her iki yanında yerleşim bölgeleri oluşmuştur.  nce sayfiye niteliğinde olan boğaz bugün artık daha geniş konut gereksinmelerine cevap veriyor.

. İklim Ve Bitki  rt s  : İstanbul ili, iklim bakımından farklılık gösterir. Akdeniz iklimine ait  zellikler Marmara denizi kıyılarına kadar hakimdir. Karadeniz bölgesinin nemli ve serin iklimi, özellikle kuzey kıyılarını etkilemektedir (Meydan Larousse, 1971, s.504).

-Yapay  evre

Yapay  evre özellikleri, yerleşim ölçeğinde 4 ana grupta incelenebilir ( rer, 1993, s.82):

- Binalar
- Sokak ve yollar
- Meydanlar
- Yerleşim bölgeleri

Konutlar ve konut dışı binalar oluşturdukları kentsel doku ve kendi mimari kimlikleri ile kentsel kimliğin oluşumuna etki ederler. İstanbul'un kentsel kimliğinde en etkili konut dışı bina türü dini yapılar olmuştur. "Osmanlı dönemi Türk kentlerinin fiziksel özelliklerinin biçimlenmesinde bireylerin etkin rolünü açıklayan külliyeler" (Cezar,1971), iyi organize edilmiş, kent görünüşünde egemen, kent yaşamı ile sıkı ilişkili içindedir (Kaygusuz, 1993, s. 12).

"İstanbul şehrinin en önemli ve seçkin yerlerini din, ilim ve hayır binaları kaplardı. Birinci tepeden başka, İstanbul'un diğer tepelerine ve hakim yerlerine veyahut doğrudan doğruya sahil üzerine bu bina grupları kurulmuştur. Toplumsal ve kültürel bakımdan bu binalar şehrin esasını meydana getiriyorlardı" (Eldem, 1984, s.265).

Konutlar ve mimari kimlikleri, kentsel kimliğe etkileri ise 4. bölüm'de ele alınmaktadır.

- Sokak ve Yollar : İstanbul'un sokak ve yolları Osmanlı döneminde topoğrafya'ya uyum göstererek şekillenmiştir. Ancak yangınlar sonrasında yollar daha dik açılı olarak oluşturulmuştur.

Osmanlı döneminde sokak canlı bir yer değildi, insanlar genelde evlerine kapalı içe dönük bir hayat sürerlerdi. Ancak 19.yy'daki batılılaşma hareketi ile sokak daha canlı bir mekan haline gelmiştir.

Osmanlı döneminde sokaklar daha çok içe kapalı bir koridor gibi ve çıkmaz sokaklardı. Langa'da bu tip sokaklara halen rastlanmaktadır.

Sokaklar, insan ölçeğinde idi, ancak tekerlekli araçların gelişimi ile sokakların genişlikleri artmaya başlamıştır.

Tanzimat'tan sonra ve Cumhuriyet'ten sonra daha geniş yolların açılmasıyla kent dokusu bozulmaya başlamıştır. Vatan caddesi, Londra asfaltı, 1. Boğaz Köprüsü, Florya sahil yolunun açılmasıyla eski kent dokusu yitirmeye başlanmıştır.

- Yerleşim bölgeleri : Osmanlı Döneminde müslüman mahalleler ve azınlık mahalleler diye ikiye ayrılıyordu mahalleler.

Müslüman mahalleler : İstanbul'daki mahalleler organik yapıdaydı, bunlar dini yapıların çevresinde gelişmiştir (cami, kilise v.s.) (Çelik, Zeynep; 1993, s.7).

Sosyal ve kültürel değerler mahallelerin fiziksel karakterini belirliyor. Mahallelerde gelir düzeyine göre ayırım görülmüyordu, zengin ve fakir yan yana yaşıyorlardı. İslami prensiplere göre kadının mahremiyeti çok önemli idi ve mahalle strüktürünü belirleyici rol oynuyordu.

Müslüman halk genelde kent içine yerleştirilirdi. Müslüman mahallelere şu örnekler verilebilir: Vefa, Süleymaniye, Zeyrek, Fatih, Aksaray ve çevresine yerleştirilirdi.

Azınlık Mahalleler: İstanbul'da müslüman halk ile azınlıklar birbirinden ayrı olmuşlardır. 1838, Galata'da Ermeniler, Yunanlılar, Avrupalılar ve Yahudiler oturmaktadır. Pera daha çok Avrupa yerleşmesi ağırlıklı idi ve hristiyan azınlıklar da vardı. Ancak Kasımpaşa, Tophane ve Fındıklı sırf müslüman yerleşmelerdi (Zeynep Çelik, 1993, s. 9).

Etnik ve dini gruplar belirli yerlerde oturmaya teşvik edilmiştir ve denetlenmiştir (Denel, 1982, s.42).

Azınlık cemaatlarının doğal nüfus çoğalmasından dolayı konut alanlarının genişlemesi, yeni binaların sayıca artması Osmanlı yönetimince istenmemiştir.

Balat'da yahudiler birkaç katlı binalarda oturmaktaydılar. Türk mahallelerindeki, geometriden uzak sokak dokusunun bütünlüğü karşısında, ortogonal Fener-Balat dokusu, birbirine dik ve paralel sokaklar biçiminde gelişmiştir.

Yangınlar, imar planları, nüfus hareketi, göç ve teknolojik gelişmeler yanında batılılaşma'da İstanbul'un kentsel kimlik değişimini etkilemiştir.

“Batılılaşmanın imparatorluğun başkenti oluşu nedeniyle öncelikle sardığı İstanbul kenti bu değişimi, 19.yy sonunda oluşan kentsel mekanlardaki boyutların ve ölçeğin büyümesinde, yapı gruplarındaki üslup farklılıklarında ve tek yapıda izlenen plan ve süsleme değişikliklerinde, Anadolu kenti ve mimarisinden önce yansıtır” (Denel, 1982; s. 1.).

Anıtsal binalar, bahçeler de sadelik yerine gösterişli bahçe düzenlemeler artık görülmeye başlanıyor. Önce sırf bezemede farklılıklar görülüyor.

“ Sokak, mahalle ve kent ölçeğinde büyümeler olması da önemli sayıldı. Bu değişimi doğrudan ya da dolaylı olarak meydana getiren etkenlerin arasında, özellikle, Osmanlı Devletinin yükseliş döneminden beri belirli bir biçimde sürdürülen

inşaat faaliyetlerinin örgütlenmesinde 19.yy'da görülen farklılaşmanın yer alacağı açıktır" (Denel, 1982; s. 2).

19. yy'a kadar değişen kent yapısı; İslam şehri genel yapısı, şehirdeki caminin önemi açıkça izlenebilir (Soygeniş, 1995, s.124).

İslam toplumu ekonomik ve dini yaşantıya katılım ile ev hayatının ayrımını gerekli kılan bir toplumdur. Bu özelliği ile şehre yansır.

İslam şehirlerinde değişim 18. ve 19.yy'da Batı'nın kültür ve ekonomik baskısı nedeniyle dinsel ve toplumsal hayatta görülen değişimler paralelinde olmuş, idari, üretim ve benzeri alanlardaki değişimi şehir morfolojisi ve konut tipolojisindeki değişim izlenmiştir (Soygeniş, 1995, s. 124).

"19.yy'da kent merkezinde görülen dönüşüm, kendisini konut alanlarında da gösterdi" (Tekeli, 1985, s. 882).

" 19.yy kentinin konut alanlarındaki farklılaşmayı 16.yy kentinde olduğu gibi sadece milletler farklılaşmasına göre kavrayamayız. Aynı zamanda sınıfsal farklılaşmayı da hesaba katmamız gerekiyor. Konut alanlarında yine milletler arası farklılaşma vardır, ama artık her milletin bütün sınıfları aynı mahallede oturmamaktadır" (Tekeli, 1985, s. 882). Zenginleşenler kent sınırın dışına çıkmaktadırlar ve ulaştırma olanaklarını paralel olarak banliyölerle oluşturmaktadır. Bu banliyöler arasında da farklı milletlerden oluşan bölgeler vardır, ancak şehir içindeki kadar katı değildir. Kent içi ile banliyöler arasında bir farklılaşma oluşmaktadır.

Kentsel Değişim yerleşme alanında da farklılaştı. İstanbul şehri banliyölerle gittikçe yayılmaya başlayan bir şehir haline gelmeye başlamıştır.

" Görsel tasarımdaki değişim, tüm yaşam çevresi içinde binaların, sınırlayarak tanımladıkları dış mekanları etkilemiş olmaları oranında, kentin geçirmekte olduğu görsel ve mekansal değişimin ögesi olabilmıştır" (Denel, 1982; s. 41.). Dış cephedeki değişim ve sokak silüetlerindeki farklılaşma İstanbul'un kent kimliğinin değişiminde etkili olmuştur.

3.3.3. Sosyo - Kültürel Kimlik Değişimi

Sosyo - Kültürel kimlik değişimi şu özellikleri kapsar :

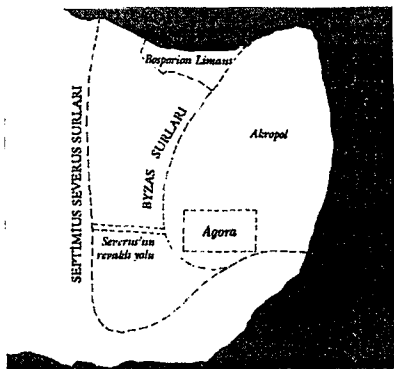
- Tarihsel Özellikler
- Nüfus Özellikler
- Kültürel Özellikler

3.3.3.1. Tarihsel Özellikler

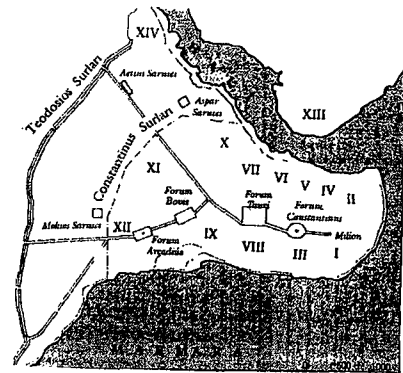
İstanbul'un tarihsel özellikleri Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğunun ilk başkenti olması açısından önem kazanıyor.

İstanbul yarımadasındaki ilk yerleşmelerin, İ.Ö. 3.bin yılda veya 2.bin yılın başlarında kurulduğu tespit edilmiştir (Çelik, 1996, s. 11). İlk hükümdarlarından birinin onuruna Bizantion adı verilen bu kentin surları yedi tepeden birincisinin eteklerinde yerleşmiştir. 196 yılında Roma İmparatoru Septimius Severus, Bizans'ın orijinal surlarını yıkarak, daha geniş bir alanı kaplayan ve birinci ve ikinci tepelerle eski limanı da içine alan yeni bir sur yaptırdı (Şekil 3.1.).

Bizans kenti: 330 yılında I. Constantinus Roma İmparatorluğu'nun başkentini Roma'dan Bizantion'a taşıdığı zaman, eski başkente sırtını çevirerek yeni bir devlet yaratmıştı. I. Constantinus, Roma'nın kent yönetim şemasını yeni kentte de uyguladı ve kenti herbiri bir naip tarafından yönetilen on dört bölgeye böldü (Şekil 3.2.) (Çelik, 1996, s.13).

Şekil 3.1 Antik Kent

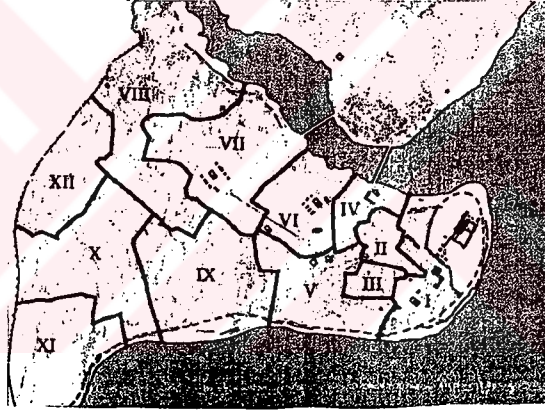

Şekil 3.2 Bizans Kentinin 14 bölgesi

Kentin kuruluş kutlamalarına yetiştirilen Hippodrom 330 yılında açıldı. Constantinus'dan sonraki imparatorlar tarafından genişletilip güzelleştirilen saray, İustinianos'un döneminde (527-565) Ayasofya Meydanı ile şimdiki Sultanahmet Camii arasındaki alanın yarısına, ayrıca caminin oturduğu alanın tümüne yayılmıştı.

Kentin gelişmesi II. Teodosios döneminde (408-450) de devam etti ve yeni surların yapılmasına yol açtı.

Osmanlı Dönemi : 30 Mayıs 1453'te, Fatih Sultan Mehmet Konstantinopolis'e merasimle girip kenti payitaht ilan etti ve İmparatorluğu'nun idari, iktisadi ve dini merkezi yapmak amacıyla yeni bir imar faaliyeti dönemi başlattı. "Fatih'in başlıca ilk iki işi, Osmanlı kentinin de batı sınırını belirleyecek olan Teodosius surlarının onarımı ve kentin tekrar iskanı olmuştur" (Çelik, 1996, s.20).

Şekil 3.3 Fatih tarafından oluşturulan İstanbul Nahiyeleri (Çelik, 1996, s.20).

Osmanlı döneminde kent bir Türk-İslam kenti özelliklerini gösteriyordu, yaklaşık altı yüzyıl İstanbul imparatorluğa başkentlik yapmıştır. İstanbul, Osmanlı döneminde büyük gelişmeler göstermiştir.

1923'e kadar başkent olmaya devam etmiştir, 1930'da adı resmen İstanbul olmuştur. Cumhuriyet dönemine kadar İstanbul kenti büyük ilerlemeler göstermiştir. Halen değişimi ve gelişimi birlikte yaşamaktadır kent, bazı bozulmalar görülmesine rağmen İstanbul tarihi kimliğini korumaktadır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte başkent Ankara olmuştur ancak halen ekonomik ve kültürel düzeyde olsun önemini ve gelişimini korumuştur. Kent halen Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorlukların izlerini taşımaktadır, bu yönüyle kente ayrı bir kimlik vermektedir.

3.3.3.2. Nüfus Özellikleri

Osmanlı İmparatorluğunda, farklı milletler mevcuttu. İstanbul kurulduğundan beri çok farklı dinsel ve etnik gruplar barındırmaktadır.

“ Önceleri kat yüksekliği sınırlaması getiren müslüman - gayrimüslim ayrımı, Tanzimat'ın ilanından sonra kalkmış, inşaat ayrıcalığı çerçevesi içinde görünürde ayırım kalmamıştır. Kentin belirli yerlerinde gayrimüslimlerin oturmaları söz konusu ise, bir gelenek olarak bir süre devam etmiş ve fiziksel çevre üzerinde görülür etkileri olmuştur” (Denel, 1982; s. 42).

“Fatih dönemi sonlarında kent nüfusu 182 mahalle ünitesinde barınmaktaydı. Bu sayı 16.yy ortalarında 292 mahalle ve 12 cemaate ulaşmış, 17. yy sonlarında ise (253 müslüman ve 24 gayrimüslim olmak üzere) 277 mahalle sayılmıştı. 18.yy'da görülen değişmelerle yerleşme alanları yayılmış ve yoğunlaşmıştı” (Denel, 1982, s. 43).

Osmanlı dönemindeki Kanuni dönemine kadar halk sur içinde yaşamıştır, ancak bu dönemden sonra halk sur dışına, Galata, Eyüp ve Kasımpaşa'ya yerleşmiştir (Kuban, 1970, s. 5).

1950'lerden sonra İstanbul'da büyük bir nüfus artışı oluştu, bunun en başlıca nedeni göçlerdir. Göçlerden dolayı oluşan büyük konut ihtiyacı doğmuştur. Bunun en kötü çözüm yolları gecekondu olarak karşımıza çıkıyor.

3.3.3.3. Kültürel Özellikler

“ 19. yy sonu ve 20.yy başında, Osmanlı Devletini içine düştüğü çıkmazdan kurtarmayı amaçlayan ideolojiler görülür. Bunlardan Osmanlılık görüşü, Osmanlı Devleti idaresi altındaki tüm grupları bir Osmanlı Devleti yapmağa uğraşmış, fakat başarısızlığa uğramıştı. Bazı düşünürler de “ümme” dedikleri islam milleti fikrine yanaşmışlardı. Türkçülük akımı romantik bir anlayışla tüm Türk ırkını bir imparatorlukta birleştirmeyi amaçlıyordu. İttihat ve Terakki Hükümeti bu akımı benimsemekten ürkmüş (Türkçülük), sonuna dek Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük ideolojileri arasında bocalamıştır” (Aslanoğlu, 1979;s. 9).

Bir yandan Lale Devri ile başlayan Batılılaşma etkilerini arttırarak devam ederken, diğer yandan geliştirilmeye çalışılan yeni Türkçülük düşüncesi çevresinde bir toplumsal kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak Jöntürkler ne politik açıdan ve ne de kültürel açıdan başarıya ulaşamamışlardır.

3.3.3.4. Sosyal Değişim Özellikleri

İstanbul'daki yerleşmelerde, zengin ve fakir arasında homojen bir dağılım söz konusu idi. Ancak dinsel ayrımlar yapıyordu, bu da Tanzimat'ın ilanı ile resmen kaldırıldı. Dinsel ayrımların resmen kaldırılması hemen etkisini göstermemiştir, zamanla farklı gruplar birbirine karışmıştır.

“(19.yy sonunda) Varlıklı ve yoksul ailelerin konutları geleneksel kent içinde birlikte yaşadığı halde, ekonomik güçlerin öncelikle batılılaşan Beyoğlu ve Galata bölgesine varlıklı aileleri çekmeye başlaması, zamanla ailelerin kendi seçecekleri yerlere yerleşme eğiliminin engellenmemesi daha çok Türklerin öncülüğü ile kesin sınırlamayı kaldırma yolunu açtı” (Denel, 1982, s. 45).

İstanbul'a göçle gelen insanlar ve kentli olan insanlar arasında büyük farklılıklar görülmektedir. Kente yeni gelen insan hemen adapte olamıyor ve çevresini köye benzetmeye çalışıyor.

3.3.4. Fiziksel Değişim

“Fiziksel çevrenin uzunca bir süre içinde değiştiğini kabul edersek, bezemeler, cepheler, bina kitleleri, mekanlar ve daha büyük ölçekte, kent dokusuyla birlikte bir aşama sırası içinde toplumdan yansıdığını, kişilerin seçimlerinin mimarlıkta somut olarak belirlendiğini görebiliriz” (Denel, 1982, s. 3.).

“ Kişiler binaların değişimlerine neden oldukça ve binalar mekanları etkiledikçe, değişen fiziksel çevrenin de toplumu etkilemesinin söz konusu olacağı anlaşılmalıdır” (Denel, 1982, s. 4.).

3.3.4.1. İmar Planları

“İlk kent planlaması kuralları sağlık yasaları ile getirilmiştir.

Osmanlılar 19.yy'daki kentsel dönüşümü incelerken görülen üç soruna çözüm bulmaya çalışmışlar.

1) Kentte büyük tahribat yapan yangınların önlenmesi.

2) Yeni kent içi ulaşım araçlarının gereksinmesini karşılayacak yolların geliştirilmesi.

3) Kentin artan nüfusunu barındırmak üzere kent çevresinde yeni mahalleler kurulmasıdır.

Kent planlama pratiğinin ilk verisi haritadır. Bu nedenle, 19yy'da Osmanlılarda kent planlama pratiğinin başlangıcını aramak için harita yapımlarının tarihine bakmak gerekir. İlk İstanbul haritasının 1786'da Fransız sefaretinde çalışan mühendis Kauffer yapmıştır” (Tekeli, 1985; s. 884).

“İstanbul'un ilk imar planının Moltke tarafından yapıldığı söylenebilir. 1836 - 37 yılında tamamlanan bu harita yalnız kentin varolan durumunu göstermemekte, üzerinde imar kararları da bulunmaktadır.

İstanbul'da yeni yapılacak binaların kagir olması, ve bina yapacak olanlara geniş ve geometrik kurallara göre geçirilecek sokaklara yer gösterilmesi öngörülmektedir.

Bu ilmühaberde yapılacak yollar 20,15,12,10 zira genişlikte dört kademeye ayrılmıştır. Çıkmaz yolların yapılması yasaklanmıştır. Meydan oluşumu üzerinde durulmaktadır. Yangınları önlemek için imar ve yapı tedbirleri alınmıştır. Ana yollar üzerindeki binaların yüksekliği 20 ziradan ve 3 kattan fazla olmaması istenmektedir.

MOLTKE planının ve ona ilişkin ilmühaberinin belki de en önemli etkisi, Osmanlıların ilk imar mevzuatı olan 1848 tarihli Ebniye Nizamnamesi'nin yayımlanmasına öncülük etmiş olmasıdır. Bu nizamnamede - kamulaştırma,-binalara ruhsat verilmesi yolları,-inşaatları denetimi, yol ve sokakların genişlikleri, çevresinde yapılacak binaların yükseklikleri üzerine kurallar getirilmiştir. Ebniye Nizamnamesi, yangın sorununun bir çözüm bulmak olduğu söylenebilir” (Tekeli, 1985, s. 885).

“1882 tarihli Ebniye kanunu Osmanlıların ilk imar kanunudur. Bu kanunla 1864 tarihli Ebniye ve Turuk Nizamnamesi yürürlükten kaldırılıyor ve nizamnameye göre oldukça kapsamlı yeni hükümler getiriliyordu. Bu kanun belediyelerin açacakları sokakların, yolların, çevrelerinin haritalarını yaptırmasını ve halka ilanını ön görüyordu. Kanunda kent yollarının genişletilmesine özellikle önem verilmiştir. Alanların imara açılması Sultanın iznine bağlanıyordu.”

1870'li yıllara gelindiğinde, bir yandan kentsel arsanın değerinin artmasıyla, öte yandan Tanzimat'la toprak üzerinde özel mülkiyet kurumunun pekiştirildiği görülmektedir. Bu durum imar faaliyetleri için bir engel oluşturmaya başlayınca, 1873 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk istimlak kanunu çıkarılmıştır.

Örneğin 19.yy sonunda kentlerde kurulan grid örüntülü yol ağına sahip göçmen mahallelerini, yeni açılan yolların çevresini ve yangın yerlerinde yapılan düzenlemeleri bu kanunun biçimlendirdiği söylenebilir” (Tekeli, 1985, s. 887).

“Herşeyden önce harita alınması için girişimlerde bulunulmuştur. 1909 yılında Harita komisyonu kurulmuş ve ilk defa Osmanlı İmparatorluğu'nda nirengi şebekesi kurulmaya, buna dayalı olarak haritalar alınmaya başlanmıştır. İstanbul'un çevresinin 1/25.000 ölçekli haritaları askeri haritacılarca hazırlanmıştır.

Yangın yerlerinin istimlakinde ve altyapılarının hazırlanmasında bu olanaktan yararlanılmıştır. Ayrıca Gülhane, Sultanahmet, Fatih ve Üsküdar'daki Doğancılar parkları yapılmış, otuz metre genişliğinde bazı yollar açılmıştır.

İttihat ve Terakki döneminin üzerinde durulması gereken seri imar çabaları, Cemal Paşa'nın I . Dünya Savaşı içindeki uygulamalarıdır.

Geliştirilen imar nizamname ve yasalarının yaşanan kentsel gerçeklerle tutarlı olduğunu, mevzii imar planlarıyla birlikte uygulamaları önemli ölçüde yönlendirdiğini kabul etmek gerekir” (Tekeli, 1985, s. 888).

3.3.4.2. Yangınlar

“1854 yılında 740 evi yakan Aksaray yangınından sonra yangın yerinin planı Luici Storari isimli bir İtalyan mühendisine yaptırılmıştır. 1864'de 2910 binayı yakan Hoca Paşa yangınından sonra bu sahanın düzenlenmesi için bir çeşit imar

komisyonu niteliği taşıyan "İslahatı Turuk komisyonu" kurulmuştur" (Tekeli, 1985, s. 886).

"Hocapaşa yangını sonunda İstanbul'un büyük bir kısmının yanarak açılmış olması da bu kimselerin yapacağı düzenlemelere olanak hazırlamıştı" (Denel, 1982, s.14).

"Tanzimatın ilanından 1866'ya kadar gerçekleştirilemeyen yolların genişletilmesi çabaları, Sirkeci-Hocapaşa yangınından sonra başarılmıştı.

Komisyonun görevleri arasında, yangından sonra Divan yolunun açılması, yangın yerinde evlerin ahşap yerine kargir yapılması, yolların genişletilmesi, Hocapaşa'dan Kumkapı'ya kadar uzanan yangın yerinde yeniden düzenleme yapılması konuları vardı. Yangın yerinin haritasının çıkartılması işlevi de komisyonun görevleri arasında bulunmaktaydı" (Denel, 1982, s.14-15).

"İslahat-Turuk Komisyonu"nun zorlamasıyla 1884 tarihli Ebniye Nizamnamesi kaldırılarak onun yerine daha kapsamlı olan 1864 tarihli Turuk ve Ebniye Nizamnamesi çıkarıldı. Harita yapımına, kamulaştırmaya, parsellemeye, yol genişliklerine, bina yüksekliklerine ilişkin hükümler getiriyordu. Bu nizamname hükümlerinin Hocapaşa yangın yerinin planlanmasında uygulandığı anlaşılmaktadır" (Tekeli, 1985, s. 886).

3.3.5. Mimari Değişim

Mimaride Batı etkilerinin ilk örnekleri Lale Devrinde başlar (1718-1730). Ancak bu etki daha çok saraylarda görülmektedir. Daha çok dış mekan tasarımında yenilikler görülüyor (Denel, 1982, s. 18).

Konut binalarında batılılaşma yerine, önceleri (18.yy'da) batılı bezeme elemanları yer alması yaygınlaşmış, buna karşılık genel tasarımda ise kitle, hacim ve planlarda değişiklikler oluşmamıştır.

Batılılaşmanın çevre üzerindeki etkileri 18.yy içinde, genellikle yeni motif ve şekillerin ithal edilerek kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır.

Geleneksel tasarım yaklaşımlarına uyarlanan batılı şekillerden sonra, mekanlarda ve cephelerde yeni şekillenmelerle tasarım kalıplarının değişmesi gerçekleşmişken, 19.yy'da yoğun olarak giren etkilerle ve batılı seçmeci mimarinin

olduğu gibi uygulanmasıyla, İstanbul'da da neoklasik mimari özellikler yaygınlaşmıştır.

“15.yy'dan beri inşaat eylemlerini oldukça tekdüze sürdüren örgütler ve kişiler, toplumun diğer kesimlerinde görülen değişimin içine 19.yy'ın başlarında girdiler. Bu değişim sosyo-ekonomik nedenlerden etkilenmiş, olsa da, batıdan doğrudan ve dolaylı olarak gelen zorlamalarla hızlanmış, Tanzimat'ın ilanından sonra kesin kurallara bağlanmak istenmiştir” (Denel, 1982; s.13).

18.yy Osmanlı mimarisindeki değişim bir iç zorlamadan ileri gelmemiştir. Mimarlık alanındaki değişim, toplumsal düzeydeki değişmelerin paralelinde değil, ama onların içinde yer alır. Osmanlı mimarisinin batılılaşması olayı temelde bir sistem değişmesi olarak da görülebilir (Arel, 1975, s.105).

Mimari Akımların Etkisi

“Ziya Gökalp'in ortaya attığı Türkçülük yolundaki fikirlerin etkileri Cumhuriyetin ilk yıllarında da sürmüştür. Klasik Osmanlı mimarlığına dönüş, ulusçuluk idealleri içinde gelişen ideolojik ortamın bir sonucudur; I. Ulusal Mimarlığı 1910 yıllarında başlar, 1930'lara dek devam eder.

Mimarlıkta bu akımın öncüleri olan Vedat ve Kemalettin Beyler, II. Meşrutiyetten sonra başlattıkları mimarlık üslubunu Cumhuriyetin ilk yıllarında da sürdürmüşlerdir” (Aslanoğlu, 1979; s.13).

I. Ulusal Mimari döneminde Türk tarihine dönük bir derlemecilik söz konusu idi.

“İlk Ulusal mimarlık döneminden ideoloji-mimarlık birliği, cephelerde Osmanlı mimarlık motiflerinin kullanılması şeklinde kendisini göstermiştir. Bu dönemde bütün binalar dıştan Osmanlı Stili verilerek yapıldı. Bu nedenle bazen çok kötü sonuçlar oluşmuştur, mesela bir okul bir hükümet binasına benzeyebiliyordu“ (Aslanoğlu, 1979; s. 14).

Şekil 3.4. Vedat Tek Evi.

Yabancı Mimarların Etkisi

“Tanzimat döneminde batılılaşmaya geçişin tamamlanmasını etkileyen birçok nedenin yanısıra, İstanbul’da bizzat inşaat yaparak batılı üslupları uygulayan yabancı mimarların, yeni kanunla haklar elde eden yabancıların ve gayri müslim tabanın isteklerinin, Osmanlı inşaat örgütünün değişmesinin ve yangınlarla açılan alanlarda yeniden inşa sırasında kısmen uygulanan yeni kuralların, çevreyi şekillendirmede katkıları büyük olmuştur” (Denel, 1982; s. 11).

“Yabancı mimarların özellikle 19.yy’ın ortalarında önemli katkıları olduysa da, 18. yy sonlarındaki Avrupalı sanatçı akımı sırasında da mimarların geldiği bilinir” (Denel, 1982, s. 36).

Eğitim kurumlarında yabancı mimarlar önemli rol oynuyordu, bu da tabii ki mimarideki değişime neden olmuştur. Türkiye’de yapı sektöründe ve eğitim kurumlarında çalışmış olan yabancı mimarlar ve yurt dışına gönderilmekte olan Türk Mimarları, batı akımının Türkiye’de etkili olmasına neden olmuşlardır.

18.yy sonlarında Kauffer'in kent, 19.yy başlarında Gauttier'in Boğaz haritaları, Moltke'nin kent planı mimarinin şekillenmesine neden olmuştur. Mimarlık hizmetleri için İngiltere'den uzman getirtme II. Mahmut döneminde görülmüştür.

Teknik ve mimarlık eğitimi yapan kuruluşlar Avrupa kökenli idi. Tanzimat döneminden sonra eğitim yapan kuruluşlara, teknik bilgilerden başka, Fransız estetik, öğretisi ve eğitim sistemine koşut bir öğreti ithal edilmiştir.

Batı ilkelerini başkente aktarmak üzere yabancı mimar ve mühendisler getirilmeye ve yabancı eğitim sistemi ile yetiştirilmek üzere Türk öğrenciler Avrupa'ya yollanmaya başlanmıştır (Soygeniş, 1995, s. 60).

3.4. Konut Mimarlığındaki Değişim ve Kentsel Kimlik

Bu bölümde batılılaşma ile başlayan konuttaki değişimle - kentsel kimlik arasındaki etkileşim irdelenmektedir. Bu etkileşim farklı konut örüntülerinin ortaya çıkmasına ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerle birlikte etkili olmuştur.

3.4.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kentsel Değişim

18.yy'da, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul, Batılı kültürlerin etkisinde kalarak mekansal değişim süreci için girmişti. Klasik Osmanlı kent dokusu, giderek kozmopolit bir görünüm almıştı. Yeni kent felsefesinin kaynağı Tanzimat reform paketinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Mustafa Reşit Paşa, Fermanı hazırlamıştır; kent planlaması için 'bilimsel' yaklaşımı uygun görmüş, sokak örüntüsünün geometrik kurallara göre düzeltilmesi gerektiğini savunmuştur (Dener, 1994, s. 92). Bu nedenle, yangınlardan sonra eski organik yapının bozulmasıyla boşalan yerlerde grid sistemindeki sokak dokusu uygulanmıştır.

19.yy'da Galata ve Pera'da yaşam tümüyle farklılaşmıştı. Azınlıkların meydana getirdiği küçük bir grup, Batı'nın sosyo-ekonomik model ve değerlerini benimseyerek yarattıkları çevre ile iki farklı görünümdeki İstanbul'un oluşmasına neden olmuştu (Çelik, 1986).

Konut'taki Değişim : Batı'da kullanılan karyola, masa, konsol gibi ev eşyaları kullanıldığı bilinen konutlarda aile bireylerinin mekansal davranışı da

farklılaşmıştı. Bu değişimin, konut biçimine yansıdığı yeni yaşam tarzının, konak tipindeki konutları ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. Önceden beri, prestij sembolü olarak uygulana gelen merkezi mekanlı şema, yeni konut planları için uygun görülmüştü. Ortadaki geniş mekan, toplantılara, eğlencelere el verir durumdaydı (Dener, 1994, s. 93).

18.yy'dan başlayıp 19.yy'da da devam eden Batı yaşam tarzının benimsenmesi, toplumun çoğu kesimi tarafından yavaş yavaş etkilemekteydi ve insanlar bunu, birden olmasa da, zamanla benimsemekteydiler.

Avrupalı gibi olma çabaları, konut biçimi ve konutun döşenişi üzerinde de etkili olmuştu. Orta sofalı konak plan şeması, kalabalık bir hizmetkar grubunun bulunduğu görkemli yaşam biçimine oldukça iyi uyum gösteriyordu. Konutlar artık (bazen bir kısmı), Batı'da olduğu biçimde döşeniyordu. 'Dikkat çeken bir konu da şudur, alaturka ev eşyaları ile alafrangaların genellikle birlikte kullanılıyor olmasıdır. Bazı aileler ise bu yeni eşyalara alışamayarak kullanmayı reddediyorlardı. O zamanlar karyolalar henüz başlamamıştı. Siyah demir karyolalarla, tahta cevizden 'yataklık' denilen karyolalar asri konaklarda yer almaya başlamıştı (Dener, 1994, s. 102).

19.yy'da İstanbul'daki konut yerleşimleri değişime uğramaya başlamıştı. Geleneksel evler terk ediliyordu ve apartmanlar tercih edilmeye başlanıyordu. Böylece eski semtler terk edilmeye başlanıyordu ve yeni semtler kuruluyordu. Bu değişim kentsel kimliği etkilemiştir, yeni dokular ve yeni bir yaşam biçimi ortaya çıkmıştır.

Konut Yerleşiminin Değişimi : Köşk yaşamına, II. Abdülhamit Devrinde geçilmişti. Kışın konaklarda, yazın genellikle Boğaz'daki köşklere yaşanmaya başlanmıştı. Batılı yaşama biçimi İstanbul'lu seçkinler arasında büyük tutkuya dönüşmüştü; eski evler ciddi eleştirilere uğrayarak yavaş yavaş terkediliyordu. Eski mahalleler terk ediliyordu ve yeni semtlere taşınmaya başlıyordu insanlar. Azınlıkların olduğu semtler mesela, Şişli, Beyoğlu'nunda yapılmış olan kargir apartmanlara taşınıyorlardı (Dener, 1994, s. 103). 1850 ve sonrasında bu bölgelerde (Beyoğlu'nda) apartmanlar yapılmaya başlanmıştı. Anadolu yakasında ise ilk apartmanlar 50-60 yıl sonra Kadıköy'de görülmüştür. Şişhane'deki mezarlıkların yerine yapılan apartmanlara Balat, Ayvansaray ve Kuledibi'nde oturan zengin azınlıklar taşınmıştı. Aynı biçimde, Ayazpaşa'daki mezarlık alanına ve Talimhane'ye de apartmanlar

yapılmıştı (Yurt Ansiklopedisi,1983). Yeni yapılan apartmanlarda elektrik, banyolar ve ayrı fonksiyonları olan odalar mevcuttu.

Cumhuriyet'ten sonra İstanbul önemini yitirmeye başlamıştı, nüfusu sadece 700.000 kişi idi (Dener, 1994, s. 104).

İstanbul'da, Taksim, Beyoğlu ve Şişli semtlerinde oturuyor olmak Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarından beri önemli sayılıyordu. Çağdaş bir yaşamın buradaki, Batı modeli kargir apartmanlarda sürdüğü düşünülüyordu. Prost, yeni devletin kurulması ile servetlerin azalması sonucunda, bir grup İstanbul'lunun asansörlü, kaloriferli ve her mevsimde sıcak suyu bulunan apartmanlara geçtiğini belirtmektedir (Dener, 1994, s. 104). 1930'lu yıllarda, Anadolu yakasında yeni yerleşim alanları oluşuyordu. Suadiye, Erenköy'de de benzer gelişmeler görülmekteydi. 1950'de ülke ekonomisine yön veren güçler (özel sektöre öncelik verilmiştir), sanayii kurmak üzere İstanbul'a yığılmışlardır.

II. Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'ye traktör girmiştir bunun sonucu olarak köylerde işsiz sayısı artmıştır ve büyük şehirler çekici gelmeye başlamıştır. Kiralar yükseltilmemiş, konut yapımı azaltılmış, artan nüfus ile birlikte konut sıkıntısı duyulmaya başlanmıştır (Dener, 1994, s. 114). 1950'lerde gecekondular yapılmaya başlanmıştır. Kağıthane, Zeytinburnu ve Gazhane'de ilk gecekondular görülmeye başlanmıştır.

Kooperatifler aracılığı ile 1957 yılında Emlak ve Kredi Bankası'nın Levent'te (1374 konut) ilk örneği gerçekleşmiştir, 1958'de Ataköy'de (12.000 konut), 1966'da OYAK Yeni Levent yerleşmeleri gerçekleşmiştir.

Banliyöler, 1980'li yıllarda oluşmaya başlamıştır, kent dışı doğru genişleme ihtiyacı duymuştur, artık kent içinde alan kalmamıştır ve daha sağlıklı çevre arayışı içine girilmiştir. Bu nedenlerden dolayı banliyöler oluşmaya başlamıştır.

3.4.2. Kat Yüksekliklerin Değişimi (İmar Planları)

Tanzimat'ın ilanından önce müslüman - gayri-müslim ayırımı, kat yüksekliği sınırlaması getirmişti, ancak Tanzimat'ın ilanından sonra ortadan kalkmıştır.

Etnik köken ayırımına göre konut yüksekliklerini belirleyen kanunlar ve getirdikleri kısıtlamaların tarihsel sıralaması aşağıdaki gibidir (Denel, 1982, s. 76) :

1. 1725 tarihli hüküm : Müslümanların konutları	12 zıra (9m)
Müslüman olmayanların	9 zıra (7m)
2. 1818 tarihli hüküm : Müslüman konutlar	14zıra(10,4m)
Müslüman olmayanların	12 zıra (9m)
Azınlıkların	10 zıra (7.5m)
3. 1827 tarihli hüküm : Müslümanların konutları	14zıra(10.5m)
Azınlıkların	12 zıra (9m)

3.4.3. Plan Şemalarının Değişimi

Plan şemalarının değişimi 18. yy'ın ikinci yarısından itibaren hissedilmeye başlanmıştır, kentsel çevre elemanı olan konut yapılarında çeşitli sebepler ile batılı formların benimsenmesi ile kuvvetlenerek, yeni formlar, yeni biçimler ve tasarım ilkeleri ile batılı karakterde plan şemaların değişimine neden olmuştur.

Çoğunlukla orta ve yan sofalı plan biçimlerinden meydana gelen geleneksel konutlarda, batılı biçimler, plan şemalarında, duvarların ve mekanların sınırlayıcı elemanlarının yuvarlatılması, oval formun oluşumu ile kendini göstermiş, diğer belirleyici öge olan merdivenin formu ve yerleştirilmesinde de batılı biçimlendirme ilkeleri etkili olmuştur (Denel, 1982, s. 24).

Geleneksel konutlarda, özellikle İstanbul'da, batılılaşma altındaki bu değişim, plan düzenlenmesinde, 19. yy'a dek pek sık görülmeyen, 19. yy'da ise, karakteristik özellik haline gelen konutun aksiyel ve simetrik bir anlayışla oluşturulmasına sebep olmuş, bu etki Avrupa ülkelerinin aksiyel kompozisyonlu ve simetrik planlı saraylarına ve konut yapılarına dayandırılmıştır (Kuban, 1982, s. 206).

Geleneksel konutlarda, merdiven de bulunduğu yer ve aldığı biçim ile değişime uğrayan ve batılı formları gösteren plan elemanlarından olmuştur. Barok etkiler ile yuvarlanan daha sonraları Neo-klasik düzenler ile sert ve dik hatlı açılarla biçimlenen merdivenler, orta avluya açılan galeriler etrafında oluşturulmuşlar, bu biçimleniş de, genelde avlu kenarında ve abartısız, yalnızca fonksiyonel amaçlı geleneksel merdivenin geleneksel formdan kaçışını göstermiştir.

19. yy konutlarında, zemin katlarda, geleneksel konutlarında olduğu gibi plansızlık ve her türlü işleve uyabilecek mekan bölüntüleri yer almamış, yine bu

katlarda kullanılacağı amaç doğrultusunda oluşturulmuş mekanlar, genelde, üst kat planlarının çıkmalar ile, kuvvetlendirilmemiş halini göstermiş, tasarımlarda katlar arasındaki kuvvetli biçim ve kullanım farklarının azaltılmasına gidilmiştir. Ana kat olan birinci katın bazı konutlarda, zemin kat ile yer değiştirdiği görülmüş, özellikle Boğaziçi'nde, denizin hemen kenarında inşaa edilmiş yalılarda, zemin kat, asıl kat olarak düşünülmüş ve konutların dış çevreyle gelişen ilişkileri tasarımda etkili olmaya devam etmiştir (Günçan, 1993, s. 178).

“19.yy ortalarında beliren bu nitelikleri ve apartmanlaşmayı, özel bir gelişme olarak, batı etkileriyle gelen apartmanlardan ve plan farklılaşmasından ayrı ve kent dokusunun değişme süreci özelliği olan bir olgu olarak incelemek gerekir” (Denel, 1982, s. 43).

3.4.4. Yerleşme Düzeninin Değişimi

“Kentın büyümesi, doğal gelişimi Osmanlı toplumu içindeki etnik ve dini grupların belirli yerlerde oturmaya teşvikiyle yüzyıllar boyunca denetlenmişti. Etnik ve dini farklılaşmaya göre biçimlenen geleneksel yerleşme yerlerinde, azınlık cemaatlerinin doğal nüfus çoğalmasından dolayı konut alanların genişlemesi, yeni binaların sayıca artması ve yeni gereksinimlere göre varolan binalara ek yapılması ile büyütülmesi Osmanlı yönetimince istenmediğinden, konut alanları sınırlı kalmış, arsa fiyatları artmış, varolan binalar kısıtlı arsa içinde dış alanlardan yer alarak büyümüşlerdir” (Denel, 1982; s. 42-43).

“Türk mahallelerinin geometriden uzak sokak dokusunun bütünlüğü karşısında, ortogonal Fener-Balat dokusu, İslam Dünyasının belirli bir örgütlemeye dayalı organik birimlerine karşın, birbirine dik ve paralel sokaklar biçiminde gelişmiştir. Ferman ve nizamnamelerle İslam İstanbul'un düzensiz ve dar sokakları yer yer ortogonal düzene sokulmaya çalışılmıştır”.

“ Yerleşmeler, 19.yy'da kentın açık alanlarına doğru yayılma eğilimi göstermiştir. Sur içi bölgesi, surların dışına doğru taşarken, Galata-Beyoğlu, mezarlık alanları da içine alarak genişlemiş, Boğaziçi de, kuzeye doğru gelişmiştir” (Denel, 1982, s. 43).

3.4.5. Cephe Düzeninin Değişimi

Osmanlı Dönemindeki cephelerde, alt katlarda dışa kapalı- avluya açık bir düzen mevcuttu. Üst katlarda ise sokağa açılan ince uzun pencereler vardı. 19.yy'daki batılılaşma akımıyla, zemin katlarda dışa açılan pencere düzenine rastlanıyordu.

19.yy'da İstanbul evlerin çoğunda pencere alınlıkları, neo-klasik söveler, palladiyen sütunlar gibi Batı aktarmacılığı örnekleri ile karşılaşılıyor.

“Fener-Balat kent dokusu içindeki konut dizilerinin bütünlüğü, (4m x 4m olarak saptanan) dar cephe modülü, ada modüllerinin ve yapı teknolojisinin benzerliğine dayanmakta, sonuç olarak kesin bir görsel bütünlüğe sahip bir yerleşme alanı yaşamını sürdürmektedir. Cephe bölümlerinin ve çıkmaların orantılı ilişkileri, üç ve dört kata varan yükseklikler, malzemenin taş, tuğla ve sıva olması, bölgenin güneyindeki organik yol dokusuna, farklı dünya görüşüyle farklı fiziksel çevre oluşturduğunu akla getirmektedir” (Denel, 1982, s. 43-44).

Akaretler'deki sıraevlerde de geleneksel konuta göre cephede farklılıklar görülmektedir. Alt katlarda önceleri görülmeyen pencereler burada görülmeye başlanıyor.

Fener-Balat bölgesindeki sıraevlerin çıkma üzeri balkon özelliği ile Üsküdar sıraevlerinden farklılaşmaktadır (Soygeniş, 1995, s. 77).

3.4.6. Yapı Malzemesinin Değişimi

Yanmasının daha güç olduğu gerekçesiyle konutların ahşap yerine kagir yaptırılması istendiği halde, ahşap bina yapılmaya devam edilmiştir (1719 tarihli belge) (Denel, 1982, s. 63). 1848-1849'lu Ebniye Nizamnameleri kabul edildiğinde daha önce defalarca istenen ahşap yerine kagir yaptırma hususu yineleniyordu.

Tanzimat'tan sonra malzeme farklılaşmasına göre yükseklikler belirleniyordu. Malzeme farklılaşmasına göre yükseklik belirleyen kanunlar şu şekilde sıralanabiliyor (Denel, 1982, s. 72-78) :

1. 1848 tarihli 1. Ebniye Nizamnamesi :	Ahşap yapılar	22 zıra (16.5m)
	Kargir yapılar	30 zıra (23 m)

2. 1848 tarihli Ebniye Beyannamesi :	Ahşap yapılar	18 zıra (13.5m)
	Kargir yapılar	22 zıra (16.5m)
3. 1848 tarihli 2. Ebniye Nizamnamesi :	Ahşap yapılar	14 zıra (10.5m)
	Kargir yapılar	20 zıra (15 m)
4. 1864 tarihli Tarik ve Ebniye Nizamnamesi :	Konut yapılar için boyutlar	
	1849'daki ile aynı kalmıştır.	
5. 1883 tarihli Ebniye Kanunu :	Ahşap yapılar	20 zıra (15m)
	Kargir yapılar	30 zıra (23 m)

Ahşap yerine kargir kullanımına başlanmıştır, daha sonraki dönemlerde yığma sistemine geçilmiştir. Apartmanlarla başlayan dönemde artık betonarme iskelet sistemleri uygulanmaya başlanmıştır. Yapım teknolojinin gelişimi ile daha seri bir şekilde binalar yapılmaya başlanmıştır. Endüstrileşmiş yapım sistemleri ile daha yüksek katlı konutlar yapma imkanı doğmuştur.

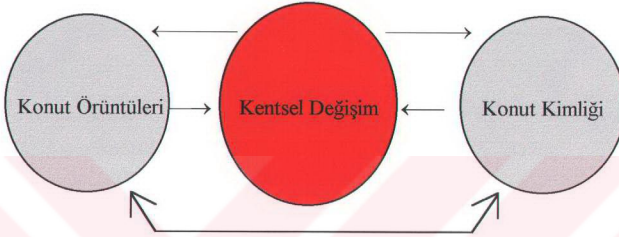
Yapım sistemlerinin gelişimi ve yapım malzemesinin değişimi ile konut örüntüleri değişime uğramıştır, bu da mimari kimliği ve kentsel kimliği etkilemiştir.

3.5. Bölümün Sonuçlar (Örüntüler - Kent kimlik Etkileşimi)

Bu bölümde İstanbul'un kentsel kimlik değişimi irdelenmiştir. İstanbul'un kentsel kimlik değişiminin elemanları sosyo-kültürel kimlik değişimi, fiziksel ve mimari değişimlerdir. Bunlar konut mimarlığındaki değişimi ve kentsel kimliği etkilemişlerdir.

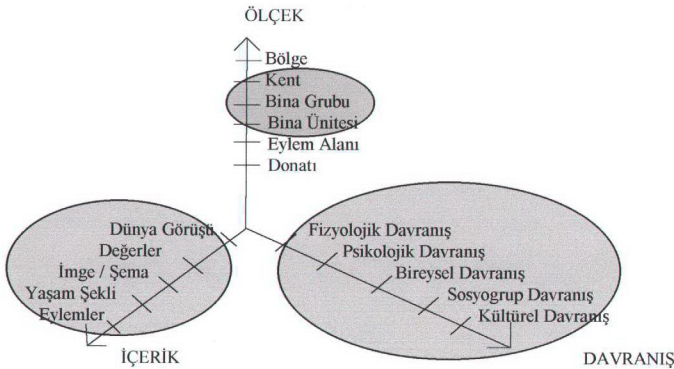
Konut'taki değişime ve kentsel kimlik arasındaki etkileşime sosyo-kültürel, ekonomik ve fiziksel faktörler etkili olmuştur. Bu etkileşim ile öncelikle var olan geleneksel konutlar değişime uğramaya başlamıştır, batılılaşmanın da etkisi ile sıraevler oluşmaya başlamıştır ve insanların yaşam biçimleri farklılaşmaya başlamıştır. Geleneksel evlerin bir devamı olarak da görülebilen tek konutlar yapılıyordu, bunlar farklı mimari akımların etkisiyle dönem dönem değişmektedir. Kat mülkiyeti kanunu ile apartmanlar yapılmaya başlanmıştır, önceleri bir parselde tek bir kişi hak sahibi olabilirdi bu kanundan sonra birkaç kişi daire sahibi olabiliyordu. Nüfusun artmasıyla konut ihtiyacı artmaktaydı ve kent içinde yeterli alan kalmaması sonucunda

toplu konutlar, mevzii imar planları yapılmış olan alanlara, inşaa edilmeye başlanmıştır. Ancak toplu konutların yeterince ucuz olmamaları sebebiyle konut ihtiyacı karşılayamamıştır, aşırı göçün de etkisiyle göç eden insanlar gecekondular inşaa etmekteydi. Banliyöler, bu gecekondulaşmayı önlemeye çalışmaktadır. Bu farklı konut örüntüleri kent kimliğinin değişmesine neden olmaktadır. Önceleri seyrek bir yerleşmeye sahip olan İstanbul zamanla yoğunlaşmıştır ve sınırları genişlemiştir.

Şekil 3.5 Kentsel Değişimin Etkileşimi

Şekil 3.6'da tez kapsamındaki alan gösterilmiştir, tezdaki ölçek kent, bina grubu ve bina ünitesi olarak sınırlandırılmıştır. İçerik olarak, dünya görüşü, değerler, imge/şema, yaşam şekli ve eylemler belirlenmiştir. Davranış bölümünde ise fizyolojik davranış, psikolojik davranış, bireysel-, sosyo grup- ve kültürel davranış olarak sınırlandırılmıştır.

Şekil 3.6 Problem Belirlemedeki Sınırlamalar (Ünlü,1986, s. 28).

BÖLÜM 4

İSTANBUL KONUT ÖRÜNTÜLERİNİN DEĞİŞİMİ

4.1. İstanbul Konut Örüntüleri

Bu bölümde İstanbul'da, Osmanlı Dönemi'nden 1990'lara kadar, oluşan konut örüntülerinin değişimi incelenecektir. Bu zaman zarfındaki konut örüntüleri tezde şu şekilde sınıflandırılmaktadır :

- 1.) Geleneksel Ev
- 2.) Sıraevler
- 3.) Tek Konutlar
- 4.) Apartmanlar
- 5.) Toplu Konutlar
- 6.) Gecekondu
- 7.) Banliyöler

4.2. Örüntülerin Yapım Organizasyonu

Yediye ayrılmış olan konut örüntülerinin yapım organizasyonunu Şahap Çakın şu şekilde açıklamaktadır (Çakın, 1990, s. 26):

1. Geleneksel Ev	Şahıs veya devletin üretimi
2. Sıraevler	Vakıf veya devletin üretimi
3. Tek Konutlar	Şahısların üretimi veya özel şirketler
4. Apartmanlar	Küçük üreticiler
5. Toplu Konutlar	Özel şirketler , devlet konut üretimi , Konut kooperatiflerin üretimi, Belediye ve şirketler
6. Gecekondu	Şahısların üretimi

Yarı-organize edilmiş gecekondü üretimi

7. Banliyö

Bankaların finanse ettiği veya devletin konut üretimi.

Bu konut tipleri birbirlerine göre; sahiplerin örüntüsü açısından, konut büyüklüğü ve hizmet ettikleri pazar açısından, farklılık göstermektedir. Kente etkisi açısından da farklılık göstermektedir. Küçük üreticilerin, özel şirketlerin ve kooperatiflerin yaptıkları binalar, kentsel tasarım açısından aşırı farklılıklar göstermemektedir. İmar kanunların etkisi ile planlamalar fazla farklılaşmamaktadır.

4.2.1. Geleneksel Ev

“ Türk Evi, eski Osmanlı Devletinin sınırları içinde Rumeli ve Anadolu bölgelerinde oluşmuş ve 500 sene kadar devam etmiş, kendi özellikleri ile belirginleşmiş bir ev tipidir” (Eldem, 1984, s. 16).

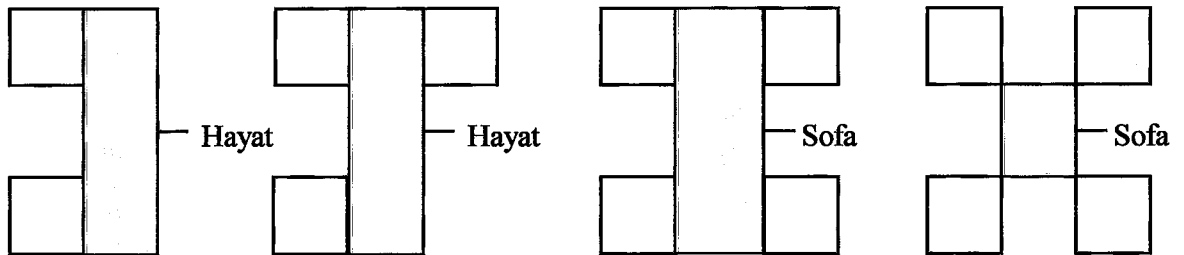
Geleneksel Evler;

A) Ayrık geleneksel evler,

B) Bitişik geleneksel evler şeklinde ikiye ayırmak mümkün.

Ayrık geleneksel evler halen Süleymaniye bölgesinde mevcut. Üsküdar'da da bir kaç örneğine rastlamak mümkün. Bitişik geleneksel evler genelde iç sofalıdır. Fener, Balat, Üsküdar, Yeldeğirmeni, Ortaköy ve 18 Akaretler'de bitişik geleneksel evler halen mevcuttur.

Türk Evi (Osmanlı Evi) bahçeye bakan ve kendi içinde bahçe ile bütünleşen binalardır. Genel prensipleri her yörede aynı olmuştur, sırf topoğrafik ve iklimsel nedenler farklılık yaratmıştır. Sedat Hakkı Eldem Osmanlı Evini zamana göre ve tiplere göre ayırmıştır.

Şekil 4.1. Osmanlı evinin hayat etrafında gelişmesi fikri (Borie, 1996).

4.2.1.1. Geleneksel Evin Tarihsel Gelişimi (Plan, Kütle ve Mekan kurgusu)

1. Plan Kurgusu :

Geleneksel evin plan kurgusunun oluşum ve gelişiminde kullanıcılara, kullanım şekline, yerel özelliklere göre bazı faktörler etkili olmuştur.

Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz :

- A.-) Aile Yapısı
- B.-) Mahremiyet
- C.-) Çok işlevli mekan kullanımı
- D.-) Aile ekonomisi
- E.-) İklim
- F.-) Yerel malzeme (Ahşap)

Aile yapısı, mahremiyet ve çok işlevli mekan kullanımı tasarım ilkelerinin sabit prensipleridir (elemanlarıdır). Bunun yanında aile ekonomisi, iklim ve yerel malzeme kullanımı yöresel karakterlerle değişim gösterir (Hacıhasanoğlu, Hacıhasanoğlu, 1995b, s. 21-28).

A.-) Aile yapısı: Geleneksel Türk ev'i geleneksel geniş ailenin ihtiyaçlarına cevap vermek için tasarlanmıştır. Geleneksel Türk evlerinde aile yapısı birçok çekirdek ailelerden oluşmuştur. Tüm aile tarafından kullanılan genel mekanlar vardır ve çekirdek ailenin kullanımı için diğer özel bölümler vardır.

Geleneksel Türk evinin yapısını oluşturan temel iki tane eleman vardır. Bunlar 1. ODALAR 2. SOFA (Sofa, odalar arasındaki genel mekan) (Küçükerman, 1988, s. 53).

Avlu, zemin kat ile ilişkilendirilmiştir. Geleneksel Türk evinde zemin katta hizmet mekanları yer almaktadır. Çamaşırhane, tuvalet, depolar ve benzeri mekanlar genellikle zemin kat veya avlularda yer almaktadır.

Geleneksel Türk evinde bir diğer temel eleman sofadır. Geleneksel Türk evinin plan şeması genellikle sofanın konumuna göre değerlendirilmektedir.

Geleneksel evlerin 4 tane plan tipi vardır:

- 1.- Sofasız plan tipi
- 2.- Dışsofalı plan tipi

3.- İçsofali plan tipi

4.- Orta sofali plan tipi

İç ve orta sofa türler geleneksel türk evlerinde en çok tercih edilen plan tipleridir. Bunlar İstanbul'da çok görülür, buradaki yaşam biçimine ve iklimine bağlı olarak oluşmuştur (Eldem, 1984, s. 7).

Kış odaları ve baş odalar geleneksel Türk evlerinde genel kullanımlar için özel odalardır. Başoda veya selamlık ev sahibi, misafir ve hizmetçilerin ilişkilerinden etkilenen bir form almıştır. Temel fonksiyonları yemek ziyafetleri için bir yer oluşturmalarıdır (Küçükerman, 1988, s. 83-85).

İyi konumlandırma ve odanın büyüklükleri Geleneksel Türk evinin temel tasarlama faktörleridir.

Geleneksel Türk evinde üç tane farklı zonlama vardır. Birinci zon: Servis mekanlardır ve bunların içinde dolaplar, depolar, yıkanma hücreleri aynı zamanda depolama alanları olarak kullanılıyordu. İkinci zon: Merkezi alanlardır; çok fonksiyonlu ve esneklik sağlayan bu mekan, gün boyu yemek yemek, yemek hazırlamak, çalışmak, çocukların oynaması ve benzer aktiviteler için kullanılıyor. Gece de yatma mekanı olarak kullanılıyor. Bu alanda kullanılan eşyalar kullanım dışı olduklarında dolaplarda saklanır.

Üçüncü zon: Çok işlevli merkezi alanı çevreleyen, oturma eylemi için kullanılan sabit elemanın yer aldığı bölgedir (Sedir) (Beken, Hacıhasanoğlu, 1989).

B.- Mahremiyet : Erkek ve kadının kullandığı mekanlar geleneksel Türk evinde ayrılmıştır. Evin yaşlı erkeği aile strüktürü içinde birincil kişi iken evin hanımı aile strüktürünün ikinci tiyesidir ve yaşamının çoğu bölümü evin içinde geçmektedir. Büyük evler 'selamlık' ve 'haremlık' diye ikiye ayrılmıştır (Küçükerman, 1988, s. 45).

Geleneksel evlerde, mahremiyet nedeniyle zemin kat dışı kapalıdır. Evin ikinci katında ise dışa açılma görülmektedir. Tümüyle sağır olan zemin kat dış duvarları, birinci katta ise pencereler açılıyor.

Mahremiyet, geleneksel Türk evinin oluşumunda önemli bir faktördür. Bunun sonucu olarak zemin kat dışı kapalı ve avluya açık olarak düzenlenmiştir. Şayet sokağa yöneltmiş ise pencereler, o zaman pencerelerin önünde kafesler vardır.

C.- Çokişlevli Mekan Kullanımı : Geleneksel Türk Evlerinin, odalarının çok işlevli merkezi alan kullanımı, aktivitelerin zamanlamasına ve hareketli mobilya

kullanımına bağılı olarak yer almaktadır (Sabit olanlar yerine). Geleneksel Türk evinin odaları kullanıcılar için ve çekirdek aile için tüm imkanları sunmaktadır (Hacıhasanoğlu, Hacıhasanoğlu, 1995b, s. 21-28).

Geleneksel Türk evindeki bu oda karakteri mekanın formasyonunu ve boyutunu etkilemektedir. Odaların çok işlevli merkezi alan kullanımı kare bir alana sahiptir; bu alan ve diğer alanlarla birlikte, oturma ve servis alanları, dikdörtgen bir alan meydana getirmektedirler.

D.- Aile Ekonomisi : Ekonomi, bina biçimini belirliyor. Geleneksel bir şekilde yaşayabilmek için, ailenin üretimi büyük önem taşımaktadır (Hacıhasanoğlu, Ünlü, 1986). Bazı üretim tipleri geleneksel Türk evlerinde yer almıştır. Bu gerçek geleneksel Türk evinin alan kullanımını etkilemiştir. Bazı evlerde sofa geleneksel evin üretim alanı olmuştur.

E.- İklim : Yağmur ve sıcaklık koşulları geleneksel evin yönlendirilmesini etkilemiştir. (Eldem, 1984, s. 28). Anadolu'da 4 tane ana iklim bölgesi vardır: 1. Karasal step iklimi (kuru) 2. Marmara bölgesinin ılıman iklimi 3. Soğuk iklim 4. Sıcak iklim.

İklim koşulları, çatı örtüsünde bölgelere göre farklı biçimler oluşmasına neden olmuştur. İklim koşulları aynı zamanda mekan düzenini etkilemektedir. Farklı iklim özellikleri, farklı sofa biçimlerinin tercih edilmesine neden olmaktadır (Kazmaoğlu, Tanyeli, 1979, s. 34)

Soğuk iklim bölgelerinde, içe kapalı kendini koruyan plan tipleri oluşmuştur. Sıcak iklim koşullarında ise dışa açık avlulu planlar uygulanmış veya dış sofalı plan tipleri kullanılmıştır. İklim koşulları, geleneksel konutun biçimlenmesinde farklılıklar ortaya çıkartmaktadır.

F.- Yöresel Malzeme : Geleneksel Türk evlerinde genelde yöresel malzeme kullanılıyor. Yöresel malzeme ve iklimin sıkı bir ilişki içinde olduğu tahmin ediliyor. Bu nedenle, zemin katları taş ve üst katları ahşap olan yapılar ılıman ve yağmurlu bölgelerde düzenleniyor.

Taş, Çamur ve saman kuru iklim bölgelerinde ve çok sıcak iklim bölgelerinde en çok kullanılan malzemelerdir. Marmara bölgesi ve İstanbul, ılıman iklim karakteristiğini gösterir. Bu bölgede de en çok kullanılan yapı malzemesi ahşaptır.

Genel olarak, Anadolu'nun en çok kullanılan yapı teknolojisinin hıms olduğu söylenebilir. İstanbul'da bu tekniğin biraz farklı bir biçimine, ahşap kaplamaya rastlıyoruz. Anadolu'nun diğer kesimlerinde, örneğin Diyarbakır, Mardin ve Kayseri'de taş kullanılmıştır.

2. Mekan Kurgusu :

Geleneksel Türk evinin İstanbul bölgesinde iki tane plan tipi vardır.

1.-) İç sofalı plan tipi

2.-) Orta sofalı plan tipi

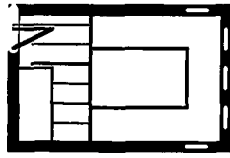
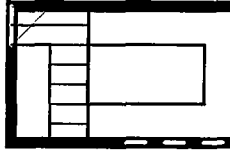
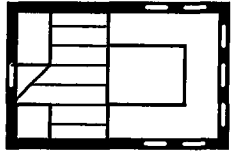
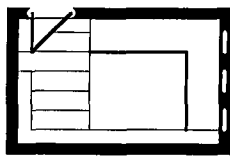
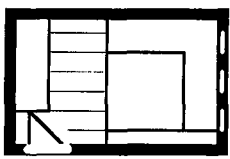
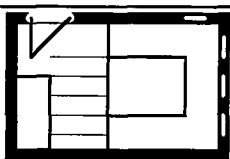
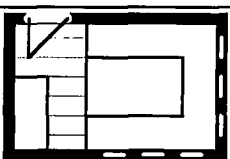
Odaların ve genel alanların birbirleri ile olan ilişkilerinin gelişimi geleneksel Türk evlerinde genelde simetrik (axiel) sonuçlar doğurmuştur. Ancak son konutların plan oluşumu genelde simetrik değildir.

Mekan örgütlenmesi ile işlevler arasındaki doğru ilişkiyi anlamak Türk konut yapısının ana niteliğini kavramak demektir, ocak, dolap, sedir, raf, yapının tüm mimarisinin ayrılmayan parçalarıdır (Kuban, 1982, s. 202).

Geleneksel Türk evinin temel bölümü, odadır. Oda içindeki servis alanları genellikle bir duvar üzerinde organize edilmektedir. Odalar genelde kareye yakın, dikdörtgen biçimindedir. Çok işlevli zon, 'seki üstü' fonksiyonuna bağlı olarak kare gibi tasarlanmıştır. Kare alan, kullanıcı için farklı eylemlere yönelik esnek sonuçlar verebilmektedir. Odaların tavan ve yer konstrüksiyonu, dikdörtgen olanlar veya herhangi başka şekilde olanlar, çok işlevli zonda bir kareye dönüştürülüyordu. Bu, tavan ve yerin yüzeyinin farklılaştırmasıyla (parçalamakla) sağlanmıştır (Küçükerman,1988, s. 128).

Servis bölgesi genelde odanın kısa tarafı üstünde düzenlenmiştir. Odanın sınıflaması, odanın girişine göre, servis bölgesine göre ve sınırların kaç tane pencere olduğu göre, 7 tane alternatif sunuyor (Hacıhasanoğlu, Hacıhasanoğlu,1995b, s. 21-28).

Türk Evi'nde, plan elemanları, odalar, sofalar, müştemilatlar ile geçit ve merdivenlerdir. Düzgün bir geometriye sahip olan üst katı direkler taşımaktadır. Planı yönlendiren baş odadır. Hiçbir odanın bir diğeri ile doğrudan ilişkisi yoktur, hepsi ortak mekana açılıyor.

	Tek Duvarda Pencere	İki Duvarda Pencere	Üç Duvarda Pencere
Giriş ve Servis Bölgesi Kısa Yönde			
Giriş Uzun Yönde, Servis Bölgesi İki Yönde			
Giriş Uzun Yönde, Servis Bölgesi Kısa Yönde			

Şekil 4.2. Odanın Sınıflanması (Hacıhasanoğlu, Hacıhasanoğlu, 1995b, s. 25).

Odaların miktarı ailenin yapısına bağlıdır. Çekirdek ailenin miktarı odaların miktarını belirliyor. Odaların organizasyonu, iklim koşullarına ve çevre karakterine göre düzenlenmiştir (Küçükerman, 1988, s. 63-67).

Geleneksel Türk evinde, sofa denilen nötr bir alan mevcuttur. Sofa ve hayat evin ekonomik birimi durumundaydı. “Kendi kendine yeterli bir ekonomik düzenin anlatımı olan eviçi üretimi bu kesimde yer alırdı” (Kazmaoğlu, Tanyeli, 1979, s. 29-41).

3. Kütle Kurgusu :

Doğal yapıya bağlı olarak kütle kurgusu değişmektedir. Geleneksel ev tüm bölgelerde bir temel ilkeye uyar ancak doğal yapıya bağlı olarak sırf kütle kurgusu değişmektedir.

İklim koşulları, geleneksel evin kütle kurgusunun farklılaşmasına neden olmaktadır. Sıcak iklim bölgelerinde dışa açık sofalı ve avlulu plan tipleri uygulanmıştır. Soğuk iklim bölgelerinde ise içe dönük ve kapalı plan tipleri uygulanmıştır.

Eğimli alanlarda yapılan evlerde çatı suyunun yapının ortasına ulaşmaması için bazı kesimlerde arkası kesik yarım beşik çatı kullanılıyordu.

Doğu Karadeniz'in çok yağışlı iklim koşulları, dik açılı rasyonel biçimler zorunlu kılmıştır (Kazmaoğlu, Tanyeli, 1979, s. 31). Güneydoğu Anadolu'da yazların sıcak geçmesinden dolayı, avlulu plan tipleri tercih edilmiştir.

İstanbul'u diğer bölgelerden ayıran tümüyle ahşap konstrüksiyon kullanımıdır. İstanbul'daki bir diğer farklılık ise yalı adı verilen Boğaz'da yapılmış konutlardır. Anadolu konut şemasından büyük farklılık göstermiyor, konumlandırımları itibariyle ve zemin kat kullanımı açısından bazı farklılıklar taşımaktadır. Anadolu'da zemin kat depo ve ahır olarak kullanılıyordu, yalılarda ise yaşama alanı olarak kullanılıyor.

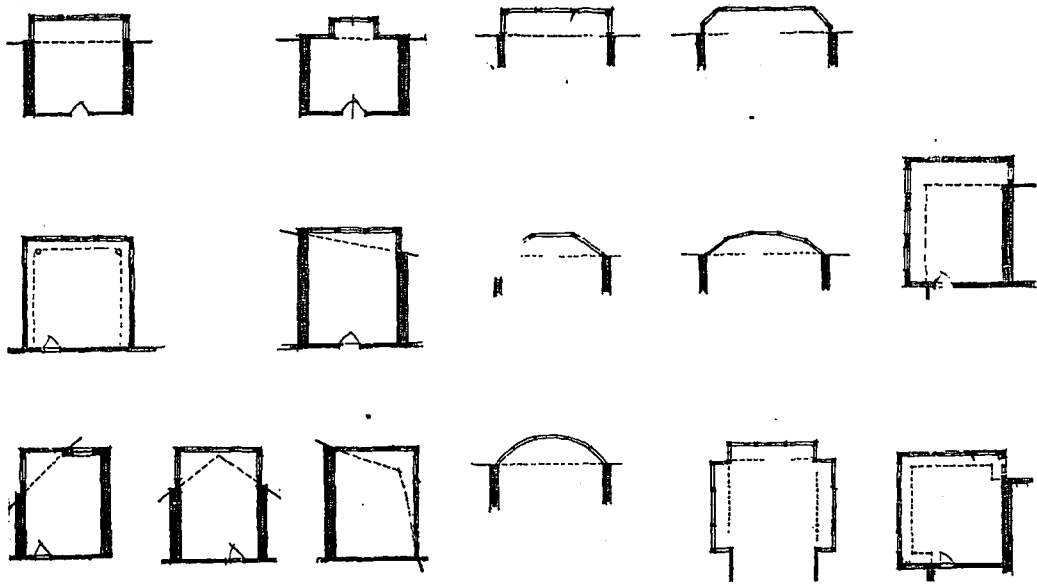
Doğan Kuban'a göre, İstanbul'un ahşap konut mimarisi 3. Ahmet'ten bu yana kendine özgü bir gelişme çizgisi gösteren bir başkent mimarisidir ve etki alanı da yaygın değildir (Kuban, 1982, s. 195).

Geleneksel Türk konutlarda zemin kat, yol dokusuna uyum sağlayarak şekillenmiştir, organik dokulu yolların konturunu izlerken; 1. Kat uygun yönlendirme ve rasyonel biçimli oda yaratma endişesiyle çıkmalar yaparak, zemin kat ile uyum göstermeyi bilmiştir (Tanyeli, Kazmaoğlu, 1979, s. 32).

"Çıkmalar, iç hayatın, dışarıya doğru bir temayülünün neticesidir denilebilir ama bunu doğuran birçok ihtiyaç ve sebepler vardır" (Evren, 1959, s. 6-7). Bu nedenleri Evren şu şekilde sıralamaktadır :

1. Oturma yerlerine verilen önem
2. Yer kazanmak
3. Manzaraya veya sokağa yönelme
4. Işık ve serinlemek
5. Mimari sebepler, çıkmalar evin oturulan, hayatını canlandıran odalarını işaret etmekle ayrıca bir fonksiyon taşırlar, cazip nispetleri ve kitleleri ile evlerin mimari kompozisyonlarını tamamlar, renk ve gölge tesirlerini arttırlar.

İstanbul'da 19.yy'dan itibaren tahta kaplama evler yaygınlaşmıştır. İstanbul çevresine has olan konsol elemanlar kullanılmıştır. (Oymalı eğri böğünde kaideler İstanbul'a has özellikler).

Şekil 4.3. Çıkımların Biçimlenmesi (Evren, 1959).

İstanbul'a ait özellikler :

1. Eğri böğründeler,
2. Nakışlı direkler,
3. Profilli kiriş başları ve taban silmesi, pencere takımları ve sıva üzerindeki derz taklidi bezemeler hep şehir evlerinde de rastlanan yapı ve mimari elemanlardır.

Sepetçiler köşkünün cumba duvarları 17.yy tuğla dolgu tekniğine ait örnekleridir. Aynı devir konaklar da aynı tekniği kullanmışlardır. İstanbul'da yapı ve mimari akımları taşraya göre daima daha ilerde idi.

4.2.1.2. Geleneksel Evin Kent Kimliğine Etkisi

Geleneksel evler kenti spontane bir oluşuma götürmüştür. Tarihi Yarımada'nın içindeki evlerin hepsi kendi bahçelerine açık ancak sokağa kapalıydı. Geleneksel evler birbirlerine çok yakın oldukları için sık sık yangınlar çıkıyordu. Yangınlardan sonra yönetmeliklerle yangın duvarı yapma zorunluluğu getirilmiştir.

Osmanlı Evinde ev sahipleri birbirinin manzarasını kapatmadan, az katlı evler yapardı. Mahalleler spontane oluşmuş sokaklar ve çıkmaz sokaklardan oluşurdu. Sokaklar insan ölçeğine ve bir at arabası geçebilecek kadar geniş yapılırdı.

Geleneksel evler şehrin topoğrafyasının gereklerine uyan bir gelişme oluşturmuyorlardı ve sokaklar daha doğal gelişmiştir.

“ İstanbul, Türklerin oturdukları şehirlerin en büyüğüdür. Türk şehirciliğinin yaratmış olduğu karakteristiklerin ekserisine ait örnekleri içerisinde taşımaktadır. Yalnız doğanın güzelliğini ön plana almak doğru değildir. Tabiatın bu güzelliğini bozmayan, aksine, onu meydana çıkaran, şehrin imar tarzı, aynı zamanda kendinden yarattığı güzellikleri de kapsamakta idi. Bu nedenle, İstanbul’da ürbaniizm faaliyeti son derecede estetik değerler taşıyan bir olgudur. Ürbaniizm tipi, iktisadi, sosyal ve sağlık bakımından devrine has, son derece gelişmiş sayılabilir. Bu düşünce ve anlayışla bugünkü yani Avrupa medeniyeti gözü ile ‘kısım-i azami’ itibariyle savunulabilir. Bu bakımdan, İstanbul ideal bir oturma şehri olarak değerlendirilebilir ve Kuzey Türkiye için tipiktir. Söz konusu olan, İstanbul’un bugünkünden yarım yüzyıl evveline kadar taşıdığı şeklidir” (Eldem, 1984,s. 258).

Türk kentinde sokak şüphesiz planlı olarak meydana gelmiyordu, yerleşme düzeninin bugüne kadar ulaşan niteliklerinin başlangıcını eski Anadolu kentlerinin etrafında göçebelerin yerleşmelerine dayandırılmaktadır. Türk kentinde evlerin tanımladığı bir sokak vardır. Kent dokusu tanımlanabilir bir süreç sonunda, işlevsel nedenlerle meydana gelmiştir. Yüzyıllar boyu gelişmeler sonunda evler biraz daha birbirine yanaşmış, eski düzensiz arsa sınırlarını izleyen bazı sokaklar ortaya çıkmıştır. Bu zoraki sokaklar boyunca evler geometrik olmayan bir doğrultu boyunca yanyana sıralanmıştır (Kuban, 1982, s. 207).

“Ancak 18 ve bilhassa 19’uncu yüzyıldan itibaren mahalleler, başlangıçta evlerinin kargir ve daha toplu olmalarıyla ayrı bir karakter almaya başlamışlar ve hatta çoğu zaman kültür ve sosyal kuralları, daha erken Avrupa etkisine tabi olarak daha modern ve hatta zengin bir görünüm kazanmışlardır” (Eldem, 1984, s. 259).

“Türk şehirlerinin en büyük övünme kaynağı ve özelliği şüphesiz ki mahallelerdir. Mahalle oturmaya has ayrılmış bir semttir.İçinde ufak ölçüde mescidi, hamamı, çarşısı, mektebi de bulunur. Fakat bunlar mahalleye özgüdür ve mahallenin ölçüsündedir. Çarşı ancak mahallenin günlük ihtiyacını karşılayacak büyüklüktedir. Mahallenin zengini fakiri olabilir, fakat Türkiye’de bu ayrımlar hissedilmeyecek derecede azdır” (Eldem, 1984, s. 259).

Sedat H. Eldem'in de yazdığı gibi evler anfitiyatro sıraları gibi ardardına dizilmiştir. Geleneksel yerleşmelerde güneş ve rüzgar yönlerine dikkat edilmiştir.

“Özellikle 17. ve 18. yy'lardan itibaren gittikçe yoğunlukları artan parsellerin arka bahçelerini de kaybeden ve adeta taşlaşan Avrupa şehirleri manzarası burada yoktur. Türk mahalleleri kırsal ve rustik bünyelerini 20. yy.'a kadar korumuşlardır. Çoğu zaman en büyük şehirlerimiz mesela İstanbul bile büyük bir köye benzetilmiştir” (Eldem, 1984, s. 262).

İstanbul da halen 20.yy'a kadar kırsal yapısını korumayı başarmıştır, bunu başarabilmesinin ana sebepleri mahremiyet ve islami yaşam şartının getirdiği katı kurallar olarak gösterilebilir.

“Türk mahallelerinin kırsal (yani şehirleşmemiş) karakterde olmaları, nüfus yoğunluklarının düşüklüğünden, seyrek olan evlerinin arasında bol ağaçlık ve bahçelik bulunmasından ötürüdür. Tipik Türk mahallesinin özelliği ağaçlar arasına serpiştirilmiş evleri olmasıdır” (Eldem, 1984, s. 262).

“Açıklıklara ve manzaraya bakan, parklar ve meydanlar karşısına gelen, set ve yüksek duvarlar üzerine çıkan, sırtlara tırmanan çıkmalar şehir silüetine geniş mikyasta tesir ederler” (Evren, 1959, s. 33). Sokağı hareketlendiren ve canlandıran, kentin karakterini etkileyen çıkmalardır.

“Mahallenin sokakları dar ve duvarlarla çevrilidir. Evler bu duvarların arkasında veya üstündedir. Bazen cumbalarıyla sokağa taşkın bazen bahçe ve ağaçlar arkasında renkli cepheleri görülebilir. Sokaklar eğimli arazide topoğrafik duruma göre tertiplenmiş ve eğrilere paralel olduklarından yataydır. Mahalle içindeki sokakları çoğu zaman çıkmaz ve sanki bir iç koridor vaziyetindedir” (Eldem, 1984, s. 262).

“ Şehrin etrafında mesire yerleri, bostanlar, çayırklar eksik olmaz. Bunlar şehrin iklim ve topoğrafik durumuna göre farklıdır. İstanbul'da sayfiyeler dünyaca ün yapmış ve her yabancı ziyaretçinin hayranlığını çekmiştir” (Eldem, 1984, s. 263).

Geleneksel konutlar, kullanıcı aile yapısındaki değişiklikler nedeniyle bugün bölünerek kullanılıyor. Örneğin Süleymaniye bölgesi kısmen ticaret alanı olarak ve konut kullanım şekli değişti. Duvarlarla bölünerek parça parça kiraya verilmeye başlandı. Geleneksel evler, çoğunun yanması ve yerine apartmanların yapılması nedeniyle artık homojen bir doku oluşturmuyorlar.

Geleneksel yerleşmelerin yok olmasının bir başka nedeni olarak arazi değerinin artması gösterilebilir. Arazi değerinin artması ile daha yoğun bir yapılaşma görülmeye başlanmıştır ve daha çok katlı binalar inşa edilmek istenmiştir.

Ayrık ve bitişik geleneksel evlerin kent kimliğine etkisi daha farklı olmaktadır. Bu farklılaşma özellikle sokak dokusu ve etkisine de yansımakta ve kentsel yoğunluğu etkilemektedir. Bitişik geleneksel evler daha yoğun yapılaşma etkisi ile doğrudan evin içine girilmesi, zemin katın kullanım özellikleri gibi konularda farklılıklar göstermektedir.

4.2.2. Sıraevler

Sıraevler 19.y.y.'ın ikinci yarısında ve 20.y.y.'ın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Sıraevler ülkenin ekonomisi ve konut sorununun çözüm önerileri sayesinde oluşmuşlardır. Sıraevler modernizasyonun gereği olarak ortaya çıkmıştır, Türkiye'deki sosyal ve fiziksel gelişmeler sıraevlerin oluşmasına neden olmuştur.

“Batı dünyasının kendini gösterdiği ve kabul ettirmeğe başladığı yıllarda, en genel anlamdaki kültürel biçimler bir dışalım malı gibi gelmiştir” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 189).

Sıraevler de bu şekilde batının etkisi ile Osmanlı İmparatorluğu tarafından hiçbir şekilde değerlendirmeden hiçbir elemeden geçirmeden İstanbul kent dokusuna yerleştirilmiştir.

19.y.y.'ın son çeyreği ile 20.y.y.'ın ilk on senesi arasında İstanbul'da o zamana kadar şehre yabancı olan bir konut tipi olan sıraevler orta gelir grubu için yaratılmıştır (Soygeniş, 1995, s. 53).

Bu konutlar daha çok gayri müslimlere hitab ediyordu. Çünkü halen müslümanlar dini kurallarına ve yaşam biçimlerine daha uygun olan tek-çift katlı konutları tercih ediyorlardı.

“ Osmanlı kentinin geleneksel kent yapısı içinde yer almayan bir tipolojik kategori olmasına karşın sıraev, döneminin tarihi ve sosyolojisi için anlamlı sayılacak bir gelişme göstermiştir. Öyle ki bugün, Sıraevlerin kent içindeki dağılımından ve konumlarından İstanbul'un 19.y.y.'daki kimi gelişme eğilimleri ya da başkentin sosyal

guruplar coğrafyası hakkında veriler alınabileceği gözlenmektedir” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 189).

Bugün kent içinde (MİA) kalan sıraevler 19.yy’da önemli konut bölgeleri iken, şimdik artık yok olmakta olan tarihi bir çevrede yer almaktadırlar.

“ Birkaç örneğin dışında büyük sıraev gurupları kentin bugün konut bölgesi olarak önemini yitirmiş bulunan yörelerinde yer almaktadır. 19.y.y. sonu ile 20.y.y. başında oluşan bu diziler, hiçbir zaman üst gurupların yaşama mekanı olmamıştır” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 189).

Küçük burjuvazi, orta sınıfı için, bazı özel durumların haricinde, ve merkezin yakın çevresinde ikincil konut bölgelerine sıraevler inşaa edilmiştir (Yücel, 1979, s.68).

Sıraevler : “ Daha çok ikincil gurupların, İslam ve Hıristyan küçük tüccar, küçük esnaf ve sanatkarlarla, orta-küçük bürokratlardan oluşan kullanıcı kesiminin konutlarıydı. Söz konusu guruplar bugün artık bu yörelerde yaşamamaktadır ve bu sıraevler daha düşük gelir guruplarının, çoğunlukla kente yeni göçmüş kırsal kökenli toplulukların kullanımına hizmet etmektedirler” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 189).

19.yy’da orta sınıfların konutu iken, bugün artık göç dalgasının etkisinde kalarak Anadolu’dan yeni göç eden insanların konut bölgesi olmaktadır. Bu sosyal değişiminin de konut kullanımı üzerine olumsuz yönde etkileri olmaktadır. Konutun kullanımı açısından da çok farklılaşmalar olmaktadır.

“ Beşiktaş Akaretler, ya da Taksim Surp Agop Evleri gibi, “vakıf mülkü” olmalarıyla mülkiyet açısından diğer birçok sıraev guruplarından, bu mülkiyet biçiminin getirdiği kullanıcı kesimi açısından da çevrelerinden ayrılmaktadır. Daha önemli bir sorun ise, konut bölgesi olarak değer düşüşünün yanında büyük sıraev guruplarını barındıran Fener-Balat, Kumkapı ve Kadıköy-Yeldeğirmeni gibi semtlerin kentin Merkezi İş Alanı’na (MİA.) bağlı yada ikincil iş merkezlerinin ciddi etkisi altında kalmaları olgusudur. Bu nedenle sıraevlerin kentsel boyutu ayrıca önem kazanmaktadır. “Vakıf mülkü” olan yapı guruplarıysa, kentsel konumlarından bağımsız olarak görel bir güvence altında sayılabilirler” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 190).

4.2.2.1. Sıraevlerin Tarihsel Gelişimi (Plan, Kütle ve Mekan kurgusu)

1. Plan Kurgusu :

Sıraevler öncelikle batı tipi bir plandır. Osmanlı'ya yansması da 19.y.y. batılılaşma ile oluşmuştur. Kentte alan kalmayınca çok katlı sıraevler yapılmaya başlandı. Tek katlı konutlar rant getirmiyordu. Akaretler Sıraevlerin yapımının amacı Saray'da çalışanlar için konut ihtiyacının karşılanması idi ve saraya çok yakın olması nedeniyle bu bölge tercih edilmişti.

“Bu tip sıraevler salt bir ön-arka cephe ve alt-üst kat ayrımı gösteren yeni ve değişik bir planometrik anlayış getirmektedirler. Kimi azınlık konutlarında rastlanan iki kat yüksekliğindeki giriş bölümünün yolla ilişkisinden başlayarak bu biçimlenmenin daha çok Batı'da rastlanan tüccar evleriyle yakınlığı dikkati çekmektedir” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 193).

Sıraevlerde görülen ön-arka cephe ve alt - üst kat ayrımı geleneksel eve göre farklı bir özellik getirmektedirler. Batıdan etkilenme ile oluşan sıraevler, önce azınlıklar tarafından kullanılmaya başlanmıştır, daha sonra Türk halkı tarafından tercih edilmeye başlanmıştır.

Biçimlenmede çağın getirdiği yeni biçimlerin olduğu kadar özgün kullanıcıların dinsel-etnik kökenlerinin ve yaptıkları iş türünün de etkisi olsa gerektir. Doğal olarak evlerin yeni mülkiyet biçimlerine (Büyük parselin eşit bölüşümüne dayalı özel mülkiyet, ya da vakıf mülkiyet gibi) bağlı parselasyon ve sıra içinde yer almanın getirdiği genel biçimleniş rasyonelinin de etkisi vardır (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 193).

“Bu konutlar, Beyoğlu apartmanları ve özellikle saraylar dışında dönemin üslup özellikleri açısından da Batı biçimlerine en çok bağlı kalan konutlarını meydana getirmektedir” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s.193). “Sıraevlerin üslup çözümlemesi, yinelenenin oluşturduğu özelliklerle bağımlıdır” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 194).

Sıraevlere geçildiğinde odalarda sabit ekipman kullanımı ortadan kalkıyor. Geleneksel konut'ta kullanılan sabit ekipman yerine artık hareketli mobilya kullanımına geçilmiştir. Batı'dan getirilen klasik barok mobilyalar tercih edilmeye başlanmıştır. Bazı aileler her iki tür mobilyayı birlikte kullanmaya başlamışlardır, yeni tarz mobilyaya geçmek o kadar kolay olmamıştır.

Sıraevlerde de geleneksel konuttan iç düzen açısından en önemli fark plan şemasındaki değişiklik olmuştur. Artık odalar geleneksel evdeki gibi değildir, tüm fonksiyonlar bir odada gerçekleşmiyor, banyo da ayrılmıştır. Ancak apartmanlarda olduğu gibi kesin bir ayırımın olduğunu da söyleyememekteyiz.

Sıraevler apartmanlardan önce bir geçiş elemanı gibi olmuşlardır. Sıraevlerde, mekanlar daha tam uzmanlaşmamıştır, apartmanlarda yatak odası ve salon ayrılmıştır ancak sıraevlerde tüm mekanlar yine oda olarak niteleniyordu.

Çözümlemenin yöntemi açısından en önemli bağımlılık ögesi, 'ölçek' sorunundan ortaya çıkmaktadır. Sıraevlerin yinelenen birimlerden oluşan diziler olması ikili bir ölçek kullanmayı gerektirmektedir. 'Birim tek yapı' ve 'dizi bütün'.

"Sıraevlerin getirdiği bu ölçek sorunu, yöntem için olduğu değil, üslup için belirleyici olan ögeler arası ilişkilerin niteliğini de etkilemektedir, çünkü dizi - bütünüün ögeler arası ilişkileri tek yapıdan değişik düzeyde kurulmaktadır" (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 194).

Sıraevlerin tasarımında dizi-bütünü önem kazanmaktadır ve sokağa tek yapı boyutunda değil dizi bütününde etkilemektedir. Planlarda da sadece ön ve arka ilişkileri ile dışa açılmaktadır. Sıraev cephe özelliği gösteren, dizi-bütünü olarak tasarlanmış olan çok üniteli konut grupları olarak 19.y.y'nin ikinci yarısında Beşiktaş'ta Akaretler sayılabilir. Çok üniteli olmayıp, dizi-bütün olarak tasarlanan örnekler; 1890 da Taksim Elmadağ'da inşa edilen Surp Agop sıraevleri, Ortaköy'de Onsekiz Akaretler sıraevleri, Fener, Kumkapı ve Arnavutköy'de gözlemlenebilen daha kısa dizilerdir (Soygeniş, 1995, s. 53).

"Tasarım sokak ölçeğine bağlıdır. Buna karşılık sıraev, sokak içinde kendi boyutunu, özgün tasarım özelliklerini ve estetiğini oluşturmuştur" (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 197).

"İstanbul sıraevinin sokağa ve parselasyon düzenine ilişkin bir başka özelliği, bu dizilerin sokakla olan dolaysız sınır ortaklığıdır. İstanbul sıraevinin sokakla bir ölçüde kendiliğinden oluşan, tek yapılarla birleşip süre giden bir yapısı bulunmaktadır" (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 197).

Tek yapıların birbirinin tekrarı olan sıraevler, bütünde topoğrafyanın da etkisi ile sokak silüetinde farklılıklar yaratmaktadır.

yanısıra, konut birimi ölçeğinde de sıraevlerin daha eski kent konutu tipinden oldukça başkalaşmış planometrik özellikleri olduğu görülmektedir.

“ Genellikle varolan sokak dokusuna uyum yapma çabası yada varolan sokak boyutlarını çok zorlamayan bir düzenleme, İstanbul sıraevinin başlıca özelliği olmaktadır” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 197).

İstanbul sıraevlerinin bu kente has özellikleri vardır, sokak dokusunu zorlamadan yapılan tasarımlarda kütle kurgusunda da İstanbul’a has özellikler görülmektedir. Cumba ve balkonlar İstanbul’a ait tasarım ilkeleri taşımaktadır.

“Açık diziler olmaları, üslup bakımından bu evlerde yinelemenin ve bağlı olarak ritim olgusunun öne geçmesine yol açmıştır. Bu bakımdan İstanbul sıraevi ritmik oluşuna katılan mimari öğelerle betimlenen bir biçimsel yapıya sahiptir. İstanbul sıraevinde cumba ve balkonların kullanımının özgül bir önem taşıması, tasarım anlayışının biçim özelliğine bağlıdır” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 197).

“Boğaziçi yöresindeki yarı-kagir yada ahşap sıraevlerde ışık-gölge yada boşluk-doluluk açısından klasik değerler yerine özgün ve yerel bir neo-barok yaklaşımdan sözedilebilir” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 198).

4.2.2.2. Sıraevlerin Kent Kimliğine Etkisi

Kentte ölçek büyümesi, belirgin bir yapılaşma düzeninin gelmesi ve parsellerin düzenli hale getirilmesi, yüksekliğin artması tüm kentte silüetleri etkiledi. “ Kent mekanını oluşturmaları açısından bu evler sokak-parsel-yapı üçlüsü içindeki biçimlenme özellikleri ve yanyana geliş düzenleri, daha önceki kentsel dokudan büyük ölçüde ayrılmaktadır” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 193).

“Sıraevin dizi-bütün olarak önde gelen özelliği, kent mekanına sokak/caddenin yada meydanın biçimsel bütünlüğü çerçevesinde katılmasıdır” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 195). “ Tek yapıdan dizi/gurup yapıya ve sokak/cadde ölçeğine, yani kentsel mekan birimleri ölçeğine geçmesi demektir”.

“Özde sıraevin üslubu, kentsel mekan öğelerinin de katıldığı biçimlenme sürecinin özellikleri olmaktadır. Bu bakımdan sıraevi, bağlı olduğu kentsel mekan birimleri ile birlikte ele almak gerekmektedir” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 196).

Farklı imparatorlukların başkenti olan İstanbul, farklı konut bölgelerine, farklı yerleşme dokularına sahip olmuştur. Bu farklılık İstanbul kentinin değişimine neden olmuştur. Farklı insan gruplarının sıraevlere yerleşmesinden dolayı kent içinde düzen de değişmiştir.

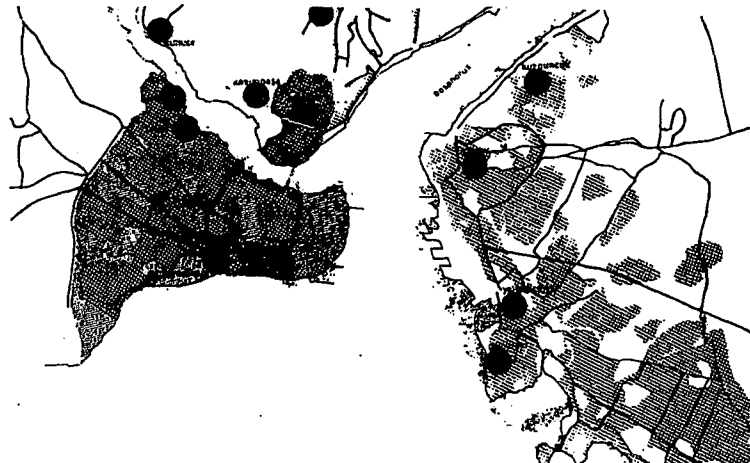
“İstanbul sıraevinin kendi içinde kentin belirli bölgelerindeki yerleşme ve yaşam özelliklerine bağlı olarak başkalaşmalar gösterdiğiidir. Kentsel mekan öğelerine bağımlı oluşu, topoğrafyanın ve varolan kent dokusunun belirleyici olduğundan düşündürmektedir” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 199).

“İstanbul gibi değişik tarihi gelişim bölgelerine, çeşitli yerleşme geleneklerine ve dokularına sahip bir kentte, yüzyıl sonunun toplumsal devinimi de hesaba katılırsa çeşitlenmenin nedenleri genel düzeyde anlaşılabilir” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 200).

Sıraevin kente getirdiği yenilikleri şu şekilde sıralayabiliriz;

- 1.- Kentteki ölçek büyüdü.
- 2.- Kentteki konut düzeni değişime uğradı.
- 3.- Kentteki oranlar değişti.
- 4.- İstanbul’un kentsel mimarisini zenginleştirdi.
- 5.- Kentsel mekanla bütünleşme biçiminde çeşitlilik sağlanmıştır.
- 6.- İstanbul’a özgü, cumbalı ve üzerinde ahşap balkonlu dizilerin oluşumu.
- 7.- Batı kökenli tipoloji - ancak İstanbul’a özgün birleşimleri oluştu.

Sıraevler, “Sokak konumuna bağlı her biçimlenme, birimlerin ya da üslup öğelerinin aynılığına karşın İstanbul’un kentsel mimarisini zenginleştiren, çoğaltıp çeşitlendiren örnekler oluşturmaktadır” (Batur, Yücel, Fersan, 1979, s. 200).

Şekil 4.5. İstanbul'da 19.yy Sıraevlerinin Bölgesel Dağılımı

Şekil 4.6. Fener K hlhani sok. No : 7-9-11, No : 6-8-10-12'deki Sıraevler.

4.2.3. Tek Konutlar

Bir aile tarafından kullanılan tek, iki veya daha çok katlı konutlardır. Villa, köşk ve yahlılar bu sınıflamaya girerler.

Bu tür konutlar tek parsel üzerine mülk sahibinin konutunu yaptırması şeklinde elde edilmektedir.

4.2.3.1. Tek Konutların Tarihsel Gelişimi

Tek konutlar farklı dönemlerde farklı mimari özellikler göstermişlerdir. Öncelikle I. Ulusal Mimarlık Akımı tek konutların gelişiminde etkili olmuştur.

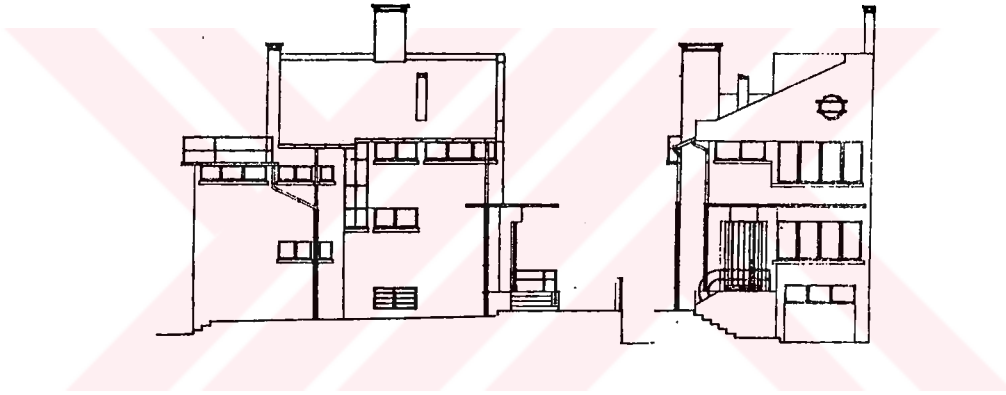
“1908’de II. Meşrutiyet’in ilanıyla başlayıp, 1930’larda sona eren yaklaşık yirmi yıllık dönem, Türk mimarlık tarihinde I. Ulusal Mimarlık Dönemi olarak tanınmıştır. Beşy z yıllık büyük bir imparatorluğun çökmesine ve genç Türkiye Cumhuriyeti’nin doğmasına tanık olan bu yirmi yıl, aynı zamanda Türk Ulusçuluğu

düşüncesinin de her alanda etkisini yoğunlaştırdığı dönem olarak tarihimizdeki yerini almıştır” (Yavuz, 1981, s. 6).

Bu dönemde yapılan konutlar genelde yalı ve köşklendir, bunlar geleneksel evden çözümlenme eğilimi göstermektedir.

Geleneksel evden tek konut oluşumuna geçişte özellikle batılı yaklaşımların etkileri olduğu gözlenmektedir.

1930’dan önce modern tek konutlar oluşmaya başladılar. “Mimar dergisinin ilk sayısında yayımlanan İstanbul’daki Bekir bey Evi, kütle ve cephe düzeniyle Le Corbusier’in kübist-pürist devresinin konutlarını anımsatmaktadır” (Aslanoğlu, 1979; s. 40).

Şekil 4.7. Bekir Bey Evi (Mimar, 1931, s.5-10).

“Uluslararası üslubu belirleyen düz çatı, serbest planlama kübik kütle anlayışı, simetriden kaçış, geniş cam yüzeyler ve özellikle yatay şerit pencereler bu yapılar için de karakteristiktir” (Aslanoğlu, 1979, s. 43).

İnci Aslanoğlu’na göre Türkiye’deki biçimci (formalist) neo - klasik tutum yukarıda sözü edilen özellikleriyle yabancı mimarlarca ithal edilmiştir.

İkinci ulusal mimari akımı tek konut, katlı konut türleri ile çok örnek verilen bir akım olmuştur.

İkinci ulusal mimari akımının doğuşunda, yerli mimarlık yaratma isteği belirmiştir. Bu istek yabancı mimarların varlığına bir karşı tepki olarak da görülebilir. Kültürel alanda Türkiye’de 1932’de kabul edilen CHP’nin altı ilkesinden biri olan ulusçuluk ilkesi de yerli mimarlığın oluşması isteğinin gerisinde yatmaktaydı (Aslanoğlu, 1979, s. 45).

“Yabancı mimarların egemen olduğu bir ortamda ulusal Türk mimarlığın oluşmamasının doğal olduğu yazılarda anlatılıyordu : ‘ Milli bir inkılap mimarisinin meydana gelmediğinden şikayetçiyiz. Şehirlerimiz yabancı eserleri ile dolarken, Türk mimarlarına yetişmek ve inkişaf etmek fırsatını vermezken bunu beklemek beyhudedir” (Aslanoğlu, 1979, s. 45-46).

Yabancı bilim adamları dış tesirlere önem vermişlerdir ve Türk mimarlığında oluşabilecek yerli mimariye yer vermemişlerdir (Aslanoğlu, 1979, s. 46).

1. Plan Kurgusu :

“Eldem’in Türk sivil mimarlığından esinlenerek 1931 yılında yaptığı yalı tasarımı Türk evine karşı gösterdiği ilginin ilk belirtilerindendir. İstanbul’da yaptığı yalı denemelerinin planlarında ve dış öğelerinin seçiminde eski Türk evinden yararlanmıştır. Dış sofalı, orta sofalı plan tipleri, köşk çıkmalar, pencere oranları, geniş saçak uygulamaları bu konutlarda görülen geleneksel etkilerdir” (Aslanoğlu,1979, s. 47).

“Geleneksel ev tasarımında odalar arasında işlev farklılaşması yoktur; her oda tüm aktivitelerin geçtiği birer ‘ev’ anlamındaydı. Yeni düzenlemelerde ise yeni sosyal düzene ve aile yapısına göre planlarında değişimler yapılmıştır. Yerli görünüm yalnızca dış görünüşte ve bazı ayrıntılarda elde edilmeye çalışılmıştır. Bu konutlarda geleneksel Türk evinin, özellikle İstanbul’dakilerin önemli bir parçası olan kafes yoktur ve yapı dışı dönüktür. Yaşam değişiklikleri sonucu kaç-göçün kaldırılmasıyla bu yapılarda kafes uygulanmamıştır. 26 Şubat 1934 de İstanbul Belediyesi, aldığı bir kararla evlerde kafesin kaldırılmasına karar vermiştir” (Aslanoğlu, 1979, s. 48).

1930’ların tipik çizgileriyle şekillenen mobilya kullanımı da önemli farklılıklarındandır. Öncelikle sedir ve siniler kullanılırken artık bunların yerini masa ve koltuklar alıyordu.

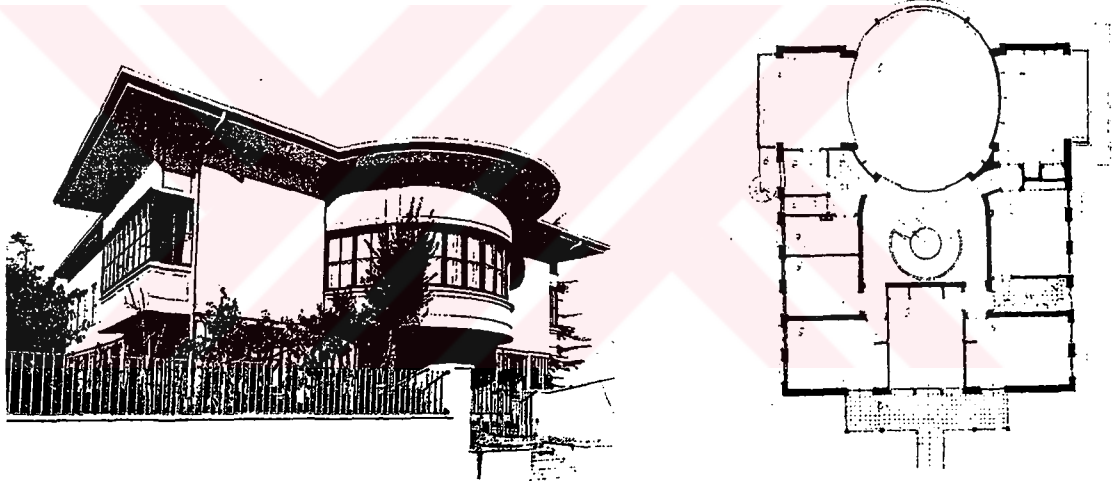
“Modern Mimari’nin konutlarda kullanımının yaygınlaşması, bir yaşam biçimi değişmesinin yaygınlaşmasına eşlik etmiştir. Osmanlı döneminde üst gelir ve kültür gruplarının kullandığı Avrupa tipi mobilya ve konut donatısı Cumhuriyet’ten sonra orta sınıflara doğru yaygınlaşırken konutların plan şemalarını zorlamıştır. Böylece farklılaşmamış mekanlardan oluşan geleneksel konuttan farklılaşmış, özelleşmiş mekanlı konut tipine geçişte yaygınlaşmıştır. Döneme ait belgelerde, ilk

yılların planlarında mekanlar yalnızca ‘oda’ olarak adlandırılırken, 30’lardan sonraki planlarda ‘salon’, ‘yatak odası’ vb. Özelleştirmeler yapıldığı görülmektedir” (Batur, 1985b, s. 1388).

Dönemin mimari özellikleri şöyle sıralanabilir :

Tek konutlarda artık fonksiyonalist planlama geçerlidir. İşlevin gereklerine bağlı olarak apartmanlarda bir tür şemalaşma ortaya çıkmıştır. Konutlarda orta mekan niteliğinde hol, bu evrede de terkedilememiştir, orta mekan sadece dağılma mekanı değildir. Hol yerine koridor kullanan şemaların sayısı daha azdır.

II. Ulusal Mimari Akımı’nda ise planlarda S.H. Eldem ‘orta sofa’yı yeniden denemiştir, Ağaoglu Evi’nde olduğu gibi oval veya sekizgen ve eyvanlı, fakat asıl haçvari veya ‘ T ’ planlı bir hol veya salon olabiliyor (Batur, 1985b, s. 1398).

Şekil 4.8. Ağaoglu Evi (Arkitekt, 1938, s. 277).

Tek konutlarda kütle ve mekan kurgusunda bir genelleme yapmak zor olmaktadır, bu nedenle bu bölümde akımlara paralel olarak inceleme yapılmıştır. Önce I. Ulusal Mimari Akımı, Modern Mimari Akımı ve daha sonra II. Ulusal Mimari Akımlar incelenecektir ve bunların tek konutları etkilemeleri nedeniyle.

2. Mekan Kurgusu :

Özellik kazanmamış odalardan meydana gelen konut planı hızla (1931-1933) özellik ve işlevine göre biçimlenmiş ve ölçülendirilmiş mekanlardan oluşan konut planlarına dönüşmektedir. Servis hacimleri birarada gruplanmaktadır.

II. Ulusal Mimari Akımı'nda ise mekan kurgusu değişmektedir. "İlk yıllarında daha naif ve nostaljik olan Eldem tasarımının bazı leitmotivleri vardır. 'Orta sofa', onu yeniden yaşama kavuşturmayı denediği bir plan ve mekan ögesidir" (Batur, 1985b, s. 1398).

Modern mimari akımı ile tek konutların mekan kurgusu tekrar bir değişim geçirmektedir. Daha çok rasyonel - fonksiyonalist yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Mutfak bölgesinin yakın olması ve diğer mekanların birbirleri ile olan ilişkiler ön plana çıkmaktaydı. İnsanların yaşam biçimleri de değişime uğraması mekanın kurgusunu etkilemektedir.

Geleneksel konutlardan bugünün gecekondularına kadar tek konutlar yapılmaktadır, ancak kültürel değişim yaşanmıştır. Kullanıcılar değişmiştir, önceleri herkes tek konutlarda otururken, bugün artık ekonomik gücü yüksek olan gruplar tek konutlarda oturmaktadır. Bina kullanımı farklılaşmaktadır, toplu konutlarda da yer yer yüksek yapılarla birlikte tek konutlar yapılmaktadır, ancak buradaki kullanım 19.yy'daki yada 1920'lerdeki kullanım arasında büyük farklılıklar görülmektedir. İstanbul'daki toplu konutlarda veya banliyöler'deki tek konutlar üst gelir gruplarının oturabileceği konut örüntüleri haline gelmektedir.

3. Kütle Kurgusu :

Ulusal Mimarinin genel özellikleri "klasik Osmanlı dinsel yapılarının dekoratif mimari elemanları kopya edilmiş. Türk mimarisinin 'Neo-klasik' dönemi başlamıştır" (Sözen, Tapan, 1973, s. 99).

Behçet Ünsal, bu dönemi şöyle tanımlamaktadır : "Bina taş yapı karakterinde olacaktı, pencere ve kapılar Sinan kemeri ile kapatılacaktır, çatı saçaklı olacaktır, çatının başlarına veya ortasına kubbeler kondurulacaktır..." (Sıkıçakar, 1991, s. 200).

Cumhuriyetin kurulmasıyla, modernizmin (1930-1940) etkileri görülmeye başlanmıştır. Slogan olarak özetlendiği biçimiyle 'Çağdaş uygarlık düzeyine erişmek', her kesimde benimsenmesi öngörülen hedeftir (Batur, 1985b, s. 1382). 1930'larda Modern Mimarlığın 'rasyonalist' ve 'fonksiyonalist' çizgisinde bir tasarım anlayışı ve uygulaması egemen olmuştur.

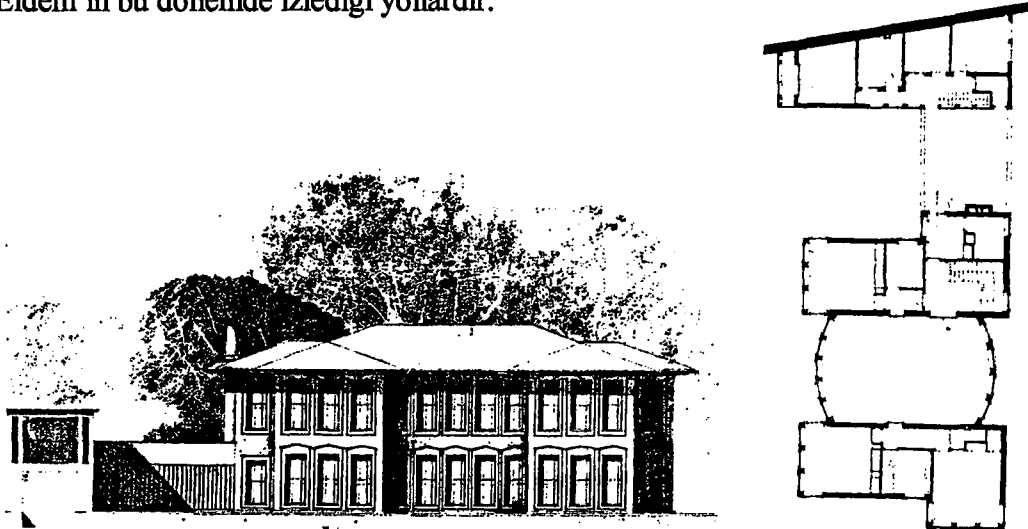
Konutlarda kullanılan, stil düzeyinde bir biçimler repertuarı vardır : Prizmatik kitlelere eşlik eden yuvarlatılmış köşeler, katları ayıran yatay band halinde doluluklar, sürekli, kesintisiz denizlik çizgileri, köşeleri dönen pencere grupları gibi. Daire planlı hacimler ve bunların binada kitle olarak vurgulanmaları ilk evredeki oranla azalmıştır. Bunun yerine köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen plan çizgileri görülmektedir.

Teras çatı veya gizli çatı uygulama zorluklarına rağmen genelleşmiştir. Konutlarda cephe boyunca sürekli balkon veya geniş veranda çok tutulan bir motiftir.

İstanbul'da ise kozmopolitik kültürün sürdürdüğü çeşitlenmiş bir repertuar hala geçerlidir. Art Deco espi ve motiflerle zenginleşen bir kitle plastiği ve dekorativizm anlayışı Modern Pürisme eşlik etmektedir.

Milli Mimari Semineri ile II. Ulusal Mimari Akımı başlamıştır. Mimar S.H. Eldem'in adıyla bütünleşmiş olan Milli Mimari Semineri, yerli (ve milli) bir mimarlık için bir araştırma açmak, bir yönelim geliştirmek amacındadır.

Cephe düzenlemelerinde, bölümlenme ve pencere oranlarında, Eldem farklı bir tasarım konsepti izlemiştir. Kapalı ve ağır görünümlü zemin kat üzerinde çıkma veya konsol yapan üst katların düşey oranlı pencere dizileri veya dikme görünümündeki ince betonarme kolonların veya bölümlenme elemanlarının sıralanışı, Eldem'in bu dönemde izlediği yollardır.

Şekil 4.9. Tahsin Günel Yalısı (Arkitekt, 1944,s.147-151).

I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nde dini yapılardan etkilenilmiştir, ancak II. Ulusal Mimarlık Dönemi'nde sivil mimariden etkilenilmiştir. Bu iki dönem arasındaki en önemli fark budur. I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nde daha çok kemerli yada sivri kemerli, taş kaplamalı kubbeli yapılar göze çarpmaktadır. II. Ulusal Mimarlık Dönemi'nde ise sivil mimarideki elemanlar görülmektedir. Bunlar, cumbalar, saçaklar, ince uzun pencere oranları ve düşey bölümlenme elemanlarıdır.

4.2.3.2. Tek Konutların Kent Kimliğine Etkisi

Tek konutlar, kente daha az bir yoğunluk getirdi, tek mülk sahibi olduğu için az katlı ve bahçeli evler oluşmaktaydı. Genelde, konutlar Boğaz'a yakın yerlerde manzarası iyi olan yerlere yapılmaktaydı.

1923-1930'larda konut yapımı, kırsal kesimde geleneksel tarzda sürmüştür, kentlerde ise kentleşmeye bağlı olarak konut yapımı farklılaşmaktadır, 1929 dünya ekonomik buhranı görülmeye başlanmıştır. 1931 yılına kadar bu ekonomik buhranın etkileri sürmüştür, konut yapımı sürekli sayısal artış gösterdiği söylenebilir. Hükümetin ortaya koyduğu birkaç sınırlı girişim dışındaki en önemli adım, inşaat ve özellikle konut yapımına kredi vermek üzere 1926'da Emlak ve Eytam Bankası'nın kurulması 1928'de İstanbul'da şubelerini açmasıdır (Sıkıçakar, 1991, s. 45).

Tek konutlar, kentte yer yer yoğun dokunun içine rahatlama getirmiştir. Toplu konutlara ve banliyölere de tek konut yapımının bir nedeni yoğun yapılaşmayı seyrek yapılaşma ile rahatlatmaktır.

4.2.4. Apartmanlar

Apartmanlar, birçok kişileri (aileleri) barındıran çok katlı yeni bir bina türüdür. Arsaların azalmasıyla, çok katlı binalar yapma gereksinimi doğmuştur.

“Apartman : 1. Bir bina içinde birkaç odadan meydana gelen, bir kişi veya bir ailenin oturabileceği büyüklükte daire.

2. Böyle dairelere bölünmüş bina” (Hasol, 1975, s. 44).

“ Her katında bir yada daha çok dairesi bulunan birçok ailenin barınması için yapılmış çok katlı konut” (Meydan Larousse, 1971, s. 709).

4.2.4.1. Apartmanların Tarihsel Gelişimi (Plan, Kütle ve Mekan Kurgusu)

19.yy'da konut alanında, Beyoğlu bölgesinde hızlı bir değişim göze çarpmaktadır. Beyoğlu konut bölgesinde bahçeli konaklar yıkılarak yerine bitişik düzen ve kargir binalar yapılmıştır. 20.yy başlarında apartman yaşamı bu bölgede tipik duruma gelecektir (Dökmeci, Çıracı, 1990, s. 39).

20.yy başlarında Beyoğlu'nun çevresindeki semtlerde çağdaş binalar yapılmış ve yeni semtler gelişmiştir. 20.yy başlarında, Orta Avrupa'da çok sevilen Art Nouveau üslubu Beyoğlu'nda yapılan apartmanların cephelerinde uygulanmıştır (Dökmeci, Çıracı, 1990, s. 52).

Apartman sözcüğünü 19.yy'ın ikinci yarısından sonra kullanmak doğru olur. “1852'ye gelindiğinde, Beyoğlu'nun üst kısımlarında ‘çok katlılaşma’nın bir Avrupalı gözlemci olan Gauthier’de uyandırdığı izlenim, kendi alıştığı çevreye benzemesi nedeniyle, olumsuzdu : ‘Beş, altı yada yedi katlı burjuva zevkini yansıtan, kışla ile fabrika arası bir görüntüde, çok çirkin bir mimari üslubunda evler yolun bir yanında dizilidir. İstanbul’un en güzel yapıları bilinen bu evlerden Beyoğlu semti kıvanç duyarak onları Marsilya, hatta Paris’e layık görür. Gerçekten bu evler, en uygar, en modern çirkinliktedirler” (Denel, 1982, s. 52-54).

Türkiye’de apartmanlaşma sürecinde iki aşama görülmektedir. İki aşamayı ayıran dönüm noktası ‘kat mülkiyeti’ kurumunun ortaya çıkışıdır (Tekeli, 1979, s. 79).

Türkiye’de apartman gelişiminin ilk aşaması ‘kat mülkiyeti’ öncesi dönem 1930’lardan 1955’lere kadar geçen süreçtir. Bu dönemde tek arsa üstüne yapılan bina bölünememektedir, dolayısıyla çok katlı ve çok dairesi bir apartman yaptırmak için yaptıranın büyük bir birikimi olması lazım (Tekeli, 1979, s. 79).

Genellikle mal sahibi tarafından bir mimara veya bir mühendise projesi çizdirilirdi ve sonra inşaata başlanırdı. Bu nedenle kullanım değerleri ağır basmaktaydı.

Apartmanlar 1932-1938 döneminin tipik konut örnekleridir. Sanayileşmenin ve nüfus artışının mecbur kıldığı bir konut türüdür.

“ Dönem süresince nüfus artışıyla birlikte sayıları da artan apartmanlar, 1929’ dan başlayarak, eski hızını yitiren küçük inşaatın yerini almıştır” (Aslanoğlu, 1979, s. 55).

İkinci Dünya Savaş sonrasında insanların tek parselde yüksek katlı bir apartman yapmaları daha da olanaksızlaştı, hızlı kentleşme konut ihtiyacını arttırmıştır. Tek tek konutlar bu ihtiyaca artık cevap veremiyordu. Yükselen arsa fiyatları karşısında bir tek kişinin bir parsel fiyatını ödemesi imkansızlaşmıştır. Orta gelirli insanların konut sahibi olabilmeleri için kat mülkiyeti ve apartmanlaşma gerekiyordu. 1954 yılında tapu kanununun 26. maddesi değiştirilmiş ve ‘kat mülkiyeti’ kabul edilmiştir. 1965 yılında çıkarılan kat mülkiyeti kanunu ile çok yönlü bir düzenlemeye kavuşmuştur. SSK ve Emlak Bankasının kredi olanakları ile ‘kat mülkiyeti’ kurumu birleşerek apartmanlaşma sürecini orta gelirli insanlara indirmiştir (Tekeli, 1979, s. 79).

Apartmanlaşmanın ikinci aşamasında tasarım yap-satçının elindedir, böyle olunca yap-satçı kullanım değerine değil, değişim değerine en çok önem vermekteydi.

Martin Wagner, Türk şehirlerinde yapılan yeni ikametgah binaları şehir halkının darlık içinde yaşayan % 80 oranındaki kısmı için değil, daha müreffeh bir halde bulunan %6’sı içindir demektedir.

Apartmanlar ilk yapıldığında asıl amaç, düşük gelirli insanlara konut sağlamaktı. Ancak uygulamada böyle olmadı. Lüks konutlar yapıldı ve yüksek gelir gruplara ait insanlar bu apartmanlarda oturdu.

“ Yani üst bürokrat tabaka, kimyager, doktor, mühendis, mimar gibi meslek sahipleri ve ekonomik yönden iyi durumda olan özellikle tüccar ve sanayiciler, villa, konforlu ev, lüks apartman daireleri ve İstanbul’da Boğaz’da yeni yapılan yalılarda yaşamışlardır. İstanbul’da apartmanlaşma, toplumun yeni gelişen tüccar, sanayici ve müteahit kesimine dönüktür, çoğu Türk uyruklu yabancılara aittir” (Aslanoğlu, 1979, s. 55).

İstanbul’da batılılaşmanın etkisinde kalan kozmopolit bölgeler oluştu. Bunlar Nişantaşı, Teşvikiye, Maçka, Ayazpaşa ve Taksim civarında gelişmiştir.

“Alanları daha büyük olan İstanbul apartmanlarında, 180m2 hatta daha geniş, örneğin üç salon, ayrı hizmetçi dairesi olan, yada dubleks daireli apartmanlar yapılmıştır” (Aslanoğlu, 1979, s. 56).

İstanbul apartmanlarında yalnızlık ve yataya uzanan pencereler görülmektedir. Cepheelerde ilk göze çarpan özellikler açıklıklar ve çatının bordürlerle çevreli olmasıdır.

“Yapıların yükseklikleri, aralarındaki açıklık, hatta binaların renklerini bile maddelerle belirten Yapı ve Yollar Yasasının yükseklikler konusunda ‘M fıkrasına göre istikbal planı ikmal ve tatbik edilinceye kadar’ şerhi altında alınan kararlara İstanbul’daki apartmanlarda uyulmamış, bu yasada belirtilen yüksekliğin, önündeki yol genişliğine eşit olması, bunun da 15 metreyi geçmemesi gereğine bakılmamıştır” (Aslanoğlu, 1979, s. 56).

1936 Belediyeler kentlerdeki apartmanların beş kattan fazlasına izin vermemişlerdir ancak İstanbul’da bunu dikkate alan olmamıştır. Ve daha yüksek apartmanlar yapılmıştır.

“İstanbul’da arsa fiyatları Ankara’dakilere kıyasla daha az olduğu halde yapıların yükselmesini açıklamak güç. Çevredeki 19.yy sonundan kalma apartmanlara uyma çabası, yapı yüksekliklerinde etkin olmuş olabilir.

İstanbul apartmanlarının 1932-33 yıllarındaki Ankara’da rastlanmayan cephe düzenlemeleri arasında katlar boyunca uzanan köşeli cumbamsı çıkmalar görülür” (Aslanoğlu, 1979, s. 57).

“ Bunlar, 19.yy’ın son yıllarında Chicago Ekolünün yüksek katlı yapılarında ve August Perret’in Paris Rue Franklin apartmanlarında, daha çok ışık, güneş ve hava almak için yapılmıştır.

İstanbul’un bazı apartmanlarında yarım daire biçimle biten şerit pencerelerin hizasına dairesel açıklıklar yerleştirilmiştir” (Aslanoğlu, 1979, s. 58).

“İstanbul apartmanlarının cephe kaplamalarında terranova, mermer sıva, piyer artifisiyel kullanılmıştır. Oldukça geniş tutulan giriş ve antre, merdivenler, hatta bazı örneklerde dıştan zemin katlar mermerle kaplanmıştır. Doğramalar cepheilerin koyu renkleriyle karşıtlık yapan beyaz renge boyalıdır. Malzeme seçiminde, özellikle İstanbul’da kaliteye önem verilmiştir” (Aslanoğlu, 1979, s. 58).

Geleneksel Konut ve apartmanlar arasında bir karşılaştırma yaparsak en önemli fark Geleneksel konutta sabit mobilya kullanımı vardı ancak apartmanlarda bunların yerini hareketli mobilyalar almıştır. Apartmanlarda, Osmanlı evindeki iç düzen terk ediliyor ve yerine Bauhaus (1930) endüstriyel tasarımlarını örnek alan mobilyalara bırakmıştır. Bu etkiler devrimlerden sonra oluştu ve batı yaşam biçimine özentiden oluşmuştur. Büyük kentlerdeki apartmanlarda Osmanlı evindeki özellikler tamamen terk edilmiştir. Bu değişim sıraevlerde de var. Geleneksel→ Sıraev→ Apartman. (Sabit ekipman yok oluyor yerine hareketli mobilya geliyor.)

“Cumhuriyet Türk evinin içini de etkiledi. Konaklardan, kafesli, cumbalı apartman katlarına geçmeye başlayan büyük kentlerin halkı sedir, kerevet, divan ve siniden, batı usulü möblelerle geçmeye başladılar. Yeni burjuvazi bu akımın başını çekiyordu. 1920’lerin neo-klasik möblelerini 1930’larda kubik köşeli möbleler almaya başladı. Yeni devlet daireleri, vekaletler de böyle döşeniyordu” (Aslanoğlu, 1979, s. 59).

Planlamada, apartmanlarda Osmanlı Evinden çok az izler kalmıştır. Bahçe içine yapılan tek konutlarda bile Türk evine çok az atıflarda bulunulmuştur. Bazı mimarlar geleneksel mimari espiye yer veriyorlardı.

“Eskinin içe dönük, hatta yüksek avlu duvarlarıyla dıştan kopmuş düzenine karşın, bu yapılar geniş cam yüzeyleri, farklı planlamalarıyla tümüyle batı anlamında dışa dönük yapılardır. Dış etkilerin en çok yeni yaşam şekli ve koşullarına uygun olarak ve bazı katmanların isteklerine göre planlanmasında ve iç donatımın biçimlenişinde, kütle düzenlemelerinde, cephelerin ele alınışında o yıllarda dış ülkelerde sık görülen öğelerin kullanıldığı görülüyor” (Aslanoğlu, 1979, s. 60).

“Dönemin sözü edilen konut türleri, halkın parasal olanakları elverdiğince yapılan, konut sorununa çözüm getirmekten uzak, ekonomik olmayan tekil inşaat şeklinde kişisel çabalardı” (Aslanoğlu, 1979, s. 60).

“Konut krizinin had yılı olan 1935’te Emlak Bankasının apartman için artık kredi vermiyeceği, ancak, kendilerine oturacak ev yapanlara bu yardımı yapacağı Arkitekt dergisinde haber olarak çıkmıştı” (Aslanoğlu, 1979, s. 61).

4.2.4.2. Apartmanların Kent Kimliğine Etkisi

Apartmanların oluşma nedenleri nüfus artışı ve kentte arsa kıtlığı olduğu için, daha çok yüksek katlı apartmanlar yapma gereksinimi doğmuştur.

Kente getirdiği yenilikler şunlardı :

- A.- Ölçek büyüdü
- B.- Farklı bir bina türü geldi.
- C.- Genelde daha çok yeşil alan kalmasına imkan verdi.
- D.- Bir mahalle bir apartmanda oturabiliyordu.
- E.- Kentsel Yoğunluk arttı.
- F.- Kent silueti değişti.

Apartmanlar kent kimliğini çok değiştirmiştir ve kente yeni bir kimlik getirmiştir.

Apartmanlar, bir metropoliten oluşumuna ilk adımdı. İstanbul sınırların büyümesine neden oldu. Galata ve çevresindeki apartmanlar kira evleri niyetine yapılmıştır. Arsa sahibi kendi apartmanını yapıp kiraya veriyor. 1940-1950’de çok katlı apartmanlar oluştu.

“S. Denel’e göre de batılı anlamda apartmanlaşmanın Galata-Beyoğlu çevresinde gelişmesi rastlantı değildir; fiziksel çevreye yığılan nüfusun ve ekonominin spekülâtif baskısını karşılamak üzere, 19.yy’ın ortalarında zaten kagir yapıların çokluğu ve batıya dönük ilişkilerle hazır olan bu bölgede yapılar yenilendikçe, doğal olarak çok katlı binalar gelişmiştir” (Arı, 1994, s. 50-51).

Apartmanların diğer oluşma nedenlerinden birisi de savaşlar ve toprak kayıpları yüzünden oluşan göç hareketi İstanbul’un nüfusunun artmasına sebep olmuştur. Yeni oluşan semtlerde ise artan nüfusu barındırabilmek için apartman bina tipinin oluşmasına sebep olmuştur.

“ M. Kıray; Galata-Beyoğlu bölgelerinde ve gayr-i müslim mahallelerinde apartmanlaşma olgusunun ilk orta tabakalaşma eğilimleri ile ortaya çıktığı görüşündedir” (Arı, 1994, s. 50).

M. Ünal apartmanların, batılılaşma ile ortaya çıktığını, müslüman olmayan insanların bu tip konut tipinin batı ile sıkı ilişkileri sayesinde oluştuğunun kanısında (Ünal, 1979,s. 71).

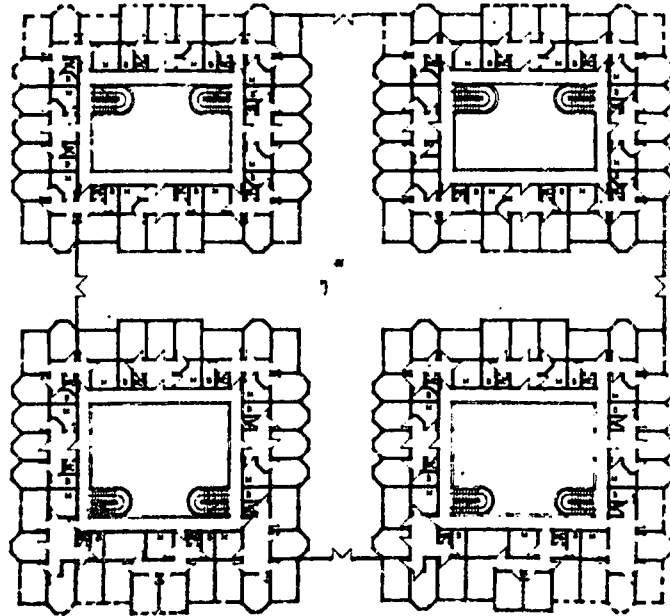
Bu dönemde kentin geleneksel bölgelerinde bir değişim görülmemektedir. Ancak zamanla geleneklerine bağlı aileler toplu yaşam koşullarına alışmışlardır.

“ Y. Yavuz; İkinci Meşrutiyet yıllarında yangınların kente verdikleri zararın artarak sürdüğünü, 1908-1921 yılları arasında 13 yılda çıkan 79 yangında toplam 21579 yapının yandığını, özellikle de 1918 yılında Cibali’den başlayarak Fatih ve Altımermer yörelerine yayılan, kentin büyük bir bölümünü yok eden yangında 7500 yapının ortadan kalktığını aktarmaktadır” (Arı, 1994, s. 51).

Bu yangınlar 1.Dünya Savaşından sonrasına rastlamıştır, savaşta kaybedilen yerlerden göçmenler de İstanbul’a gelmesiyle, kentin nüfusu çok artmıştır. Barınma sorunları çözümlenememiştir, İstanbul savaştan zarar görmediği halde bir harabeye dönmüştür, çünkü yanan binalar yeniden onarılamamıştır.

“Fatih yangınından kurtulan ailelerin yeniden barınmaları sağlamak amacıyla Laleli’de Harikzedegan Kat Evleri yapılmıştır. Kentin biçimsel evrimine katkıları olan bir yapılar topluluğudur” (Arı, 1994, s. 52).

Apartmanlar 1940-1950’lerde gelen yeni bir yapı topluluğudur, kente büyük farklılık getirdi. Sıraevler’den daha farklı olarak daha büyük bir boyut getirdi kente ve apartmanların plan tipleri de farklılık gösteriyordu. Cephe düzenleri modüler değildi, yani Sıraevler’deki gibi birbirine benzeyen cepheler görülmüyordu.

şekil 4.10. Harikzedegan Kat Evleri

4.2.5. Toplu Konutlar

Prof. Ruşen Keleş toplu konutu şu şekilde tanımlamaktadır : “Tek tek yapılar olarak değil, fakat büyük konut siteleri halinde yapıldıkları zaman, teknik, toplumsal ve ekonomik kimi yararlar sağlayabilen büyük girişimlere ‘toplu konut’ adı verilmektedir” (Keleş, 1996, s. 292).

Toplu konut’un apartmanlara göre en büyük farklılığı daha büyük bir ölçek olması ve şehrin belli bir bölgesinin yoğunluğunu arttırmasıdır. Toplu konutlar büyük insan topluluklarını biraraya getirmektedir.

‘Toplu konut’ kavramı, Yıldız Sey’in de belirttiği gibi 1960 döneminde önemini ortaya koymuştur (Sey, 1984, s. 47-50).

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, toplumsal konutu :” Yoksul veya dar gelirli toplulukların barınma gereksinmelerini karşılayabilecek biçimde standartlaştırılmış, en az boyut ve nitelikte, sağlık koşullarına uygun, sağlam ve ucuz konut” olarak tanımlamaktadır (Keleş, 1996, s. 340).

“50’li yılların ekonomik ve politik bunalımları 27 Mayıs, 1960’daki askeri müdahale ile noktalandıktan sonra, yeni iktidarın konut sorununa değişik bir biçimde yaklaştığı görülmektedir” (Sey, 1984, s. 47).

Yıldız Sey, bu tarihlerde ‘sosyal konut’ kavramının yeni kullanılmaya başlandığını yazıyor, ve ilk kez devlet eli ile dar gelirli aileler için sosyal konut uygulanmaya başlanacaktı.

1961 planlı kalkınma dönemi başlamıştır, devlet kaynaklarından ayrılan pay arttırılmadan daha çok konut üretimi planlanmıştır. Toplu konutlar yapan kuruluşlar şu şekilde ayrılır: 1.- Kamu kesiminde yer alan büyük toplu konut ortaklıkları, 2.- Özel kesimdeki büyük toplu konut girişimleri, 3.- Karma nitelikte konut ortaklıkları yada kooperatiflerdir (Keleş, 1996, s. 292).

4.2.5.1. Toplu Konutların Tarihsel Gelişimi

“Türkiye’de ilk konut kooperatifinin, 1887 yılında, İstanbul’da fakat İngiliz azınlığının üyeleri arasında kurulmuştur. Cumhuriyet döneminin ilk konut kooperatif denemesi Ankara’daki Bahçelievler Kooperatifi’dir” (Keleş, 1996, s. 311).

Ruşen Keleş, 1960 yılındaki konut kooperatif sayısının 1.750'den - 1990'da 40.000'e çıktığını yazmaktadır. Bu da konut üretimindeki payın ne kadar yükseldiğini gösteriyor. Konut kooperatiflerinin konut üretimindeki pay 1980'de %9 iken, 1990'da %25'e yükselmiştir, bugün ise bu payın %30'lara çıktığı tahmin ediliyor.

Ruşen Keleş, Cumhuriyet Dönemindeki kooperatifçiliğin gelişimini 4 ayrı döneme ayırmıştır (Keleş, 1996, s. 314) :

1.- Atılım Dönemi (1923-1945) :

Konut sorunu çözmek için önce Ankara ele alınmış, evsiz memurları veya benzer durumda bulunan yurttaşları birer ev sahibi yapmayı amaçlamıştır, ilk girişim 'Bahçelievler Yapı Kooperatifi' olmuştur, ortakların çoğu kamu görevlisidir.

Ancak konut kooperatiflerin ortakların, dar gelirlilerin değil orta ve yüksek gelir dilimlerindeki ailelerin bir dayanışma girişimi olması, bu dönemin konut kooperatifçiliğinin başlıca özellikleridir.

2.- Boyun Eğme Dönemi (1945-1961) :

Bu dönemde konut kesimi, genellikle konutun bir hizmet değil, kazanç aracı olarak görüldüğü bir dönemdir. 1950'lerden başlayarak SSK'nın işçi kooperatiflerine kredi vermesi, kooperatifçiliği özendirmiştir. T. Emlak Kredi Banka'sının yeni bir biçimde örgütlenmesi, bu dönemin olumlu adımlarıdır.

Bu dönemde konut kooperatifleri amaçlarından sapmıştır :

- a.- Kooperatifler, tek tek yapılar yapmakla yetinmişlerdir, yani toplu konut yapmayan kuruluşlar olmuşlardır.
- b.- Birden çok sayıda kooperatife üye olarak, ortaklık haklarını kötüye kullanan ve bu yoldan kazanç elde edenler türemiştir.
- c.- Kooperatif konutların kiralama ve alım satımla el değiştirmesi yaygınlık kazanmıştır.
- d.- Konut kooperatifleri, yönetimde kendileri değil, dışardan aylıkla tutulan kimseler görev almıştır.
- e.- Kooperatifler, kentlerin gelişme alanlarındaki topraklarda geniş ölçüde spekülasyon yapmışlardır.

3.- Kararsızlık Dönemi (1961-1978) :

1961’de girilen Planlı Kalkınma Döneminde, konut kesimine ulusal gelirden daha büyük pay ayırmadan üretilen birim sayısını çoğaltma yolları aranmıştır. ‘Toplu konut’ yönteminden yararlanmaya bütün planlar yer vermiştir. ‘Yoksul ve dar gelirlilere’ öncelik tanınması öngörülmüştür.

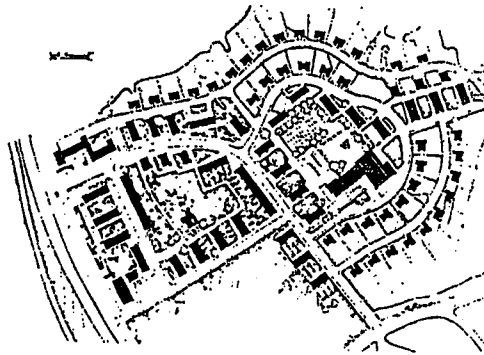
1163 sayılı Kooperatifler Yasasının üst örgütlenmelere ve yerel yönetimlerin kooperatifçilik girişimlerine kolaylık sağlayan hükümlerinden yararlanarak, Ankara Belediyesi, KENT-KOOP’un kurulmasına öncülük etmiş ve ortaklar arasında da yer almıştır. 35.000 konutluk Batıkent projesi 9. maddesinde uygulamaya geçeceği belirtilmiştir.

4.- Yeni Arayışlar Dönemi (1978-1981) :

Bu dönemde, “Bireysel çözümler yerine toplu konut üretme yöntemiyle çözmek, yerel yönetimleri kooperatifleşmeye destek olarak toplu konut yapmaya yaptırmaya yöneltilmesi, kamu kaynaklı konut kredilerinin bir siyasa bütünlüğü içinde kullanılması” ana amaçlarındandı (Keleş, 1982, s. 40).

1960’ların sonlarına kadar süren apartmanlaşma çok sayıda apartman bloku ortaya çıkarmıştır. “Ancak 1970’lerde çok daireli bloktan gerçek anlamda toplu konut üretimine doğru bir değişme gözlenmektedir.” Sendikaların ön ayak olduğu kooperatifler dikkat çekmektedir : Maden-İş’in Merter Sitesi, Türk-İş Aydınlık Evler Sitesi (Tekeli, 1979, s. 79).

Emlak Kredi Bankasının toplu konut üretimi, İstanbul’da yapılan yeni mahalleler satış fiyatları ile, dar gelirlilerin ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. Ataköy II-III-IV kısmı, İstanbul Yıldız Barbaros Bulvarı ve Levent Apartmanları hep aynı anlayış içinde tekrarlanan tiplerdir.

Şekil 4.11. 4. Levent Toplu Konutları

1960'dan sonra Ordu personeli için toplu konut üretimine başlanmıştır. Ordu Yardımlaşma Kurumu tarafından en önemli üretimi gerçekleştirdi. Üyelerine konut yapıp satan bu kurum giderek kar amacı gütmeyen büyük yapım organizasyonlarından biri haline gelmiştir. İstanbul'da OYAK Sitesi en önemli uygulamaları arasındadır (Sey,1984 ,s. 49).

1980'li yılların unutulmaması gereken bir olay da İmar ve İskan Bakanlığınca açılan toplu konut proje yarışmasıdır.

“Teknolojik ve tipolojik çözümlerin araştırılmasında başka ülkelerdeki düzeyin çok altında kaldığı görülmektedir. Toplu konut alanları çok kez başka binaların tasarlanmasında gösterilen mimari özenden dahi yoksun kalmaktadır. Çirkinlik, düşük maliyetli ve çok sayıda tekrarlanacak konutlar için bir kader olarak kabul edilmiştir.”

Konut üretiminde gecekonduların payı %50, toplumsal konutların %40 ve lüks konutların %10 pay yer alıyor (Keleş, 1996, s. 340). Aslında yurtdışındaki örneklerde mevcut olan 60-70 m²'lik gereksinmelerini karşılayan konutlar tasarlanabilir.

Plan Kurgusu :

Toplu konutların üretiminde 1950'lerden beri toplumun gelenek ve alışkanlıklarına uygun düşmeyen bir konut tipi üretilmeye başlanmıştır. Konuklar için düşüncülen salon mekanı, genelde fazla alanlı olması ve de çok seyrek kullanılmasıyla gereksiz bir mekandır. Genelde plan tipi L veya karedir.

Toplu konutlarda yapılan bloklarda genelde apartmanlardan yola çıkıldığı için buradaki plan kurgusu apartmanlardan çok farklılaşmıyor.

Toplu konut yerleşmelerinde çok katlı apartmanların yanında az katlı konutlar da yer alabilmektedir. Bu da mevcut olan yerleşmenin içindeki yoğunluğunu azaltan bir faktördür.

4.2.5.2. Toplu Konutların Kent Kimliğine Etkisi

Kente etkisi, şehir merkezinde organize edilebilir arsa kalmadığından, şehir merkezinin dışında arsa aranması gerekiyordu. Böylece şehir büyüdü, bu da beraberinde başka sorunlar getirdi, trafik sorunu, taşımacılık, kanalizasyon ve belediye hizmetlerin gecikmesi gibi.

Mevzii İmar Planı yapılmış bir alan içinde toplu konutlar yapılmaya başlanmıştır. (Ataşehir, 1. Levent, Koşuyolu Emlak Bankası)

Toplu konut yerleşmelerinde, parsel olmadığı için tümü tasarlanabiliyor. Toplu konut yerleşmenin tümüne ilişkin karar alınıyor, kontrolsüz mekan oluşmuyor.

Kente getirdiği etkiler şöyle özetlenebilir :

- Daha büyük bir ölçek (büyük mahalleler)
- Kentle bütünleştirme daha planlı ve kolay sağlanabiliyor.
- Yeşil alan kullanımı fazla, bu da kent düzeyinde avantaj getiriyor.
- Düzenli yerleşmeler oluşuyor.

Toplu konut yerleşmeleri rasyonel içerikli ve özellikle ikinci dünya savaşı sonrası Avrupa'da görülen toplu konut yaklaşımları ile benzeşim içindedir.

Mevzii İmar Planı :

Uygulanmakta olan İmar Planı dışında olup, bu planla bütünleşmeyen bir konumda bulunan alanlar için hazırlanan ve toplumsal ve teknik altyapı gereksinmelerini kendi içinde karşılamayı öngören planlar da, mevzii imar planı adını almaktadır.

1936 yılında İstanbul'da ikiyüz ortağın bir araya gelerek İstanbul Yapı Kooperatifi'ni başlattılar (toplu konut düzenlemesi) (Aslanoğlu, 1979, s. 61). Ucuza çıkması için kurulan yapı kooperatiflerinin bu yönde amaçlarına ulaşamadıkları, bulunan kredinin yüksek faizli oluşunun bunun en önemli nedenlerdendi. Kooperatiflerin en önemli sorunları kredilerdir, onun için kredinin az faizli olması gerekiyor ki bunu karşılayabilsinler.

Toplu konutlar, kentten kopuk tasarlanmamalı, kentsel yaşamdan kopuk, (uyku kent) olmamalı. Mimari kimliği güçlü olan İstanbul'da, toplu konut alanlarında

bu kimliği oluşturan yöresel etkilere saygılı davranılması gerekiyor, tip proje anlayışının terk edilmesi gerekmektedir.

Toplu konut alanların tespiti keyfi olmamalı ve spekülatif güdülere değil, Bölge kalkınma planlarına bağlı olarak belirlenmelidir. Toplu konut üretiminin ağırlıklı olarak 'göç veren bölgelerde' teşvik edilmesine ve kırsal kesimde destek sağlanmasına önem verilmelidir.

Şekil 4.12. Ataköy Toplu Konut Yerleşme Planı

4.2.6. Gecekondular

Gecekonduluyu şu şekilde tanımlayabiliriz : Düşük gelirli, gelir güvenliği olmayan kırdan yeni kopmuş dolayısıyla değişecek bir kültüre ve büyük bir aileye sahiptir. - Bu nedenle gecekonducu yapacağı konutta ilk yatırım miktarını minimize edecektir. - Konutun gelecekteki büyütülebilme ve yeni şartlara uyum yapma imkanını maksimumda tutacaktır. Gecekondular inşaatı devam eden bir süreçtir. Bu süreç mekan ihtiyacı doğduğunda aile yapısı ve kültürel uyum bir dengeye kavuştuğunda durabilir.

1950'lerde Türkiye'deki konut ihtiyacı çok büyük boyutlara ulaşmıştı. Kente göçen insanlarla, doğal olarak artan kent nüfusunun artması nedeniyle aşırı bir konut ihtiyacı doğmuştur. O dönemde ortalama 300.000'lik konut yapılsaydı konut ihtiyacı karşılanabilirdi (Özsoy, 1994, s. 1).

Gecekondular, genelde şehrin dışında oluşuyor, köyden kente göçen insanlar tek odalı mekan olsa da hemen kendilerini güvene almak için böyle küçük gecekondular yapıyorlardı.

Fakirlerin yada göç eden insanların iki tane farklı yerleşme şekli vardır: Bunlar;

- 1.) Gecekondular yerleşmeleri
- 2.) Merkezi iş alanı çevresinde köhnemiş mahalleler.

Gecekondular yapan kullanıcılar, arsa sahibinin iznini almadan ev yapıyorlar. Gecekonduların yer aldığı arsalar genellikle kamu arazileridir. Gecekondular genelde büyükşehirlerin dış sınırlarında rantı düşük ve kentin kontrol etme alanının dışındaki arsaları seçerler. Gecekondular yerleşmeleri için uygun bir başka çevre de sanayi bölgeleridir.

Köhnemiş mahalleler ise tam tersine büyükşehirlerin merkezinde yer alıyor, tarihi veya eski binalar işgal ediliyor. Ev sahibi belli ise çok ucuza kiraya veriliyor .

Yeni endüstrileşmekte olan ülkelerde meydana gelen hızlı şehirleşme sürecinin bir sonucudur. Endüstrileşmiş ülkelerde düşük gelir gruplarının varlığının mekandaki yansımaları olan "slum" sefalet mahallelerinden yapısal olarak farklıdır. Gecekondular'da şehirleşme dolayısıyla kırdan şehre göç başka bir deyişle bir dönüşüm boyutu vardır. Bu göçte hız ayrıca önemli ve tayin edici bir etkidir (Tekeli, 1982, s. 203.)

İhlan Tekeli, Gecekondu çıkar gruplarını şu şekilde ayırmaktadır:

- 1- Tek Gecekondu sahipleri
- 2- Birden fazla gecekonduya sahip olanlar (Gelir sağlamaktalar)
- 3- Gecekondu spekülörleri veya aracılar
- 4- Gecekondu kiracıları
- 5- Dükkanlılar veya mesleğini gecekondu mahallesinde yapanlar

Gecekondu'da oturan insanlar genelde kendi gecekondu yapmıyorlar, gecekondu artık spekülasyon aracı oldu.

Nesil Baytin, gecekondu'yu bir problem olarak değil bir çözüm önerisi olarak ele alıyor. Türkiye nüfusunun 1/8'i gecekondu'da oturuyor, bu da yaklaşık konut stokunun % 40'ını oluşturuyor (1979).

Nesil Baytin, gecekondu'yu şu şekilde tanımlamaktadır:

- 1) Düşük gelirli ailelerin, konut ihtiyacını karşılamak için uyguladığı bir yol. Konut problemi toplum (halk) tarafından karşılanamadığı için.
- 2) Çabuk, basit ve sağlıksız şartlar altında yapılan, kontrol edilmeden yapılan konut tipleridir.
- 3) Yasal olmayan bir konuttur.
- 4) Devlet ya da özel arazi üzerinde yapılan konut türüdür, izin almadan, kanunları (ihlal ederek) ve mal sahibinin haklarını ihlal ederek yapılan konutlardır (Baytin, 1982, s. 27-39).

Köyden gelen insanlar çok farklı bir değişim yaşamaktadırlar. “Gecekondu şehirlerimize göç eden köylülerin, (kırsal) insanların sosyal, ekonomik ve kültürel karakteristiklerinin değişim ve dinamizmin yansımasıdır. Bunlar fiziksel mekanda değişim sürecinde olan insanlardır” (Baytin, 1982, s. 28).

4.2.6.1. Gecekonduların Tarihsel Gelişimi (Plan, Mekan ve Kütle Kurgusu, Morfolojisi)

Gecekondu, eskiden hazine arsaları üzerinde kullanıcıları tarafından yapılıyorlardı. Ancak artık gecekondu ticareti yapılan meta oldu. Gecekondu, bugün artık ilk yapıma anlamını yitirdi.

Gecekondu sorunu kentleşme ve göç ile ortaya çıkmıştır.

Gecekondu'da oturanların büyük bir kısmı marjinal sektörde iş bulmaktadır. İstanbul'da gecekondulaşma 1950'lerden başlamıştır ancak başladığı gibi devam etmemektedir (Kıray, 1982).

Gecekondulaşma iki yönde değişmiştir:

- 1.) Geçici diye başlayıp devam eden yerleşme kalıcı olmaya başlamış (Kıray, 1982, s. 279).
- 2.) Birçok gecekondu spekülâtörler tarafından kiraya vermek için yapılmaktadır, yeni gelenlerin kendileri tarafından yapılan gecekondu da vardır.

Gecekondu yapımının temel amacı çok ucuz konut üretmektir. İşçiliği genelde evin sahibi kendi yapıyor. Gecekonduların yapımı devamlı sürüyor. Ancak kullanıcı ailenin değişimi durduğunda inşaat da durmaktadır.

Bir ülkede gecekondu aşağıdaki koşullarda ortaya çıkar ve varlığını korur :

“Pazar mekanizması ile kalkınmakta, geri kalmış ülkelerde yavaşlatılan endüstri süreci içinde hızlı şehirleşmenin ortaya çıkardığı mekan organizasyonu şeklinde, gecekondu ortaya çıkar.

- Şehirlerde yeter sayıda iş mekânı yaratılmamaktadır.

- Konut piyasası, düşük gelir gruplarının sahip olabilecekleri veya kiralayabilecekleri fiyatta ve standartta gerekli miktarda konut arzında bulunmamaktadır. Bir sistemde gecekonduyunun ilk çıkışı ticari değildir. Çoğunluk kendi gecekonduyunu kendi yapar veya yaptırır. Zaman geçtikçe bu konut biçimi de ticarileşir” (Tekeli, 1982, s. 216).

Bir ülke içinde gecekondulaşma süreci yer alıyorsa, bu süreç bölgeler ve şehirler arasında farklılaşacaktır : Pazar mekanizması içinde özellikle gecekonduların doğduğu gelişme safhasında, bölgeler arasında önemli endüstrileşme, modernleşme ve şehirleşme farkları olacaktır.

Bir şehirde yaratılan endüstriyel işgücü arttıkça bu şehirde gecekondu artacaktır (Tekeli, 1982, s. 218).

Bir gecekonduyunun kente geliş şekli, yer seçimi ve ev sahibi oluşu şu şekilde incelenebilir :

Gecekondu genellikle bulunduğu çevre şartlarına yaptığı ekonomik uyumu çeşitli nedenlerle bozulmuş, o çevreden daha iyi uyum yapabileceği yeni bir

çevre arayan kişidir. Daha önce akrabalarından ve yakın tanıdıklarından birinin gecekonducu olması onun da gecekondulu olma olasılığını artırır (Tekeli, 1982, s. 219).

Bir gecekondulunun gecekondu mahallesinde yer alışında iki safha vardır. İlk geldiğindeki geçici statü, (akraba veya kiracı) devamlı yerleşme statüsü (ev sahibi). Ev sahibi olma stabilize edici bir rol oynar.

Köyden şehre göç ile gecekondu azası haline gelen kişinin hareketinin geriye dönüşü yoktur. Hareket geriye dönüşsüzdür (irreversible). Geri dönüş ancak çok önemli toplumsal krizlerde olur. Gecekondudan bir üst statüdeki mahalleye geçmek kabildir. Yatay hareketlilik düşey hareketliliğe dönüşebilir (Tekeli, 1982, s. 219).

“Şehirde akrabaları ile olan uzaklığı minimum yapmak, ilişkilerini sürdürmek bir güvence sağlar” (Tekeli, 1982, s. 220).

“Önce varlıklı mahalleler teşekkül etmekte bundan boş kalan sahada gecekondular yer almaktadır” (Tekeli, 1982, s. 221).

Oluşmuş bir gecekondu mahallesinde oturanlar konutlarını şu şekilde korurlar : Gecekondu mahallerinin varlıklarını koruması ve geliştirmesi politik güçleri ile doğru orantılıdır. (Nüfusu arttıkça politik güçleri artacaktır)

Gecekonduluların kendileri ile kıyasladıkları çevre özellikle şehre gelen ilk nesilde köy kalmaktadır. Bu ise, gelirlerinin görece fazlalığı çocukların eğitilme olanakları ve benzeri nedenlerle “görece refah hissine sahip olmalarına sebep olmaktadır.

“Eski mahallelerin yoğunluğu zaman geçtikçe artar. Bu artış şu şekilde olur: Gecekondu mahallesi kurulmaya başladığında kuvvet yoluyla elde edilen arazi kıymet kazanmış pazarda satış imkanı doğmuştur.- Gecekondu mah. eskidikçe “akraba çoğaltanının” çalışma olasılığı artar. Gecekondularda yoğunluk artışı düşey büyüme sonucu değil yatay büyüme sonucu olur. Planla olmayan organik olan bu büyüme çıkmaz sokak sistemini doğurur.

Gecekonduların varlığı şehirde iki ayrı sosyal sistemin bir arada varlığını gösterir (Tekeli, 1982, s. 225) : Gecekondu kültürel ve sınıfsal ayrılığın mekandaki bir görüntüsüdür.

İki kültürel sistem birbirini karşılıklı olarak temas “contact” yoluyla etkilemektedir. Şehirleşmenin hızlanmasının (gecekondu) şehirleri köyselleştirdiği gözlemi böyle bir sürecin sonucudur. Tampon mekanizmalar bu değişme sürecini yavaşlatmaktadır.- Gecekondu mahalleleri kuvvet ile işgal mekanizmasına bağlı olarak teşekkül etmiştir. - Az gelişmiş ülkelerdeki düşük hareketlilik dolayısıyla meydana gelen kompakt şehir formunda segregasyon olanakları, gelişmiş ülkelerin yaygın şehir formlarına göre daha azdır (Tekeli, 1982, s. 225).

Örnek olarak Yurdanur Dülgeroğlu, “Trends in Physical Changes in A low-income Housing Area: Pınar Revisted” adlı yazısında, Pınar mahallesindeki oluşumu ve gelişimi incelemiştir.

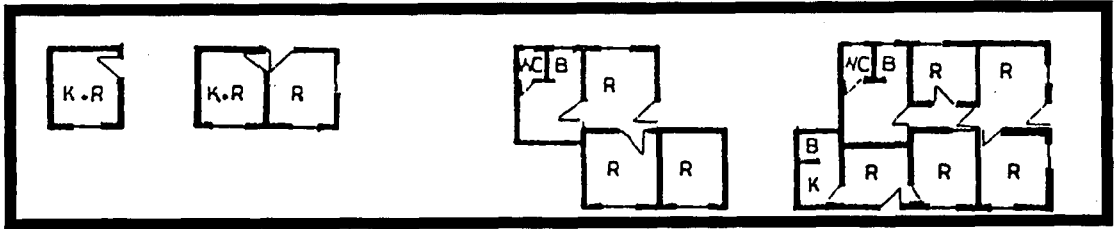
Yazısında Pınar mah. yarım yüzyıl (1940’larda) önce oluştuğunu yazıyor ve 1970’lerde Pınar mah. sakinleri akrabalarını getirerek büyümeye başladı. Fiziksel büyüme, alçak binalardan, 1980’lerde çok katlı binalarına dönüşmüştür.

Gecekondular 1980’den sonra ise apartmanlaşmaya başlamıştır. Gecekondu sahibinin ekonomik durumuna bağlı olarak kat adedi artmaya ve apartmanlaşmanın ilk adımları hissedilmeye başlanmıştır.

1. Plan Kurgusu:

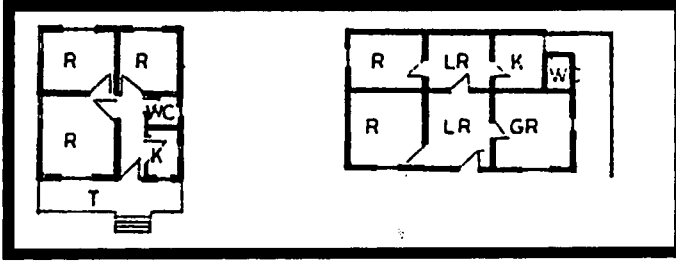
Çalışmalar göstermiştir ki gecekondu iki şekilde gelişiyor (Planlanıyor).

Birinci yol; “oda” temel bölüm olarak alınıyor. Diğer odalar (gecekondu özelliğinden) gerektiğinde ekleniyor (Özsoy, 1994, s. 149).

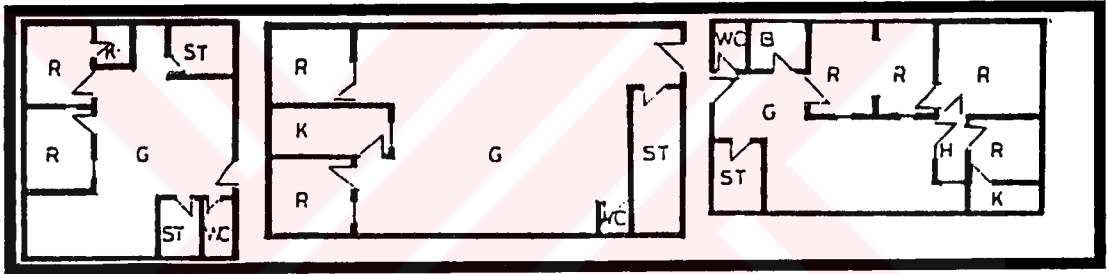
Şekil 4.13. Gecekondunun gelişiminde ‘oda’yı temel bölüm olarak ele alınması

İkinci yol; “konutun tümü” planlamasının temeli olarak alınıyor. Önce konutun ölçeği ve şekline karar verilir, sonra odaların bölmeleri ve fonksiyonlarına karar verilir.

Şekil 4.14. Konutun Bütünü Temel Alan Gelişim

Gülsün Sağlamer ve Halil Dincel'e göre üçüncü bir plan geliştirme tipi var. Bu da 'bahçe'(açık alan) ve odalar (kapalı alan) konutun tümünü meydana getiriyor. İlk adım olarak kullanıcı arsanın çevresine duvarını örüyor, sonra odaları bu duvarın kenarında oluşturuyor (Sağlamer, Dincel, 1990, s. 109).

Şekil 4.15. Gecekondu gelişiminde 'bahçe' ve 'oda'nın temel bölüm olarak ele alınması

Genelde, ilk ortaya çıkışlarında, tek bir model gecekondu vardı, bu da tek katlı ve tek aile için düşünülmüştür (Anne, baba ve çocuklardan oluşmaktadır), bugün artık böyle değil. Bina ilk yapıldığında konut geleneksel bir eve benzemektedir, küçük bir bahçesi de vardır. Planın genel karakteristiği bir merkezi hol'den ve onun çevresindeki odalardan oluşmaktadır. Merkezi hol genelde oturma odası gibi görev görüyor ve ana girişten direkt ulaşılabilir. Merkezi holü çevreleyen odalar genelde yatak odası ve misafir odasıdır. Çocuklar genelde oturma odasında yatıyor. Yıkama işlemi genelde mutfağın bir köşesinde yada ayrı bir banyo mekanında gerçekleşmektedir.

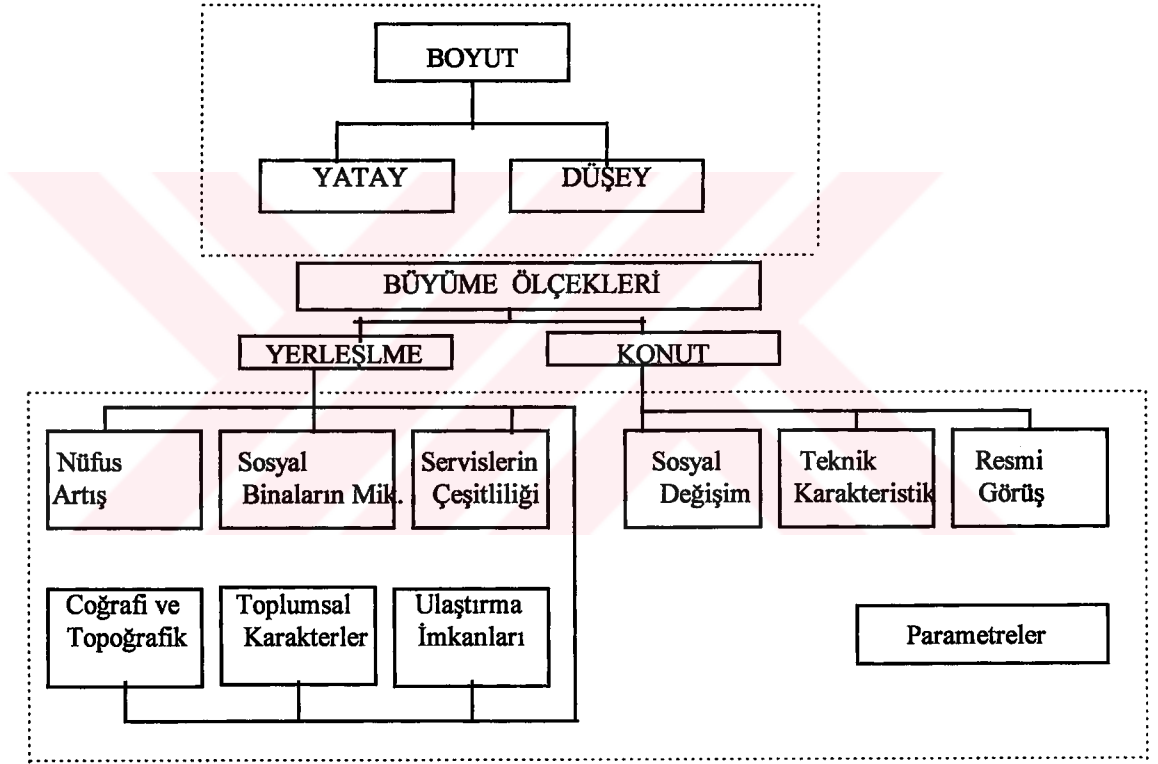
Genelde bir oda ilave ediliyor, yatak odası ya da misafir odası, yeni bir çatı ile. Bu çatının malzemesi de bazen diğerinden farklıdır. Genelde yatak odası ve bazen

de yeni bir banyo ilave ediliyor konuta. Evin oğlu veya kızı evlenirse onlar için mahremiyeti sağlamak için yeni mekanlar ekleme ihtiyacı duyulmaktadır.

Plan özellikleri : Konut, kullanıcıların kendi isteklerine göre yapılmıştır, geçiş süresince planda esnek (kullanımı değiştirme kolaylığı) sonuçlar sağlar.

Gecekondu, değişim aracı olarak kullanılmaya başlanıyor.

- 1) Gecekonduyu yapan kendisi oturuyor.
- 2) Konut kiraya veriliyor
- 3) Konut ve arsa satılıyor.

Şekil 4.16. Fiziksel değişimi inceleyen, bir kavramsal analiz çalışması (Dülgeroğlu, 1991, s. 20).

Pınar Mah.'inde 1970'te 7 konut var iken, 1978'de 500 konuta büyüdü ve 1990'da 1900 konuta büyüdü.

Servislerin kalitesi gecekondu yerleşmesindeki yaşam kalitesi hakkında biraz fikir veriyor. Dükkan sayısı arttı ancak çeşit olarak artış göstermedi.

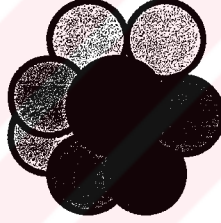
Yerleşmenin coğrafi ve topoğrafik karakterler, konutların doğal yer çizgisine uyduklarını gösteriyor.

Toplumsal karakteristiklerin, yerleşmenin büyümesinde, hem düşey hem yatay açıdan, etkisi vardır.

Bu yerleşmelere en önce gelenler, 60 yıl önce (1991) yerin mal sahipleri idiler, bunlar yeri küçük parçalara bölerek satmışlardır. Yine gecekondu üretimi için, yeni gelenler de yine akrabaları olmuştur (Dülgeroğlu, 1991, s. 24).

4.2.6.2. Gecekonduların Kent Kimliğine Etkisi

Gecekondular kent merkezinden uzak kurulmuştur. Kente düzensizlik getirdiler. Belediye hizmetleri ulaştırılamadı ve yoğunluk arttı. Kente büyük yük getirdiler ve şehir halkalar halinde büyüdü.

Şekil 4.17. Kentin Halkalar Halinde Büyümesi

İzinsiz yapılar ve sağlıksız, sıhhi olmayan kentler oluştu.

Ahsen Özsoy'un incelemesinde (Özsoy, 1994, s. 149) gecekonduların çevresel kalitesini 4 ana grupta incelemiştir :

- 1.- Gecekonduların fiziksel özellikleri
- 2.- Alt Yapısı
- 3.- Kentsel Özellikler
- 4.- Açık Alanlar.

Alt Yapısı: Yol, su şebekesi, çöp atımı ve elektrik içine alır.

Gecekonduların, sosyal hizmetleri, sağlık, sportif aktiviteleri ve kültürel aktiviteleri hiç bir şekilde yeterli değiller.

Gecekonduların hem iyi hem de kötü yönleri mevcuttur. İyi yönleri şöyle sıralayabiliriz; öncelikle insan yerleşimi şehrin dışında gelişiyor, evde oturan genelde evin sahibi, kendi ekonomik olanaklarına göre evi yapmıştır ve kendi yaşam şekline

göre evi şekillendirmiştir (Özsoy, 1994, s. 150). Kötü yönleri : Kalitesiz bir inşaat, ucuz malzeme kullanıldığı için ve çok kısa sürede inşaa edilmesi. Yıkılma ihtimali her zaman var ve sağlıksız bir çevre oluşumu mevcut. Gecekondu bölgesinde genelde altyapı yoktur bu da çevrenin ne kadar kötü şartlar altında oluştuğunu gösteriyor.

Çevresel Karakterleri:

1.- Gecekondu Yerleşimlerin Konumları :

Şehrin içinde kalan ile şehrin dışında oluşan gecekondu birbine göre farklılık gösteriyor. En önemli farklılık binaların yapım maliyeti artıyor, spekülasyon nedenlerinden dolayı. Başta bol yeşil alandan oluşan gecekondu ileri aşamalarda, çok katlı apartman oluyor ve yeşilini kaybediyor; bunun sonucunda sağlıksız yerleşme alanları oluşuyor.

2.- Yerleşme Alanlarının karakteristikleri :

Çevre kalitesinin, yerleşme alanına göre farklılaşması doğaldır. Eğimli arazi ile düz arazide yapılan gecekondu doğal olarak birbirinden farklılaşıyor. Eğimli arazedeki gecekondu da daha seyrek bir yerleşme düzeni görülüyor düz arazi'de ise daha yoğun bir yapılaşma var.

3.- 'Planlı' ve 'Plansız' Gecekondu :

Bazı 'Planlanmış' gecekondu önleme bölgeleri tasarlanmıştır. Çevresel kalite açısından çok önemli farklılıklar vardır, planlanmamış gecekondu bölgeleri ile. 'Planlanmış' bölgelerde, henüz yapılmamış olmasına karşın, kentsel mekanlar, çocuk parkları için yer ayrılmıştır. Alışveriş alanları, sosyal ve kültürel aktiviteler de düşünülmüştür. Ancak kendiliğinden oluşan gecekondu semtlerinde bu tür mekanlar yoktur (Özsoy, 1994, s. 151).

4.- Yeni ve Eski :

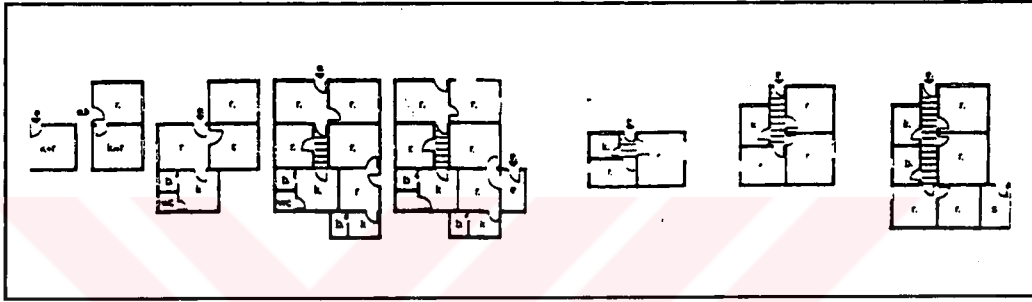
Yeni oluşmuş gecekondu semtlerin görünümü genelde daha yeşildir ve tek katlıdır tüm evler. Zamanla da bu doku kayboluyor ve yoğunluk artıyor, evlerin çevresindeki yeşil ortadan kalkıyor ve 5-8 kata kadar yükselen gecekondu-apartmanlar ortaya çıkıyor.

Gecekondu, çoğu zaman tek göz inşaa ettiği konutunu zaman içinde değişen ihtiyaç ve gereksinimleri ışığı altında adım adım geliştirmektedir. Başlangıçta yatayda gözlenen bu hareket, günümüzde düşey bir eğilim göstermektedir, tek katlı gecekondu konutu yerini apart-kondulara bırakmaktadır.

Arsa mülkiyeti kendilerine geçtiğinde karkas sistemle katlı konut yapma eğilimi belirmesi, bina mesafelerinin yetersizliği nedeniyle sıkışık ve sağlıksız gelişmelere neden olmaktadır.

Kentteki konuma göre gecekondular farklılık gösteriyorlar.

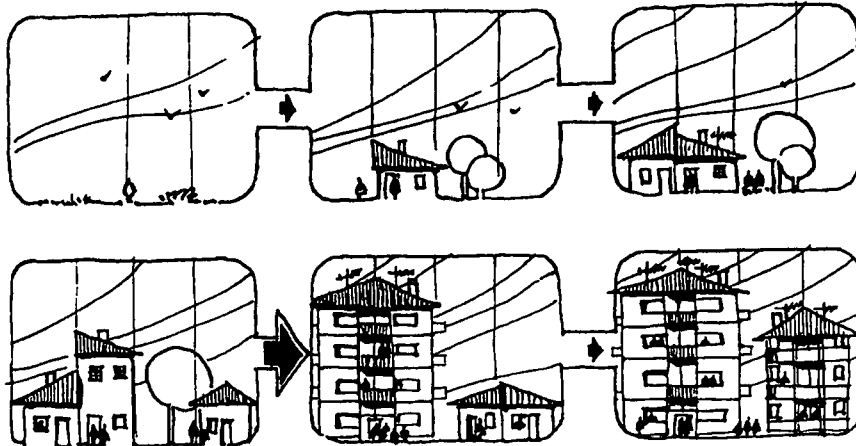
Gecekondular, sağlıklı olmasa dahi İstanbul'daki konut ihtiyacını karşılıyor. Bu olguyu durduramadığımızı göre elimizden tek çare olarak planlanmış gecekondular önleme bölgeleri oluşturmak geliyor. Bunu da, yine minimum maliyetle gerçekleştirmek gerekiyor. Alt yapısını çok iyi kurmak gerekiyor.

Şekil 4.18. Yatay Büyüme Gösteren Örnekler (Özsoy, 1994, s. 151).

“Geri kalmış ülkelerde görülen gecekondular tipi gelişmenin şehir çevresinde yer alması, buna karşılık gelişmiş kapitalist ülkelerde düşük gelir gruplu kişilerin şehir merkezinde yer almaktadır” (Tekeli., 1982; s. 226).

Gelişmiş ülkelerde ise, düşük gelir gruplarının şehir merkezine yakın olmak isteği yüksektir. Ev büyüklüğü küçük olduğu için daha merkezde yer alabilirler. Gecekondular o kadar büyük boyutlara ulaştı ki, ilerdeki büyük şehirlerin/metropolitenlerin gelişmelerini şekillendirecektir.

Şekil 4.19. Değişim Noktası (Morfolojisi) (Baytın, 1982, s. 36)

Baytın, konut çevresi olarak değerlendirdiği gecekonduları, 3 tane aza işlevi görevi var :

1) Konumu, 2) Kullanım süresi, 3) Konforlu yönleri

Gecekondu yapılacak yerin belirlenmesinde şu kriterler göz önüne alınır :

1) Yerleşmenin yeri, işyerlerine yakınlık ve marjinal iş fırsatlar sağlaması açısından önemli,

2) Ucuz ulaşım araçlarının olması, işyerlerine yakınlık veya ucuz vasıta araçların bulunması,

3) O yeri ileride sahiblenme olasılığı (Elde etme imkanı)

4) Gelecekte yerin kullanım izni yasallaşması, (tapu)

5) Akrabaların oturduğu çevreye yakınlığı, daha önce göç etmiş hemşerilerine yakınlığı. Bu yeni gelenler için çok önemli, kentsel çevreden bilgi almak için ve onların deneyiminden faydalanmak için (Baytın, 1982, s. 29).

Birçoğu, iyi para kazandıran, iş yeri aramaktadır. Bu durum fiziksel alana yansımaktadır. Yerleşim ve konut ölçeğinde gelişimine yansımaktadır. Yerleşim büyüklük olarak ve nüfus olarak artarak büyüyor. Baştaki 'barınaksa' eklenerek veya katlar eklenerek, ve yeni göç edenlerin konut yaparak, yerleşme büyüyor (Baytın, 1982, s.31).

Yerleşmeyi de (fiziksel karakterlerin) "geçiş" devresinde kırsal yerleşmeden -- yarı kırsal yerleşmeyle karşı karşıya getirmektedir. (Yaşatmaktadır) 1-3 katlı yüksek konutlar ve az yoğunluklu ve minimum kamusal ve sosyal binalar.

Kent içindeki arazinin ve inşaat malzemelerinin değer artışı sonucunda, bir yada iki katlı yapılar sahipleri tarafından veya müteahhit tarafından yapılan apartman bloklarına dönüştürülmektedir.

Üçüncü kademe, "konforluluk" fonksiyonu. Göçeden kişi sabit bir iş yerine girmiştir ve artık dar gelirlilikten orta gelirli seviyesine geçmiştir (Baytın, 1982, s. 31). Zaman içinde toprak değer kazanıyor ve konutlar artıyor.

"Fiziksel çevre değiştiği halde, şehirleşmeye başlaması ile birlikte, oturan insanlar şehir hayatına adapte olamıyor" (Baytın, 1982, s. 33). Göç eden insanlar olamıyor çünkü çevresini, köydeki çevresi gibi oluşturmaya çalışıyor ve bir türlü kentlileşemiyor. Kent'teki - köylü olmaya devam ediyor.

Birden çok parsel sahipleri bir araya gelerek, topraklarını satıyorlar. Ancak parseller çok dar ve küçükse alan olarak, yeni yapılacak daireleri paylaşırlar. Bu da başkalaşım, yani kentleşmenin “dönüm noktası”dır. Başkalaşım ile, yerleşmenin yarı kırsal karakter, kentsel karaktere dönüşüyor. Yeşil yok oluyor, betonarme bloklarla doluyor heryer “yeşili” apartmanların balkonları ile yer değiştiriyor. Konutlara artık “bitmiş” bir mal olarak bakılıyor. Konut ve yerleşme ‘donmuş çevre’ye dönüşüyor ve bunun “geri dönüş”ü olmuyor.

Başkalaşım (Metamorphosis), sosyo-kültürel, ekonomik ve fiziksel kent yaşamı ile bir bütün oluşturmaz.

Tamamlanma (bir bütün oluşturma) fiziksel çevre ile sınırlandırılmıştır. Sosyo-kültürel bütün oluşturma algılanmıyor ve ekonomik tamamlanma şu noktalara bağlı :

- 1) Göçmenin satın alma gücü artıyor, topraktan elde ettiği kiradan dolayı,
- 2) İtici faktörleri
- 3) Tüketicinin gıda marketine katılımı.

Başkalaşım (Metamorphosis), sosyo-kültürel, ekonomik ve fiziksel kent yaşamı ile bir bütün oluşturmaz. Başkalaşım, Türkiye’deki büyük şehirlerin bazılarında etkisini gösteriyor, toprağın değerinin arttığı ve konut talebinin çok artış gösterdiği bölgelerde.

Gecekonduların Kente Etkisi şu şekilde özetlenebilir :

- 1.- Kente düzensizlik getirdiler.
- 2.- Belediye hizmetinden uzak ve ayrıca kente yoğunluk getirdiler.
- 3.- İzinsiz yapılar, sağlıksız ve sıhhi olmayan kenar semtler oluştu.
- 4.- Kente yer yer kırsal bir görünüm veriyorlar.
- 5.- Başkalaşım (Metamorphosis), sosyo-kültürel, ekonomik ve fiziksel kent yaşamı ile bir bütün oluşturmaz. Gecekondular artık apartmanlaşarak daha yoğun ve sağlıksız bir kent dokusuna neden olmaktadır.

Şekil 4.20. Pınar mah. Gelişimi 1970'ten 1980'e kadar ki Değişim.

4.2.7. Banliyöler

Banliyöler, içinde tek evler, sıraevler ve apartman gibi farklı konut örüntüleri barındıran yerleşmelerdir. Böylece farklı kültürel gruplardaki insanlar birarada oturmaktadırlar.

4.2.7.1. Banliyölerin Tarihsel Gelişimi

İlk ortaya çıkışı : “ İlk kent sosyologları Park, Burgess ve McKenzie kırkbeş yıl önce (1935) Şikago kenti çevresinde yerleşmeler arasındaki etkileşimi gözlemleyip ilk defa yeni bir olgudan söz ettiler.(1) 1910’lardan sonra Şikago yöresinde belirli bir ulaşım ve haberleşme düzeyinde kentsel yerleşmeler arası karşılıklı etkileşimin birçok yönden değiştiğini ve kentler arasında büyüklükler ve fonksiyonlar yönünden yeni bir farklılaşmanın doğduğunu ileri sürdüler” (Kıray, 1982, s. 353).

Mübeccel Kıray, kentin etrafında büyüyen çeşitli sosyo-ekonomik grupların konut mntıkları olan banliyö (suburb)’den yada alt kentlerden söz eder. Mübeccel Kıray’a göre banliyöler yatakhane diye de adlandırıyor, çünkü burada oturan nüfus her sabah metropoliten kent merkezine gidiyor ve akşam dönüyor (Kıray, 1982, s. 361).

Türkiye’de banliyöler, belli bankalar ve özel sektör firmaları tarafından finanse edildi. Kente daha yakın ancak kentin içerdiği sorunlardan arınmış, sağlıklı bir çevre oluşturulmaya çalışılıyor.

Banliyo toplu konut yerleşmeleri ve eski yerleşmelerin çevresinde tekil yapılaşma ile oluşuyor.

Banliyö toplu konutlarında çevre kalitesi yükseltilmeye çalışılıyor ancak ulaşım çok problem oluşturuyor. Yasal düzenlemelerin koşulları çok ağır olduğundan şehir monoton bir görüntü elde ediyor. Nüfus artışı, hava kirliliği, trafik sorunları insanları şehrin dışına kaçmaya itiyor.

Plan ve mekan kurgusu : Kentsel toplu konut yerleşmeleri yada kentteki tekil konutlara göre daha fazla dış mekan kullanımı gündeme geliyor. Plan kurgusunda iç dış mekan bağı ön planda ele alınabiliyor. Açık alan düzenlemeleri diğer yerleşmelere göre çok fark gösteriyor.

Gelir seviyesi yüksek olan kesim kendi özel çevrelerini oluşturmaya çalışıyorlar. Yüksek gelir grubu kendine özel mekanlar yaratma yolunu seçiyor, kendilerini diğer kesimlerden soyutlaştırma yolunu tercih ediyorlar.

4.2.7.2. Banliyölerin Kent Kimliğine Etkisi

Kente yeni halkalar eklenip kentin dış çemberi büyümeye başladı. Kent bir yağ lekesi gibi büyüyor. Alt kentler oluşarak, kentin merkezindeki yoğunluk banliyölere kaçıyor, böylece kent merkezi rahatlamaktadır. Ancak büyük ulaşım problemleri oluşmakta. Kentlerin çok merkezli olmaya başlamasını gündeme getiriyor.

Banliyölerin olumsuz yönleri de vardır. Kentin sınırsız büyümesine neden olmaktadır, bu da beraberinde ulaşım zorlukları getirmektedir.

Farklı yaşam biçimleri birarada yaşamaktadır ve çelişkiler oluşmaktadır.

Kent kimliğine etkisi şöyle özetlenebilir :

1. Kent merkezinin rahatlamasına neden oluyor.
2. Büyük bir yoğunluk kent dışına çıkıyor.
3. Kentler çok merkezli olmaya başlıyor.
4. Kent halkalar halinde, sınırı belli olmadan büyümektedir.
5. Daha düzenli, yeşili bol olan bir yerleşme oluşuyor.

4.3. Bölümün Sonuçları

Bu bölümde farklı konut örüntülerinin nasıl oluştuğu ve nasıl geliştiği gösterilmektedir. Ayrıca kent kimliği üstünde durulmaktadır.

Geleneksel evden başlayıp sıraevler, tek konutlar, apartmanlar, toplu konutlar, gecekondular ve banliyöler tek tek incelenmiştir ve kente etkisi irdelenmiştir. Bu bölümün sonuçları şu şekilde özetlenebilir :

Geleneksel Evler :

1. Kentte birbirinin manzarasını kapatmayan, topoğrafya'ya uyum gösteren yapılaşma oluşmuştur.
2. Kent yine Anadolu kenti (kırsal) görünümündeydi, seyrek yerleşmeler (konutlar ağaçların arasına serpiştirilmiştir) ve yeşil dokunun hakimiyeti İstanbul'u bir köye andırıyordu.

3. Mahalleler, Türk şehirlerin en önemli özelliklerini göstermekteydi, mescidi, hamamı, çarşısı ve mektebi bulunan küçük semtlerdi. Mahallenin zengin ve fakiri yan yana yaşıyordu.
4. Sokaklar çıkmaz sokaklardı ve iç koridor görevi görüyordu.
5. Plan özelliği, odalar genelde bir sofanın çevresinde gelişmiştir, duvarları üç yönde dönen bir sedir mevcuttur, ancak batılılaşmanı etkisiyle sedir olayı yavaş yavaş kalkmaya başlamıştır ve hareketli mobilya kullanılmaya başlanmıştır.

Sıraevler :

1. Kentteki ölçek büyüdü.
2. Kentteki konut düzeni değişime uğradı.
3. Kentteki oranlar değişti.
4. Sıraevler İstanbul'un kentsel mimarisini zenginleştirdi.
5. Kentsel mekanla bütünleşme biçiminde çeşitlilik sağlanmıştır.
6. İstanbul'a özgü, cumbalı ve üzerinde ahşap balkonlu diziler oluşmuştur.
7. Batı kökenli tipoloji olmasına karşın İstanbul'a özgün birleşimler oluşmuştur.
8. Sıraevlerde odalar tam uzmanlaşmamıştır, ancak geleneksel evdeki gibi artık tüm fonksiyonlar bir odada gerçekleşmiyor.
9. Sabit mobilya kullanımı artık terk edilmeye başlanmaktadır.
10. Bir hol etrafında gelişme dikkat çekmektedir.

Tek konutlar :

1. Yoğunluğunun azalmasına yardımcı oldular, seyrek yapılaşma kente ferahlık getirdi.
2. Genelde bahçe içinde yaptırılan tek konutlar, yeşil dokunun artmasına ve korunmasına yardımcı olmuşlardır.
3. Plan'da yine bir hol etrafında gelişme görülmektedir.
4. Mekanlar artık tam uzmanlaşmıştır, 'yatak odası', 'oturma' vs. olarak adlandırılmaktadır.

Apartmanlar :

1. Ölçek büyümüştür.
2. Farklı bir bina türü gelmiştir.
3. Genelde daha çok yeşil alan kalmasına imkan verdi.
4. Bir mahalle bir apartmanda oturabilmekteydi.
5. Kentsel yoğunluk artmıştır.
6. Kent silueti değişmiştir.
7. Mekanlar, apartmanlarda da tam uzmanlaşmıştır.
8. Hol terkedilmeye başlanıyor ve koridor oluşmaktadır, odalar bu koridorun etrafında asılmaktadır.

Toplu konutlar :

1. Şehrin büyümesine neden olmuştur.
2. Daha büyük bir ölçek (büyük mahalleler) oluşmuştur.
3. Yerleşmeleri kentle bütünleştirme daha planlı ve kolay sağlanabilmiştir.
4. Toplu konutlarda, bina ünitesi apartmandan oluştuğu için planlarda benzerlikler söz konusudur. Planlarda, tek katta simetrik iki veya dörtlü daireler planlanılmaktadır.

Gecekondular :

1. Kente düzensizlik getirdiler.
2. Belediye hizmetinden uzak ve ayrıca kentte yoğunluk artışına neden olmuşlardır.
3. İzinsiz yapılar, sağlıksız ve sıhhi olmayan kentler oluşturmaya sebep olmaktadır.
4. Gecekondularda alt yapı olmamasının beraberinde çevre kirliliği oluşmaktadır.
5. Gecekondular kente yer yer kırsal görünüm vermektedir.
6. Başkalaşım, sosyo-kültürel, ekonomik ve fiziksel etkenler kent yaşamı ile bir bütün oluşturmamaktadır.
7. Gecekondular, artık tek odadan oluşmuyor, katlı gecekondu apartmanları yapılmaktadır. Önceki gecekonduarda direkt bir mekanın içine girilmekteydi, artık apartmanlaşma görülmeye başlandıktan sonra bu plan kurgusu değişmiştir.

Banliyöler :

1. Banliyöler kent merkezinin rahatlamasına neden olmaktadır.
2. Büyük bir yoğunluk kent dışına çıkmaktadır.
3. Kentler çok merkezli olmaya başlamaktadır.
4. Kent halkalar halinde, sınırı belli olmamakla birlikte büyümektedir.
5. Daha düzenli, yeşili bol olan bir yerleşme oluşmaktadır.
6. Planlar apartmanlardaki planlara benzemektedir, ancak burada az katlı ve çok katlı konutlar görülmektedir.

BÖLÜM 5

KONUT MİMARİ DEĞİŞİMİ / KENTSEL KİMLİK DEĞİŞİMİ ETKİLEŞİM MODELİ

5.1. Değişim Sürecinin İncelenme Yöntemi

Konut yıllara bağlı olarak değişim evresinden geçmiştir. Her dönemde sosyal ve kültürel düzeyde değişimi yaşamıştır. Bunu incelerken bazı kriterler göz önüne alınmıştır. Bu bölümde tüm konut örüntülerin zaman içinde geçirdikleri değişim süreci incelenecektir. Yöntem olarak ele alınan kriterle şu şekilde sıralanabilir: Önce plan şematik olarak incelenmiştir, burada dağılma mekanı yani önce sofa sonra hol sonra koridorun farklılaşması üstünde durulmaktadır. Plan düzeni, cephe düzeni, sokak düzeni ve konutların kent içindeki konumu incelenmiştir. Bu yöntemle geleneksel konuttan başlayıp, sıraevler, tek konutlar, apartmanlar, toplu konutlar, gecekondular ve banliyöler aynı kriterlerle değerlendirilmiştir.

Planlar :

Geleneksel evde dağılma mekanı daha düzenli, belli bir dikdörtgen form var, kareye yakın şekilleniyor ve odalar sofanın çevresinde yer alıyor. Sıraevlerde ise dağılma mekanı yine ortada yer alıyor ancak tüm mekanlar bu hole açılma şartı aranmamaktadır. Tek konutlarda ise dağılma mekanı yavaş yavaş parçalanmaktadır, ince uzun bir dikdörtgene dönüşmektedir. Düzensizlik göze çarpmaktadır. Apartmanlarda ve toplu konutlarda dağılma mekanı koridor şeklinde ince uzun bir dikdörtgen haline gelmektedir ve mekanlar yatak odası bölgesi ve salon bölgesi olarak ayrılmaktadır. Mekanlar koridor etrafında asılmıştır .

Gecekondularda dağılma mekanı aynı zamanda bir odadır, girer girmez mutfığa yada salona giriliyor. Bu odadan da diğer mekanlara geçiliyor, genelde bir koridor yada hol tasarlanmamıştır. Banliyölerde, yine apartman ve toplu konutlarda

olduğu gibi bir dağılma mekanı (antre) mevcut ve mahremiyeti düşünerek özel mekanların, yani yatak odasının, ayrıca bir kapıyla ayrılmış koridoru var.

Cepheler:

Cepheler incelendiğinde ise geleneksel konutta, alt katlarda genelde sağır duvarlar mevcuttur, üst katlarda ince uzun pencereler açılmıştır. Üst katta yaşama mekanları olduğu için ve mahremiyeti korumak için alt katta pencere açılmamıştır.

Sıravlerde ise, sosyo-kültürel etkilerden dolayı ve batılılaşmanın etkisi ile alt katlarda pencere açılmaya başlanmıştır.

20.yy.'a geçildiğinde, tek konutlarda cephelerde farklılaşma görülmektedir. Bant pencereler, saçaklar ve dışa açık cephe anlayışı dikkat çekmektedir. Apartmanlarda ve toplu konutlar ve banliyölerde daha modüler ve bir birbirinin tekrarı olan pencere modüller yer almaktadır. Bazen bu sık tekrar monotonluğa götürebilmektedir. Gecekonduklara bakıldığında ise burada, spontane oluşturulan cepheler görülür, genelde mekanın ortasına gelen pencereler söz konusu oluyor. Gecekonduklarda en sık kullanılan çatı biçimi kırma çatılardır veya çatı hiç kapatılmıyor, çünkü ilerde kat çıkılmaya düşünüldüğü için.

Kent İçindeki Konumu :

Bu analiz çalışmasında 19.yy'dan 1990'lara kadar İstanbul'un kentsel kimliğinin nasıl değiştiğini görebilmekteyiz. Önce geleneksel ev ile topoğrafya'nın gereklerine uyarak gelişen bir kent dokusu oluşmuştur, daha sonra yangınların etkisiyle gridli bir sokak sistemi kısmi olarak oturtulmaya çalışılmıştır.

Batılılaşma ile birlikte oluşan sıraevler, kent dokusuna ayrı bir kimlik vermiştir. Yapılar topluluğu, düzenli bir şekilde yan yana gelerek bina bütünü şeklinde düzenli bir sokak dokusu oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tek konutlarla birlikte, kentin içine serpilmiş, kendi içinde bahçesi olan seyrek yapılaşmalar meydana gelmektedir. Bunlar daha çok Boğaz'a bakan sırtlarda ve sahillere yakın yerlerde yapılmakta idi.

Apartmanlar'la birlikte kent içinde yoğunluk artmıştır, kat yüksekliğinin artmasından dolayı kent büyükşehir olma adımlarını atmaktadır. Önce kira evi olarak gelişen ancak daha sonra kat mülkiyeti kanununun çıkması ile apartmanlar artmaktaydı.

Kooperatiflerin kurulması ve bankaların atılımları ile toplu konutlar oluşmaya başladı. Kente yakın dış sınırlarında kurulan toplu konutlar, kentin

çevresinde düzenli yerleşmelerin oluşmasına ön ayak olmuştur. Yeşil alan kullanımından daha çok yararlanma imkanı doğmuştur.

Gecekondu ise toplu konutlara göre daha düzensiz yerleşmeler olmuştur. Gecekondu İstanbul'a çok ağır bir yük getirmiştir. Gecekondu, yasal olmayan yollarla plansız bir şekilde kamu arazisi üstünde gelişmektedirler. Bu da kent kimliğinin bozulmasına neden olmaktadır. Hiçbir kriter göz önüne alınmadan gelişen gecekondu, ayrıca nüfus açısından İstanbul'un nüfusunun artmasına neden olmaktadır. İnsanların yaşayış tarzı ve farklı gelenekleri İstanbul'un kentsel kimliğinin etkilemektedir.

Banliyöler, gecekonduya karşı bir alternatif olarak gelişmektedirler. Gecekondu önleme bölgelerinde yapılan banliyöler, kent dışında daha sağlıklı ve düzenli yapılar topluluğudurlar. Yeşil alan kullanımı burada da artmaktadır, planlı bir şekilde oluşturulan banliyölerde çocuk oyun alanları, okullar, spor aktiviteleri için özel alanlar düzenli bir şekilde planlanıyor. Kent için bir rahatlama olmaktadır, böyle bir yoğunluğunun kent dışına aktarılması çok büyük avantajlar getirmektedir. Bir tek dezavantajı ulaşım ve güvenlik problemleri oluşmaktadır. Banliyöler düzenli bir planlama oldukları için daha temiz ve sağlıklı bir çevre oluşturulabiliyor, örnek olarak Bahçeşehir verilebilir.

İstanbul konut dokuları açısından tarihsel kimliğini koruyabilmiş görülmektedir. Yer yer özgün konut dokusu bulunmakla beraber, İstanbul 'da tarihsel kimlik ancak anıt yapılarla sağlanmaktadır, konut dokusunun kimlik üzerine etkisi ise sürekli değişim şeklindedir. Bu özellikler İstanbul'u kozmopolit bir şehir haline getirmektedir.

İstanbul kenti gittikçe büyüyen ve gelişen bir metropol haline gelmektedir. Sınırları çizmek mümkün değil, çevresine gittikçe her yöne doğru yayılan bir dünya kentidir İstanbul.

Konut Örüntüleri	Plan Kurgusu	Cephe Kurgusu	Kente Etkisi
GELENEKSEL EV	<ul style="list-style-type: none"> . Orta veya iç sofalı . Odalarda tüm fonksiyonlar yerine getirilmektedir. . Alt kat depo ve hizmet üst kat yaşama mekanı. . Mahremiyet haremlik selamlık ayırımı vardır. 	<ul style="list-style-type: none"> . Alt kat sağır üst kat dışa açık. . Geniş saçaklı. . Düşey pencere oranları. . Üst katta çıkmalar. . Eli böğründeler. 	<ul style="list-style-type: none"> . Kentin topoğrafyasının gereklerine uyan bir gelişme söz konusu. . Mahalle oluşumu. . Kırsal kent görünümü.
SIRAEVLER	<ul style="list-style-type: none"> . Sofa yavaş yavaş hole dönüşüyor. . Odalar tam uzmanlaşmamış. . Ön-arka, alt-üst ilişkisi var. . Batı kökenli plan tipi. 	<ul style="list-style-type: none"> . Alt katta dışa açılım görülmektedir. . İstanbul'a has sıraev karakteri oluşmuştur, çıkmalı ve üstü balkonlu sıraevler. 	<ul style="list-style-type: none"> . Kente farklı bir karakter getirdi, dizi-bütünü, sokak dokusu farklılaşmıştır. . Ölçek büyümüştür.
TEK KONUT	<ul style="list-style-type: none"> . Önceleri sofayı andıran holler görülmektedir, daha sonra koridor gelişmektedir. . Mekanlar uzmanlaşmıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> . Önceleri dini mimariden alıntılar görülmektedir (sivri kemer, kubbe, taş kapl.) . Daha sonra modern mimari akım yapılar . Sivil mimariden etkilenmeler 	<ul style="list-style-type: none"> . Yoğunluk azalmıştır. . Yeşil daha iyi korunabilmektedir.
APARTMANLAR	<ul style="list-style-type: none"> . Koridorlaşma tam oluşmuştur ve iki veya daha çok koridor kullanılmaktadır. . Mekanlar artık kesin olarak uzmanlaşmıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> . Kat adetleri artmıştır. . Bir kaç kat boyunca devam eden aynı pencere modülleri tek düzeliğe götürmektedir. . Tek düzeliğe, plastik etkiler ile yumuşatılıyor 	<ul style="list-style-type: none"> . Kentteki yoğunluk artmaktadır. . Kentin yükseltisi artmaktadır. . Kente farklı bir bina türü gelmiştir.
TOPLU KONUT	<ul style="list-style-type: none"> . Apartmanlara göre farklılık görülmemektedir. . Tek katta 3-4 dairesi simetrik planlar uygulanmaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> . Toplu konutlardaki apartmanlar diğer apartmanlardan fazla farklılaşmamaktadır. . Çok sayıda olmaları ve birbirinin benzeri olmalarından dolayı farklı bir etki oluşuyor 	<ul style="list-style-type: none"> . Kentin dışı doğru büyümesine neden olmuştur. . Kente daha büyük bir ölçek gelmiştir. . Yerleşmeleri kent ile bütünleştirmek daha kolay olmuştur.
GECEKONDU	<ul style="list-style-type: none"> . Önceler planlar tek odadan oluşuyordu, ancak daha sonra gecekondu apartmanlar oluşmaktadır. . Direkt mekanın içine girilmekteydi, hol yok 	<ul style="list-style-type: none"> . Cepheleleri gelişi güzel oluşturulmaktadır. . Mekanın ortasına bir pencere açılıyor. . Gecekondu, inşaatı devam eden bir bina türüdür. 	<ul style="list-style-type: none"> . Kent düzensiz geliştirdi. . Sağlıksız yapılar oluşmaktadır. . Kırsal bir kent görünümündedir. . Kentle bütünleşemiyor
BANLİYÖ	<ul style="list-style-type: none"> . Hem az katlı hem de çok katlı apartmanlar uygulanmaktadır. . Plan olarak apartmanlardan farklılaşmıyor. 	<ul style="list-style-type: none"> . Apartmanlarda olduğu gibi belli modüldeki pencereler tekrarlanmaktadır. . Banliyönün genelinde az katlı ve çok katlılarda cephe etkileri farklılaşmaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> . Kente rahatlama getirmektedir. . Kentler çok merkezli olmaktadır. . Daha düzenli ve yeşili bol olan yerleşmeler gelişmektedir.

Şekil 5.1. Konut örüntülerinin değişim özellikleri

5.2. Örneklerin açıklanması

Bu bölümde tek tek örnekler ele alınarak değişimi gösteren bir etkileşim modeli kurulmaya çalışılmıştır. Bir grafikte geleneksel konuttan bugünkü banliyölere kadar değişim plan, cephe ve kent mekandaki düzen açısından değerlendirilmektedir.

Geleneksel konutta Zeyrek'ten iki konut örneği seçilmiştir, birinci geleneksel konut, Zeyrek yokuşunda yer almaktadır; "Sirkeci Ali evinin sofa ile eyvan, birbirine bağlanmış, sofada amudi mihver tavana bir göbek ilavesi ile tebarüz ettirilmiştir. Merdivenin yana alınması bu birleşme tesirini kuvvetlendirmektedir. Sofanın çok derin olması, bu planı köşe sofağı plana yaklaştırmaktadır. Ev 19.y.y. başlarında inşa edilmiştir" (Eldem, 1984). Alt kat sağır ve dışa kapalıdır.

İkinci örnek Pantokrator kilise-cami ile aynı arsada bulunmaktadır. Bu konut zemin ve iki kattan oluşmaktadır (1877-1904 arasında yapılmıştır). Konut orta sofağıdır ve üst katta iki odası mevcuttur. Ara kat kış odalarından oluşmaktadır. Alt kat eskiden depo olarak kullanılmaktaydı ve küçük boyutta pencereleri mevcuttmuş. Ancak 1950'lerde göçlerin oluşması ile zemin katlar kiraya vermeye başlanmış ve ihtiyaca göre pencereler büyütülmüştür. Zemin kat ahşaptır, dış yüzey diğer örneklerde genelde taşdır. Üst katta sedirin olması gereken yerde sedirin arkalığı var ancak döşemede bir yükselti görülmemektedir (Tosun, Tarih yok).

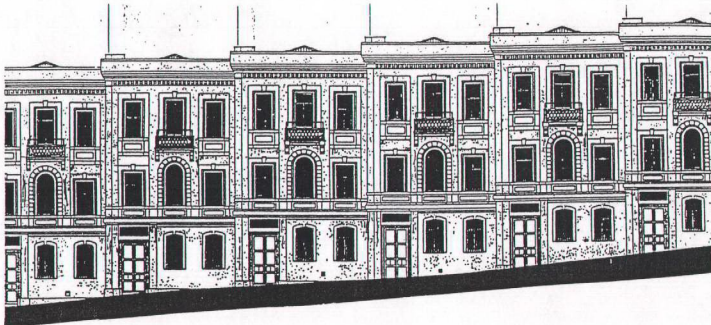

Şekil 5.3. Zeyrek'teki Pantokrator kilise-cami ile aynı arsadaki geleneksel konut.

Sıraevlerde Akaretler'deki A tipi cumbasız balkonlu tip ve Fener K hlhane Sokak'taki örnekler seçilmiştir. Akaretler sıraev grubu, 'sıraev' olarak adlandırılan konut tipinin İstanbul'daki en önemli ve anıtsal örneğidir. Yapımına Ocak 1875'te irade-i hümayunla başlanan Akaretler sıraevlerinin mimarı, Sarkis Balyan'dır. Bu sıraevler Dolmabaħe Sarayı personel lojmanları olarak tasarlanmıştır. Akaretler sıraev grubu, 66 parsel üzerinde 133 konut birimini içermektedir. Tüm birimler k uk kenarları yoldan cephe alan dikdörtgen biçimli ve alanları 180 ile 220 m² arasında değişen parsellerdir. Cephe genişliği 7.50m'dir (Kırşan, 1996). Akaretler sıraev grubunun etkili kentsel perspektifi öncelikle parselasyon sistemine dayanmaktadır.

Akaretler'de iki plan tipi vardır, burada birinci tip olan A tipi ele alınmıştır. A tipi cumbasız balkonlu sıraevlerde, yandan girişli  nde salon ve arkada yatak odaları ve ortada servis hacimleri vardır. Mutfak ve banyo/tuvaletin günümüz ölçülerine göre k uk tutulmuştur, buna karşılık oturma hacimleri b y ktir (~ 49m²).

Akaretler'de iki cephe tipi kullanılmıştır. Burada seçilmiş olan cumbasız ve ikinci kat balkonludur. Neoklasik bir üslup izlenmiştir. Burada bir kentsel düzenleme söz konusu olduğunda üslup betimlemeleri tek birim değil, grubun bütününü göz önüne almak durumundadır. Yatay b l mlenmeyi, konut birimleri arasındaki bağlantıyı ve sürekliliği sağlayan cephe ögelerinin öncelikle kullanıldığı gözlenmektedir. Giriş katı yüksek bir profille üst kattan ayrılmıştır, kat bitiminin ayrıca bir konsol kornişi ile belirtilmesi ve saçak kornişi ve parapet, yatay bağlantıyı ve sürekliliği sağlayan ögelerdir. Geleneksel konut'a göre cephedeki farklılığı alt katta pencere açılmasıdır (Batur, Yücel, Fersan, 1979).

şekil 5.4. Akaretler A Tipinin Cephesi

Akaretler sıraev grubunun kentsel açık mekanı, temsil ettiği anıtsal sokak mekanı imgesi, yapılarla açık mekan arasında gerçekleştirdiği entegrasyon, bu anıtsal uygulamanın en özgün kalitesini oluşturmaktadır.

Sıraevlerinin ikinci örneği, Fener Külhani Sokak'tan seçilmiştir. "Fener'in küçük sokaklarındaki sıraevler, Akaretler'deki düzenleme, benzer biçem öğeleri taşısa da değişiktir" (Batur, 1979). Fener kent dokusu içindeki konut dizilerinin bütünlüğü, dar cephe modülü, ada modüllerinin ve yapı teknolojisinin benzerliğine dayanmaktadır. Bir görsel bütünlüğe sahip bir yerleşme alanı oluşmuştur. Yandan girişli, önde tek oda, arkada bir oda ve mutfaktan oluşmaktadır, merdiven ortadadır ve karşısında üst katta banyo yapılmıştır. İkinci katta cumbası vardır, cumba ortada yer almaktadır ve üçüncü katta tüm cephe boyunca balkon vardır. Üç katlı bir tiptir Fener Külhani Sokak'taki 45-47 nolu sıraevler. Cephe genişliği 4.20 m'dir.

Önceleri konut bölgesi olan Fener artık Merkezi İş Alanının içinde kalmaktadır. Fener eskiden azınlıkların oturduğu bir semti ancak şimdi bu bölgelerde Anadolu'dan göç etmiş insanlar ağır şartlar altında oturmaktadırlar. Bu bölgeler artık köhnemiş mahalleler niteliğini taşımaktadır.

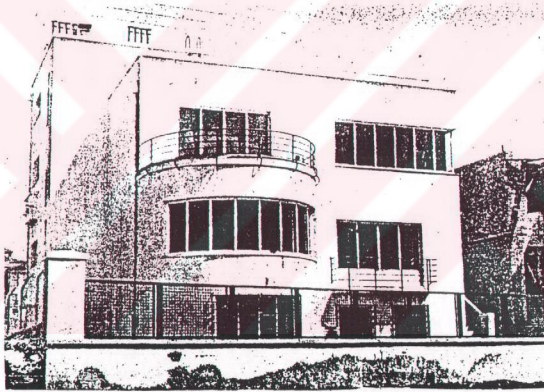
Tek konut, örneğinin birincisi, Maçka'nın Beşiktaş'a bakan yamaç üzerine inşaa edilmiştir. Evin sahibi, Mesyö Peppo Şaki'dir, evin lüks olmasından ziyade sıhhi ve kullanışlı bir mesken olması istenmiştir. Binayı ortadan ikiye bölmek mümkündür, evin ön kısmı hem bir studio, hem de bir kabul dairesidir (Arkitekt, 1930). Burada mekanların artık uzmanlaştığını görebiliyoruz, geleneksel konuta göre, salon, yemek odası ve yatak odaları ayrılmaktadır. Holden 1.55m yükseklikte olan yatak odaları katına 9 basamak ile çıkılmaktadır. Yatak odalarının altındaki katta bir bilardo salonu, bir mutfak, bir hizmetçi odası, bir tuvalet ve bir depo mevcuttur. Çatı teras çatıdır.

Cephenin genel özellikleri şu şekilde özetlenebilir : Modern Mimari Akım'ından etkilenmeler hissediliyor, bant pencere kullanılmıştır ve Edelputz ile sıvanmıştır. Üst katta yatay korkuluk mevcuttur. Kütüphane cephe'ye bakan yüze yapılmıştır ve sağır bir dolu kısım elde edilmiştir bu da binaya ayrı bir plastik etki vermektedir. Bina az katlı ve bahçesi olan bir arsaya yapılmıştır.

İkinci tek katlı konut örneği Kadıköy Mühürdar Cadde'sinden seçilmiştir, Dr. Sani Yaver Villası (Mimar, 1932, Sayı 5, s.131).

Binanın girişi sol yandadır, merdivenle zemin kata çıkılıyor. Holde kat merdiveni vardır, birinci katta iki salon ve arka cephede ise iki yatak odası, banyo ve mutfak planlanmıştır. Yuvarlak salon yemek ve oturmaya mahsustur, yanındaki salon kabul salonudur. Hücreler bir koridor'la birbirlerine raptedilmiştir. Koridor, servisten bir camlı kapı ile ayrılmıştır. İkinci katta aynı şekilde, yatak odaları biraz büyüktür, yuvarlak salonun üstünde yemek salonu vardır ve önünde yuvarlak teras düzenlenmiştir.

Cephesi deniz ve Bakırköy'den Dolmabağçe'ye kadar olan İstanbul'un manzarasına tamamen hakimdir. Cephe de kullanılan "demir parmaklıklar, binanın hakim olan ufki çizgilerine uygun bir şekilde ufkan konulmuştur" (Mimar, 1932, s.136). Düz hatlar ve sade bir konuttur, pürist özellikler göstermektedir.

Şekil 5.5. Dr. Sani Yaver Villası (Mimar, 1932, s. 134).

Ayazpaşa'dan iki tane kira evi (apartman) seçilmiştir. Birincisi Gümüşsuyu caddesi üstündedir. Bu kira evi 10 katlıdır, bir dairesi 350 m²'dir ve her katta üç büyük salon, altı oda, bir banyo, bir duş ve ayrıca iki tuvalet yapılmıştır. Ayrıca bir ütü odası, mutfak ve ofisi, üçüncü bodrumda çamaşırılık ve çatı katında da hizmetçi odaları bulunmaktadır.

Cephesinde o dönemde en sık kullanılmakta olan Edelputz sıva kullanılmıştır. Arsa müsade ettiği maximum şekilde manzaradan yararlanılmıştır ve ön cephede arsanın şevliği muvaffakiyetle biçimlendirilmiştir (Mimar, 1932, s.134). Köşe

dönen bant pencereler yapılmıştır ve bu pencerelerin sonu yarım daire ile bitirilmiştir, bu pencere dizisinin yanında bir de tam daire bir pencere vardır. Cephenin esas ilginç yanı girişin üstü, yani binanın sol köşesi bir çeyrek daire ile dönülmüştür, bu özelliği ile kütleyle ayrı bir plastik etki vermektedir.

Apartmanların ikinci örneği, Ayazpaşa'dan Kabataş'a inen dik bir sırt üzerindedir. Sekiz katlı bir apartmandır, her dairenin üç tane büyük salonu vardır, bunlardan biranesi yemek salonudur, mutfak ve ofis bu yemek salonuna yakın düzenlenmiştir. İki oda bir tane de hizmetçi odası vardır.

Deniz cephesindeki büyük camlar yalnız silmek için yukarı doğru açılırlar. Bant pencereler açılmıştır, döşeme hizaları ve parapetler yatay silmeler ile vurgulanmıştır.

Bu tip kira evleri kente ayrı bir kimlik vermektedir, kentin içindeki yükselti arttı ve silueti farklılaştı, yoğunluk kent merkezinde artış göstermektedir.

Şekil 5.6. Ayazpaşa'daki Kira Evi (Mimar, 1932, s.133).

Toplu konutlarda seçilen birinci örnek Ataköy 1. Kısımdır, ikinci örnek ise Levent 4. Mahalle'dir. Emlak Kredi Bankası'nın yapımını üstlendiği, Ataköy

yerleşmeleri 1957 yılından itibaren günümüze kadar kısım kısım inşa edilmektedir. 1957-62 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan Ataköy 1. Kısım yerleşmesinde 662 ünite yer almakta olup, yoğunluk 158 kişi/ha'dır. 5 katlı sıra apartmanlardan ve çok katlı sıra bloklardan oluşmaktadır. Çeşitli büyüklükte konut üniteleri içermektedir (Soygeniş, 1995). 55 tane apartman blokundan ibaret olan 1. Mahalle 618 mesken içermektedir (Mimar, 1957, s.61). 3000 ile 3500 kişi 1. Mahalle'ye iskan ettirilecektir. 3-4-5-8 ve 13 kat üzerinde etüd edilen binaların yerleştirilmesinde manzaradan azami fayda temin etmek üzere bir çalışma yapılmış olmakla beraber merkezi bir çarşı, çarşı altında bir genel otopark düşünülmüştür. "Binaların kısmi azamisi 200 m²'den üstün tutulmuştur. En küçük daireler 110 m²'dir" (Mimar, 1957, s.61).

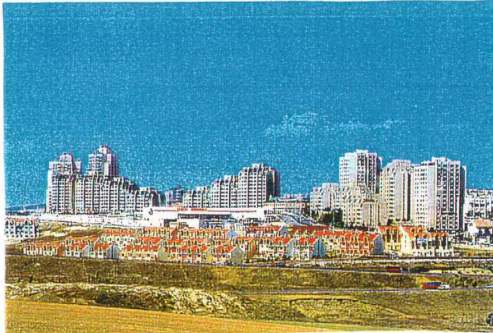
Levent 4. Mahalle ise 1958 yılında tamamlanmıştır, 373 konut yer almaktadır. Bir tane 9 katlı apartman, çeşitli üniteler içeren üç, dört katlı apartman ve iki katlı tek evlerden meydana gelmektedir. Sinema, garaj, postane, kulüp, spor tesisleri, kreş, çocuk oyun alanları gibi ortak tesisler konut grupları tarafından çevrenmiştir (Soygeniş, 1995). Bu toplu konut grubunda P bloku seçilmiştir. Büyükdere yolundan 4. Kısma giren ve 3. Kısma doğru dönen caddenin mafsalsal noktasındaki iç meydanın en mühim mevkiini işgal eden bu kitle üç ve beş katlı birbirine kolonatlarla bağlanmış ve yolun dönüşüne istikamet veren iki bloktan müteşekkildir (Mimar, 1958, s.141-142). Üç katlı P blokunda her katta ikisi 68 m² ve diğer ikisi 90'er m² olan üçer ve dörder odalı dört apartman ünitesi yerleştirilmiştir.

Gecekonduların birincisi Kağıthane Sanayi Mahallesinden seçilmiştir. Tek katlı, iki odası, bir mutfağı ve tuvaleti olan küçük bir gecekondu. Mekanların ortasına birer tane geniş pencere açılmıştır. "Kağıthane 1950'li yıllara kadar eğlence işlevinden sonra sanayi için kullanımına geçmiştir. Daha sonra İstanbul Belediyesi buradaki arsaları küçük parsellere bölerek boş alanlarını yerleşime açmıştır. 1976'da 163.311 nüfus vardı, 1955'de 3 mahallesi varken bugün 14 mahallesi var" (Yılmaz, 1980, s.97). Düzensiz bir yerleşme oluşmuştur.

Gecekonduunun ikinci örneği Bağcılar, 100. Yıl Mahallesi, 32. Sokak'tan seçilmiştir. Tek katlı olan bu gecekondu'da, direkt salonun içine girilmektedir, salonun solunda mutfak yer almaktadır, küçük bir koridorla iki tane yatak odası, bir

banyo ve bir tuvalet bu koridorla salondan ayrılmıştır. Apartmanlara göre, çok farklı bir plan kurgusu görülmektedir.

Banliyölerde ilk örnek, Bahçeşehir'den diğer örnek ise, Zekeriyaköy Bizim Vadi yerleşmesinden seçilmiştir. İstanbul Bahçeşehir yerleşmesi planlaması, İstanbul'un çok merkezli olarak gelişmesinin belirginleştiği ve artık metropoliten özelliklerinin ortaya çıktığı 1986 yılında gerçekleşmiştir (Kaptan ve Cengiz, 1996, s.44). Bahçeşehir arazisi İstanbul Merkezi İş Alanının yaklaşık 25 km batısında, Büyükçekmece ve Küçükçekmece gölleri arasındaki gelişme alanı içinde yer almaktadır. Arazisi 475 ha'dır. Bahçeşehir'deki konut alanları, alan merkezinin yamaçlarında ve alanın güney bölgesinde konumlanmakta olan iki villa alanı ile az katlı tek konutlar (villalarla) birlikte, yüksek katlı apartman blokları ile sıraevlerin kombinasyonu olarak planlanmıştır. Konutlar, vadideki kent parkına götüren yeşil alanlar sistemi çevresinde düzenlenmiştir. Beş katlı apartman blokları, orta yoğunluklu alanlara yerleştirilmiştir. İki katlı binalar değişik karakterli düşük yoğunluk alanlarında konumlandırılmıştır. Bahçeşehir'den D konut tipi seçilmiştir. 16-24 kat arasında değişen örnekler vardır, tek katta dört tane daire vardır, üç oda ve salon, iki oda ve salon, bir oda ve salon olmak üzere farklı çeşitleri vardır. Alanları net 80-132 m2 arasında değişmektedir. D bloklarında oturanların yararlanabileceği ortak, pergolalı ve yeşil olanakları sağlanmış, rekreatif teras bahçeleri oluşturulmuştur. Bu blokların 16-26 katlılarda, oda adetleri belirli katlarda eksiltirek, bir üst katlara sütunlarla çevrelenmiş ek teraslar verilmiştir. Geri çekmelerle olumlu ve özgün bir form kazandırılmıştır.

Şekil 5.7. Bahçeşehir Banliyosunun görünüşü (Yapı, 1996, s.108)

İkinci örnek olan, Bizim Vadi yerleşmesi, Sarıyer, Zekeriyaköy - Uskumruköy yeni gelişme alanı içinde, Yorgancı Çiftliği mevkiinde yer almaktadır. Toplam brüt 62.300 m2 alan içinde 100 adet az katlı konut, 32.586 m2 alan içinde ise çok amaçlı klüp binası, sağlık oteli, alışveriş üniteleri, spor ve rekreasyon tesisleri düzenlenmiştir. Seçilen konut tipi zemin + bir katlıdır, 124 m2 brüt toplam kat alanlı (çatı katı, bodrum hariç) ikiz evler ele alınmıştır. İki ev kapalı garaj ve üstü kapalı teras vasıtasıyla birleşmektedir. Garaj antre ile irtibatlandırılmış, gerektiğinde garaj, yemek bölümü olarak salona katılabilecek şekilde düzenlenmiştir. Üst katta iki yatak odası ve bunlarla bütünleşen bir üst teras oluşturulmuştur. Çatı arasına bir çatı stüdyosu yerleştirerek kısıtlı alan imkanları artırılmaya çalışılmıştır.

5.3. Bölümün Sonuçları

Bu bölümde, İstanbul'da bulunan konut örüntülerine ikişer tane örnek vererek, konut mimari değişimi ve kentsel kimlik değişimi etkileşim modeli kurulmaya çalışılmaktadır.

Öncelikle plan kurgusu, cephe kurgusu ve en sonunda kentle etkileşimi irdelenmektedir.

Burada dağılma mekanı üstünde durulmakta olduğu için önce sofanın değişimi ele alınmaktadır. Zeyrek'teki geleneksel konutlarda, görülen sofa, sıraevlerde yerini hollere bırakmaktadır. Akaretler ve Fener'de görülen sıraevlerde, holler yine kare yada dikdörtgene yakın bir form olarak şekillenmektedir. Tek konutlarda bu holleri belli bir forma sokmak mümkün değil, ancak yavaş yavaş koridor şeklini yani ince uzun bir dikdörtgen gibi şekil almaktadır. Bu özellikle Dr. Sani Yaver Villa'sında hissedilmektedir. Tek konutlarda görülen holleşme, apartmanlarda koridora dönüşmektedir. Apartmanlarda ise dağılma mekanı doğrusal şekilde gelişiyor, koridor bir yada iki kola ayrılmaktadır. Apartmanlardaki birinci örnekte ana koridorun iki yanında iki ayrı koridor kolu gelişmiştir. Ayazpaşa'daki ikinci örnekte bu koridor kolu tek bir tarafta tasarlanmıştır. Toplu konutlara geçildiğinde yine apartmanlara göre dağılma mekânın doğrusal gelişimi farklılaşmamaktadır. Gecekonduarda, farklı bir dağılma mekânı şekillenmektedir, burada apartmanlardan farklı olarak bir holleşmeden söz edebilmektedir, ikinci örnekte görüldüğü gibi bazı örneklerde de

direkt bir mekanın içine girebilmektesiniz, mesela salonun yada oturma odasının içine direkt girişten sonra girilmektedir. İkinci adımda bazı örneklerde küçük bir dağılma mekanına rastlanmaktadır. Planlarda bir spontane planlama hissedilmektedir.

Banliyölerde ise, yine apartmanlardan fazla farklılaşmayan bir koridor oluşumu görülmektedir. Bahçeşehir'in çok katlı D tipi apartmanında üç kollu bir koridor oluşumu görülmektedir, gittikçe karmaşıklaşan bir koridor sistemi oluşmaktadır. Zekeriyaköy'deki az katlı konutlarda ise zemin katlarda daha çok bir holleşme, üst katta ise bir küçük hol tasarlanmıştır.

Cephe kurgusu açısından bir karşılaştırma yaparsak, geleneksel konutlardaki cephe düzeni Zeyrek'teki birinci örnekte kendini göstermektedir, burada zemin kat sağır tutulmuştur, üst katlarda ise dışa açılma görülmektedir. Genelde ince uzun pencere düzenine rastlanmaktadır. İkinci örnekte pencere modülleri biraz değişmektedir, orta katta küçük kare pencereler görülmektedir, bu pencerelerin arkasındaki odalar kış odaları olarak kullanıldığı için pencereler küçük tutulmuştur. Zemin katta görülen pencereler, 1950'lerde oluşan göç dalgasından sonra, alt katlarda kiraya verilince pencere açma gereksinimi doğmuştur.

Sıraevlere geçildiğinde, batı tipi bir plan olması sebebiyle alt katlarda pencere açılmaya başlanmıştır ve genelde taş yapılar gerçekleştirilmiştir. Tek konutlarda önce I. Ulusal Dönem etkiler görülmektedir, bu dönemin özelliği dini yapıtlardan alıntılar yapılmaktadır, sivri kemer kullanımı, kubbeli çatılar ve taş binalar yapılmaktaydı. Modern Mimari'nin gelişimi ile daha rasyonel cepheler tasarlanmaktaydı, modeldeki birinci örnekte görüldüğü gibi köşe pencereler ve yatay etkiler aranmaktadır. İkinci örnekte ise bant pencereler ve teras çatı ile pürist bir konut görülmektedir. Burada, zamanla sıraevlerden sonra cephe anlayışı nasıl değiştiğini görmekteyiz, pencere oranları ve kütledeki oranlar farklılaşmaktadır.

Apartmentlara geçtiğimizde ise giderek kat adetlerin artması sonucunda kentin yükseltisi artmaktadır. Yükseltinin artması sonucunda kentteki silüet de değişmektedir. Dört - beş kat boyunca devam eden aynı pencere düzeni yer yer tek düzeliğe götürmektedir, bu tek düzeliği toplu konut yapımları ile daha da artmaktadır. Kat yüksekliğinin daha da artması sonucunda yükseltinin etkisi de artmaktadır, ancak 4. Levent'deki toplu konutlarda yer yer az katlı apartmanlar da yaparak bu yükselti etkisi hafifletilmeye çalışılmıştır.

Gecekondularda ise, cephelerde apartmanlardaki tek düzeliğe karşın daha çok (spontane) kendiliğinden bir oluşum görülmektedir. genelde mekanın ortasına açılan pencere ile cepheye fazla bir özellik verilmemektedir. Banliyölerde ise yine çok katlı apartmanlarda olduğu gibi birbirini takip eden düzenli pencere modülleri kurulmuştur. Kentin yükseltisini arttırmıştır, ancak banliyölerde az katlı konutlar olması nedeniyle bir banliyödeki yükseklikler dengelenmektedir.

Kentsel kimlik değişimi özellikle geleneksel ev ile banliyöler karşılaştırıldığında algılanmaktadır. Geleneksel ev ile daha çok köyü anımsatan İstanbul, sıraevlerin etkisi ile batı kentlere benzemektedir. Apartmanların oluşumu ile kent içindeki yoğunluk artmıştır. Önce tek parsel ölçeğinde yoğunluk artmaktaydı, ancak toplu konutların oluşumları ile daha geniş alanlara yüksek katlı apartmanlar yapılmaktadır. Toplu konutlar kentle bütünleştirme daha planlı ve kolay sağlanabilmiştir. Toplu konutlar, kentin bir yönden sağlıklı büyümesini sağlamaktadır, ancak bu konutlar yeterli olmadığı için 1950'lerdeki göç dalgası ile kente yeni gelen insanlar gecekondular yapımına başladılar ve kentin sağlıksız ve köy görünümünde gelişmesine neden olmuşlardır. Banliyölerle bu görüntü yer yer düzeltilmeye çalışılmaktadır, büyük bir yoğunluğunun kent dışına çıkması kenti rahatlatmaktadır. Daha düzenli ve yeşili ağırlıklı olan yerleşmeler oluşmaktadır, böylece kent biraz daha yeşili çok olan bir görünüm kazanabilmektedir. Kentler çok merkezli olmaya başlamaktadırlar bunun sonucu metropol kentler gelişmektedir.

BÖLÜM 6

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRMELER

‘ İstanbul konut mimari kimliğinin, konut örüntülerine bağlı değişimi ve kent kimliği ile etkileşimi’ adlı tezin amacı, İstanbul’daki konut örüntülerinin zaman içinde nasıl farklılaştığını ve kent kimliğine etkileri incelenmiştir.

Öncelikle kentin tanımı ve kent kimliği kavramları ve değişimi etkileyen etkenler üzerinde çalışılmıştır. Kentsel kimlik değişiminin etkenleri,

- Fiziksel Değişim
- Nüfus Değişimi
- Teknolojik Gelişim
- İdari Yaptırımlar olarak sınıflandırılmıştır.

İkinci adım olarak 19.y.y batılılaşma ve İstanbul kentsel kimliği incelenmiştir. Konut mimarlığındaki değişim ve kentsel kimlik Osmanlı İmparatorluğu’ndan itibaren incelenmiştir.

İstanbul konut örüntülerinin değişimi tarihsel gelişimleri ve kente etkileri açısından değerlendirilmiştir.

Konut mimari kimliğinin zamanla oluşan değişimini plan ve cephe kurgusunu inceleyerek karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Kent kimliğine etkilerini ise konut örüntülerinin değişimi yerleşme boyutunda incelenip karşılaştırmalar yapıp incelenmiştir.

İstanbul’daki farklı konut örüntüleri şu şekilde sınıflanabilmektedir :

- Geleneksel Ev
- Sıraevler
- Tek Konutlar
- Apartmanlar
- Toplu Konutlar

■ Gecekondular

■ Banliyöler

Bu farklı örüntülerin hepsinin ayrı ayrı planlardaki dağılıma mekânın farklılaşması, cephedeki farklılaşma ve kent kimliği ile etkileşiminin incelenmesinde bu sonuçlar ortaya çıkmıştır :

- Planlarda, öncelikle geleneksel konutta sofa, sıraevlerde ve apartmanlarda hole daha sonra koridora dönüşmüştür.
- Odalar, geleneksel konutta uzmanlaşmamışken apartmanlarda artık uzmanlaşmıştır.
- Cephelerde, önceleri kadının mahremiyeti nedeniyle alt katların cepheleri sağır iken daha sonra, batılılaşmanın da etkisiyle sıraevlerde alt katlarda pencereler açılmıştır.
- Apartmanların gelişimi ile kentin silüetinde farklılaşmalar görülmektedir ve kentin yükseltisi artmaktadır.
- İstanbul önceleri, köy görünümünde yeşili bol olan bir kentti, ancak nüfus artışıyla birlikte apartmanların gelişimi nedeniyle kent yeşil dokusunu kaybetmiştir.
- İstanbul'da kent içinde boş arsa kalmadığından kent dışına çıkmıştır ve banliyöler oluşmuştur. Daha düzenli ve sağlıklı yeni yerleşmeler oluşmaktadır.

19.yy'ın sonlarına kadar İstanbul'da geleneksel evler halen yapılmaktaydı, bunların belli bir kimlikleri vardı, şimdiki yüzyılın sonlarına gelirken ise kişiliksiz apartmanlar yapılmaktadır. Tezde İstanbul'daki konut mimari kimliğinin değişimini ve kentsel kimlik değişiminin etkileşimini ortaya çıkartmak amaçlanmıştır. İstanbul'daki gibi tarihi özellikleri yüksek olan bir kentte bu değerlerden de yararlanmak gerekmektedir.

Bütün kentlerin farklı kimlikleri vardır, kimliği belirleyen kentin 'imajı'dır, bu insanların o kenti nasıl hatırladığını yada hangi özelliği ile çağrışım yaptığına göre değişmektedir. Örneğin Rio de Janeiro ünlü tepesi ile meşhur, Paris Eyfel Kulesi ile, İstanbul ise minareleri ve ahşap konakları, yeşili bol olan bir kent ile insanların zihinlerinde yer etmiştir. Bu İstanbul imajını elimizden geldiği kadar korumak

gerekmektedir, bu tezde de bunu korumanın ve ileriye taşımak gerekliliğini ortaya koymak istenmiştir. Bu konuda özellikle kentsel kimlik değişimi ile konut mimari kimliği değişiminin etkileşimi sonucu hangi konut örüntüsünün etkisinin kimliğe kabul edilebilir ölçülere getireceği önerilebilir.

Konut örüntüsünün seçiminden önce bir değerlendirme yapmak gerekmektedir, her konut örüntüsü kenti farklı şekilde etkilemektedir.

Gecekondular kent kimliğine kabul edilebilir ölçüler getirmemektedir.

İstanbul, kenti inşaatı devam eden bir kent olması sonucunda, kente gelen insanlar üzerinde kötü bir etki bırakmaktadır. Gecekonduların, karayolu ve tüm otopanın yakınında, yapımları devam etmektedir.

Banliyö ve toplu konutlar, kent kimliğine kabul edilebilir ölçüler getirebilmektedir. Banliyöler ile çok merkezli kentler kurulmaktadır. Kentte kültür ve tabiat varlıklarının, çevresel değerlerin korunması, geliştirilmesi, çevre standardının ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile kent kimliğine kabul edilebilir ölçüler getirmektedir.

KAYNAKLAR

- AKTAŞ, B.(1981), İnsan ve Toplumun Biçim Oluşturma Modeli Üzerine Bir Araştırma, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- AKTÜRE, S.(1985), Osmanlı Devlet'inde Taşra Kentlerindeki Değişimler, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 4.Cilt, İletişim Yayınları, s.891.
- AREL, A. (1975), 18.yy İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları Baskı Atölyesi, İstanbul.
- ARI, H. (1994), Ekonomik ve Toplumsal Gelişmelerin Apartmanlaşma Sürecinde Konut birimlerine Etkileri, Doktora tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- ASLANOĞLU, N. İ. (1979), 1923-1938 Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Doktora Tezi, O.D.T.Ü Yayını, s.1, Ankara.
- BATUR, A. (1985a), Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 4.Cilt, İletişim Yayınları, s.1038.
- BATUR, A. (1985b), Cumhuriyet Döneminde Türk Mimarlığı, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 4.Cilt, İletişim Yayınları, s.1380-1399.
- BATUR, A., FERSAN, N., YÜCEL, A. (1979), İstanbul'da Ondokuzuncu Yüzyıl Sıra Evleri 'Koruma ve Yeniden Kullanım için Bir Monografik Araştırma', O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Ankara.
- BAYTIN, N. (1982), The Metamorphosis in Squatter Settlement Areas in Turkey, Housing Science, Vol.6, No.1, pp.27-39, Printed in the United States.
- BEKEN, HACIHASANOĞLU, O. (June 19-23, 1989), Multifunctional Space Organization in Turkish Traditional Houses, Changes and Adaptability, C.I.B. 89 XIth International Congress, Paris, France.
- BORİE, A. (1996), Osmanlı Evinin Hayat Etrafında Gelişmesi Fikri, Osmanlı Evi Paneli, İ.T.Ü., İstanbul.
- CEZAR, M.(1971), Sanat'ta Batıya açılış ve Osman Hamdi, Türkiye İş Bankası, İstanbul.

- ÇAKIN, Ş. (1990), Evaluation of the Organisational Forms of Housing in Turkey, Open House International, Vol. 15, Nos. 2 & 3.
- ÇELİK, Z.(1996), 19.yüzyılda Osmanlı Başkenti : Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- DENEL, S. (1982), Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Ara Yayınları, Ankara.
- DENER, A. (1994), Sosyal ve Mekansal Değişimin Etkileşimi Cumhuriyet Sonrası İstanbul Konutları, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- DÖKMECİ, V., ÇIRACI, H. (1990), Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu İstanbul Yayınları, İstanbul.
- DÜLGEROĞLU, Y. (1991), Trends in Physical Changes in A Low-Income Housing Area : Pınar Revisted, Open House International, Vol. 16, No.2, s.24-15.
- DURANAY ve diğ. (1972), Cumhuriyet'ten Bu Yana İstanbul Planlaması, Mimarlık Dergisi, Sayı 7, s.72-73.
- ELDEM, S.H.(1984), Türk Evi (Osmanlı Dönemi), I. Cilt, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerinin Koruma Vakfı, Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul
- EVREN, M.(1959), Türk Evinde Çıkma, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- GÜLERSOY, Ç.(1985), İstanbul Estetiği, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 4.Cilt, İletişim Yayınları s.910.
- GÜNCAN, A.(1993), 19.yy Avrupa Mimarlık Hareketlerinin ve Batılılaşmanın Osmanlı Konut Mimarisine Etkileri, Y. Lisans Tezi, İ.T.Ü, İstanbul.
- HACIHASANOĞLU, O., HACIHASANOĞLU, I.(1995a), Mimari ve Kentsel Kimlik (Venedik Örneği), Yapı Dergisi, Sayı:158.
- HACIHASANOĞLU, O., HACIHASANOĞLU, I.(1995b), The Geometrical Analysis of the Traditional Turkish Houses A Case Study, Open House International , Vol. 20, No. 1, s.21-28.
- HACIHASANOĞLU,O., ÜNLÜ, A. (March 16-20, 1986), Cultural Continuity and Design Problems in Traditional Environments, The International Workshop on Heritage and Conservation Jerusalem as a Laboratory, Jerusalem, Israel.
- HASOL, D.(1988), Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, YEM Yayınları, s.288, İstanbul.

- IRMAK, Y. (1974), Kentleşmenin Sosyo-Demografik Yönü, İ.Ü., Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul.
- KAPTAN VE CENGİZ (1996), İstanbul Bahçeşehir Yerleşmesi (Uydu Kent) Planlama Süreci ve Uygulama, Tasarım Mimarlık İç Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi, Sayı. 60, İstanbul, s.44-53.
- KAYGUSUZ, Ö. (1993), Geleneksel Türk Konut Mimarisi ve Oluşturduğu Kentsel Doku, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü., İstanbul.
- KAZMAOĞLU, M., TANYELİ, U. (1979), Anadolu Konut Mimarisinde Bölgesel Farklılıklar, Yapı Dergisi, Sayı : 33, İstanbul.
- KELEŞ, R. (1990), Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
- KELEŞ, R. (1996), Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 3. Baskı, s.292.
- KILINÇASLAN, İ. (1981), İstanbul Kentleşme Sürecinde Ekonomik ve Mekansal Yapı İlişkileri, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- KIRAY, M. (1982), Toplum Bilim Yazıları, Gazi Üniversitesi, Y.no. 7, Ankara.
- KIRŞAN, Ç. (1996), 19. Y.Y. İstanbul Dizi Konutlarının Morfolojik Analizine Dayalı Bilgi Tabanlı Tasarım Modeli, Y. Lisans Tezi, İ.T.Ü, İstanbul.
- KÖMÜRÇİYAN, E. Ç. (1988), İstanbul Tarihi- 17. Asırda İstanbul, Turing Yayınları, İstanbul.
- KUBAN, D. (1970), İstanbul'un Tarihi Yapısı, Mimarlık Dergisi, Sayı: 5.
- KUBAN, D. (1982), Türk İslam Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜKERMEN, Ö. (1988), Kendi Mekanının Arayışı içinde Türk Evi, Türkiye Turing Ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- LİM, W.S. (1984), Environmental Identity and Urbanism, Habitat International, Vol. 8, No: ¾, pp. 181-192.
- LYNCH, K. (1960), The Image of the City, The M.I.T Press, Massachusetts.
- MEYDAN LAROUSSE (1971), Cilt 11, S.742, İstanbul.
- MİMAR, (1958), Aylık Sanat Dergisi.
- ÖRER, G. (1993), İstanbul'un Kentsel Kimliği ve Değişimi, Y. Lisans Tezi, İ.T.Ü, İstanbul.

- ÖZSOY, A. (1994), Environmental Quality Problem in Squatter Settlements, Housing Science, Vol. 18, No. 3, pp.147-152, Printed in the United States.
- RAPOPORT, A. (1969), House Form and Culture, Prentice-Hall, Inc., London.
- SAĞLAMER, G., DİNCEL, H. (1990), The Analysis of Layout Patterns in Squatter Settlements, Housing Science, Vol.14, No.2, pp.109.
- SEY, Y. (1984), Türkiye'nin Toplu Konut Yapımında Son 25 Yıl, Mimarınin Son 25 Yılı Semineri, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, s.47.
- SIKIÇAKAR, A. (1991), Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Giriş Cepheleri Analizi, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü, İstanbul.
- SOYGENİŞ, M. (1995), Ondokuzuncu Yüzyılda İstanbul Evinin Mekansal Değişimi ve Nedenlerinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, İ.T.Ü, İstanbul.
- SOYGENİŞ, S. (1995), Konut Yerleşmelerinde Konut Tipoloji ve Yerleşim Örüntülerinin Değerlendirilmesine Yönelik Analitik Bir Çalışma, Doktora Tezi, İ.T.Ü, İstanbul.
- SÖZEN, M., TAPAN, M. (1973), 50 Yıllın Türk Mimarisi, İş Bankası Kültür Yayınları 122, İstanbul.
- SUHER, H., OCAKÇI, M. (1996), İstanbul Metropolitan Kent Planlama Sürecinde Kent Kimliği ve Kent İmgesi, İstanbul 2020 Sempozyumu, Bildiriler, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi Şehir Bölge Planlaması Bölümü, İstanbul.
- TEKELİ, İ. (1979), Türkiye Kentlerinde Apartmanlaşma Sürecinde İki Aşama, Çevre, Sayı 4, s.79.
- TEKELİ, İ. (1982), Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Turhan Kitabevi, s.203, Ankara.
- TEKELİ, İ. (1985), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 4.Cilt, İletişim Yayınları.
- TEKELİ, GÜLÖKSÜZ (1985), Kentleşme, Kentlileşme ve Türkiye Deneyimi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 5.Cilt, İletişim Yayınları, s.1224.
- TOSUN, N. (...), Zeyrek İbadethane Sokak 33 nolu Evin Restorasyon Projesi, Şekil 5.2.'deki Geleneksel Evin Plan ve Cepheleri Bu Çalışmadan Alınmıştır, İ.T.Ü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÜNAL, M. (1979), Türkiye'de Apartman olgusunun gelişimi : İstanbul Örneği, Çevre, Temmuz/Ağustos,sayı 4, s.71.

ÜNLÜ, A.(1986), Geleneksel Çevrelerde Tasarım Verilerinin Saptanması İçin Bir Model, Doktora Tezi, İ.T.Ü., İstanbul.

WEBSTER NINTH NEW COLLEGIATE DICTIONARY (1983), 'Identity'.

YAVUZ, Y., ÖZKAN, S. (1985), Osmanlı Mimarlığın Son Yılları, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 4.Cilt, İletişim Yayınları , S.1078.

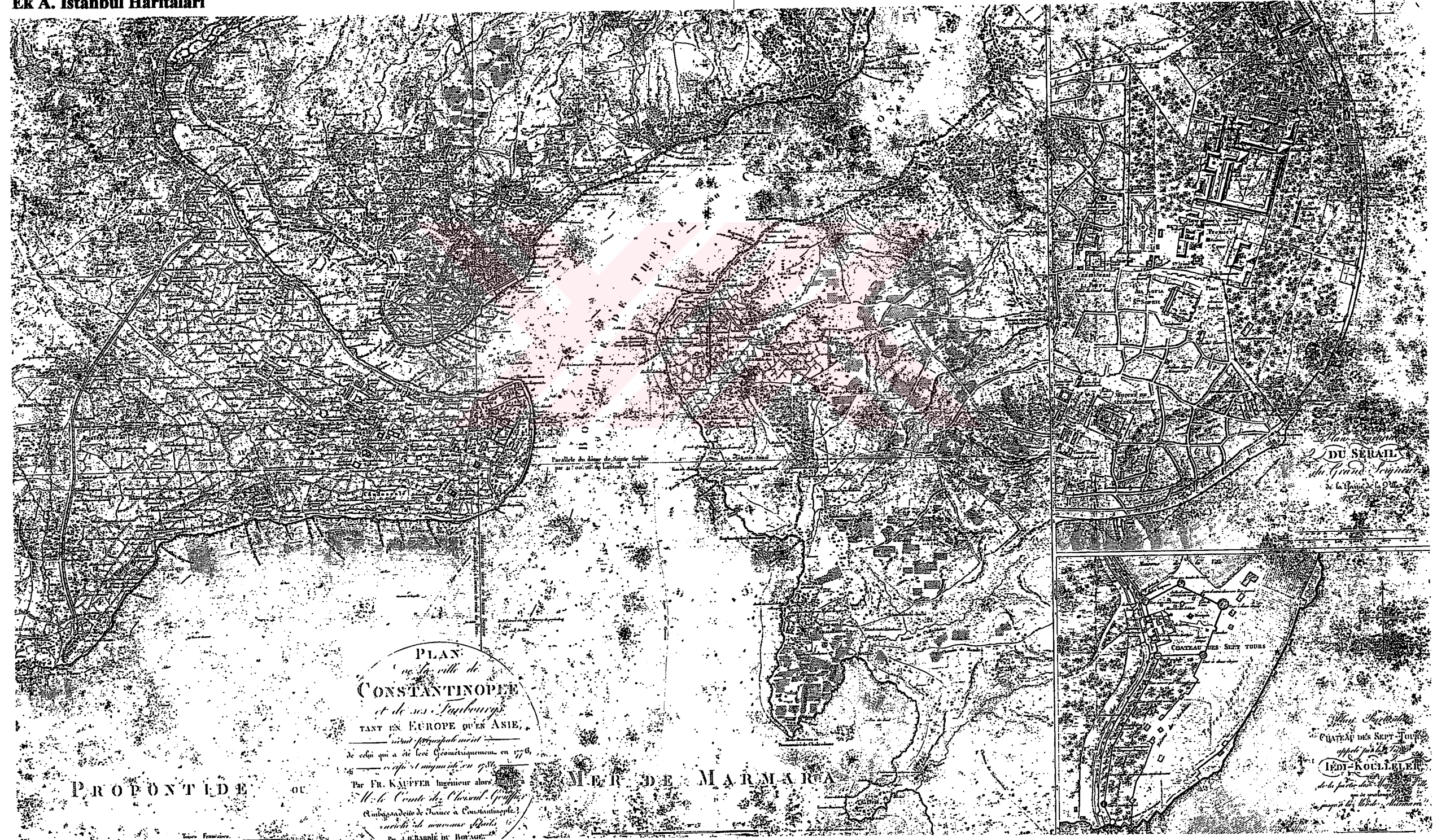
YAVUZ, Y.(1981), Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi ve Mimar Kemalettin Bey, Doktora Tezi, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi, O.D.T.Ü Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara.

YILMAZ, A. (1980), Kağıthane Sanayi Mahallesi Planlama Sorunları ve Bir Konut Yerleşme Grubunda Yerleşme Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi Şehir Bölge Planlaması Bölümü, İstanbul.

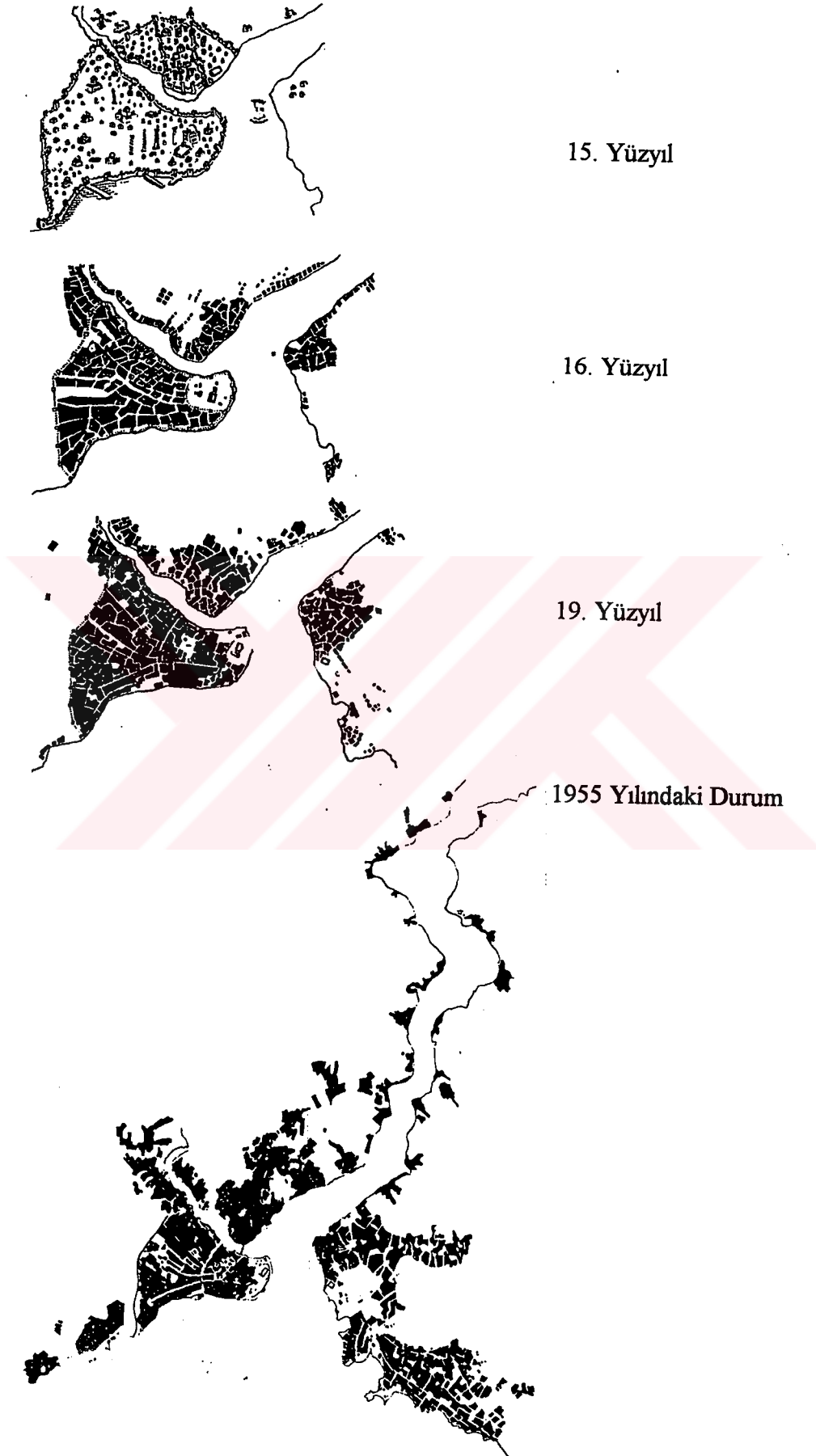
YÜCEL, A. (1979), Re-use Criteria for 19th Century Row-Houses in İstanbul, Research On Maintenance and Modernization, Working Commission W70, Bouwcentrum Rotterdam.

EKLER

Ek A. İstanbul Haritaları

Şekil A.1. Kauffer Haritası (1776) (Atatürk Kitaplığı Arşivi).

15. Yüzyıl

16. Yüzyıl

19. Yüzyıl

1955 Yılındaki Durum

Şekil A.2. İstanbul Haritaları.

ÖZGEÇMİŞ

Candan Iğın, 1970 yılında Almanya' da doğmuştur. 1988 yılında Kartal Anadolu Lisesi' nden mezun olmuştur. 1989 yılında İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde başladığı yüksek öğrenimini 1992-1993 yaz döneminde tamamlamıştır. Eylül 1994' de İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi programında yüksek lisans çalışmalarına başlamıştır.

1996 Türk-Alman Körber Vakfı Yaz Akademisine katılmıştır.

